

Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem

Namen sestavka je v grobih obrisih prikazati razvoj ene izmed vojsk, s katerimi se je narodnoosvobodilna vojska spoprijemala v boju za nacionalno in socialno osvoboditev slovenskega ljudstva. To je prvi tovrsten pregled razvoja Wehrmannschafta na Štajerskem in ima svoje pomanjkljivosti, ker je arhivsko gradivo ohranjeno le v manjši meri oziroma meni nedostopno. Kljub temu pa upam, da se mi je vendarle posrečilo, iz več sto med seboj ločenih podatkov, sestaviti zaključeni pregled in prikazati, kako morajo nacisti pod pritiskom osvobodilnega gibanja uporabljati Wehrmannschaft v druge namene kot je bil ustanovljen, njegove oblike organiziranja za boj proti osvobodilni vojski, njegovo kakovost, zlom itd.

1. Ustanovitev in naloge

Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze je bil neke vrste inačica tako imenovane Sturmabteilung (SA) Nacionalsocialistične nemške delavske stranke (NSDAP) in bi se po aneksiji Spodnje Štajerske k Velikonemškemu rajhu prav gotovo tudi v njo vključil.¹

¹ Nacionalsocialistična nemška delavska stranka (NSDAP), ki se je začela organizirati v jeseni 1919. leta in je 1933. leta prišla na oblast, je imela v svojem širšem sestavu še tako imenovane formacije (Gliederungen) kot Sturmabteilungen (SA), Schutzstaffel (SS), Nacionalsocialistični motorizirani korpus (NSKK) in Nacionalsocialistični letalski korpus (NSFK) ter tako imenovane priključene oddelke (Angeschlossene Verbände) kot Nemško delovno fronto (DAF) itd.

Od vseh je bila najstarejša in najštevilnejša SA, ki je bila ustanovljena avgusta 1921 kot »zaščitna in propagandna skupina NSDAP«. Po novembrskih dogodkih 1923 v Münchenu je bila s stranko vred prepovedana. Ponovno je zaživela februarja 1925, ko jo je vzpostavil kapetan Ernest Röhm. Že to leto je prišlo med njim in Hitlerjem do nesporazuma, ker je le-ta zahteval, naj bo SA v celoti podrejena vodstvu NSDAP. Röhm, ki je hotel imeti SA za popolnoma samostojno formacijo, je moral odložiti njeno vodstvo in je za nekaj časa odšel za vojaškega instruktorja v Bolivijo. SA je ostala brez vrhovnega vodstva in je bila podrejena zgolj posameznim vodjem stranke do novembra 1926, ko je bilo ustanovljeno Vrhovno vodstvo SA (Oberste SA-Führung) v Münchenu najprej pod Francem Pfeifferjem. Ko pa je ta jeseni 1930 odstopil iz političnih vzrokov, je to mesto zasedel Hitler sam in postavil Röhma za svojega štabnega šefa. Osnovna naloga SA v tem času je bila varovati strankina zborovanja, prirejati parade in na njih kazati številčno moč nacionalsocializma itd. Toda vse do Röhmovega prihoda ni pomenila večje sile, šele on je v dveh letih ustvaril vojsko v moči preko tri sto tisoč mož. Po prevzemu oblasti je spet prišlo do nesporazumov. Röhm je zahteval nadaljevanje nacionalsocialistične »revolucije« in da naj SA postane prava nemška vojska. Hitler pa je pred prihodom na oblast obljubil predstavnikom nemškega industrijskega kapitala, da bo s prihodom na oblast končal nacionalsocialistično revolucijo, s predstavniki Reichswehra pa je sklenil dogovor, da bo le-ta postal prava nemška vojska. Na njegovo stran je stopila tudi SS, ki je bila ustanovljena maja 1923 kot »Hitlerjeva udarna skupina« (Stosstrupp Hitler) za njegovo osebno

Spodnjo Štajersko, ki so jo proti jugu podaljšali z okrog 90 km dolgim in 10 do 15 km širokim pasom, so nacisti nameravali priključiti k Velikonemškemu rajhu, konkretno k štajerski pokrajini (Gau Steiermark). Do tedaj bi jo naj upravljal šef civilne uprave, za kar je Hitler imenoval štajerskega gauleiterja NSDAP in državnega namestnika dr. Siegfrieda Uiberreitherja, ki je prevzel svoje posle ob prihodu v Maribor 14. aprila 1941. Ta dan je izdal poziv štajerskim možem in ženam, v katerem je naznanil med drugim:

»Ura odločitve za vsakega poedinca je prišla. Vsi Štajerci, ki se priznavajo k Adolfu Hitlerju in njegovemu Rajhu, bodo lahko v prihodnjih dneh stavili predlog za sprejem v Steirischer Heimatbund. Steirischer Heimatbund bo ona velika organizacija, ki bo obsegala vse dobromisleče Štajerce.«²

Ustanovno listino — »odredbo o ustanovitvi organizacije Steirischer Heimatbund«, je izdal 10. maja 1941 in v nji odredil:

»1. Na ozemlju Spodnje Štajerske NSDAP za zdaj ne bo vzpostavljena.

2. Steirischer Heimatbund, čigar ustanovitev s tem odrejam, je velika organizacija, v kateri bodo združeni vsi Spodnještajerci in sonarodnjaki, ki na spodnještajerskem ozemlju poklicno delajo. Član more postati le, kdor se odkritosrčno prizna k Führerju in Reichu.

3. Steirischer Heimatbund ima lastno pravno osebnost.

4. Vodstvo organizacije Steirischer Heimatbund poverim Gauratu Franzu Steindlu.«³

Osnovna naloga te organizacije je bila napraviti spodnještajersko prebivalstvo zrelo za »popolno priključitev« (absolute Wiedereingliederung)⁴ ali »duševno, duhovno in politično voditi ljudi te dežele in jih vzgojiti za zavestne državljane Rajha in polnovredne ude nemške ljudske skupnosti.«⁵ Vse to je namreč bilo v zvezi z nalogo, ki jo je šef civilne uprave dobil od Hitlerja, ko je ta 26. aprila 1941 obiskal Maribor in dejal: »Machen Sie mir dieses Land deutsch, so deutsch, wie die übrige Steiermark!«⁶

Štajerska domovinska zveza je bila organizirana na približno enak način kot NSDAP v Nemčiji. Na čelu je bil zvezni vodja (Bundesführer) s svojim štabom — zveznim vodstvom (Bundesführung), v okrožjih so bili okrožni vodje

stražo in bila podrejena SA. Za sodelovanje v krvavih dneh konec junija in v začetku julija 1934, katerih žrtev je bil tudi Röhm, jo je Hitler osamosvojil. Medtem ko je SS neprestano rasla in še posebej kot Waffen-SS dobila svojo veljavo v vojski, vključila celo policijo, orožništvo in graničarje, pa SA odtlej ni več pomenila pomembne sile in to prav zaradi porasta moči SS in uvedbe splošne vojaške obveznosti. Ostala je le formacija za izvenarmadno vzgojo, zato so se posamezne enote zbirale ob nedeljah na vojaške vaje in na politična predavanja.

SA je bila razdeljena na 28 skupin (SA-Gruppe), ki so se delile na brigade (SA-Brigade), te v Standarte, te v Sturmabanne, ti v Sturme, ti v Truppe in te končno v Scharre, ki so šteli 8—16 mož. Organizacija je bila izvedena po teritorialnem načelu, tako da je na primer vsako politično okrožje imelo eno ali dve Standarti in vsaka občina navadno en Sturmabann. (Hans Volz, Daten der Geschichte der NSDAP, Berlin-Leipzig 1939; Hermann Mau, Die »Zweite Revolution«, Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte, München 1953, I/2 str. 119—138; Gerald Reitlingen, Die SS- Tragödie einer deutschen Epoche, München 1957.)

² Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark (Citiram: VAZSt.) 1. od 15. IV. 1941.

³ VAZSt. 9 od 10. V. 1941.

⁴ Ergebnisse der Bevölkerungsbstandsaufnahme in der Untersteiermark von 29. November 1942, izd. Bundesführung des St. Heimatbundes, Maribor 1943, str. 1 (Citiram: Ergebnisse).

⁵ Schulungsschriften des St. Heimatbundes, št. 3, Maribor 1941, str. 17.

⁶ Grazer Tagespost 26. IV. 1941.

(Kreisführer) s svojimi štabi — okrožnimi vodstvi (Kreisführung), v občinah so bili krajevni skupinski vodje (Ortsgruppenführer) s svojimi štabi — krajevnimi skupinskimi vodstvi (Ortsgruppenführung), tem podrejeni so bili vodje celic (Zellenführer) in tem vodje naselij (Blockführer).

Za vpisovanje je bil določen rok od 17. do 25. maja 1941. Po poročilu zveznega vodje Steindla od 27. februarja 1942 je v tem roku zaprosilo za sprejem skupaj 320.177 Spodnještajercev (po okrožjih: Celje 101.759, Ljutomer 29.452, Maribor okolica 74.428, Maribor mesto 45.180 in Ptuj 69.357), od tega 33.155 mladine od 14. do 18. leta starosti. V teh okrožjih je bil septembra 1941 še ponoven izbor od odklonjenih, ki je dal 6717 prijav. V času od 25. oktobra do 2. novembra 1941 se je v okrožjih Brežice in Trbovlje prijavilo za vpis 46.598 prebivalcev (po okrožjih: Brežice 18.363, Trbovlje 28.235), od tega 5595 mladine od 14. do 18. leta starosti. Skupaj se je po tem poročilu prijavilo za vpis 373.492 prebivalcev, od tega 38.750 mladine od 14. do 18. leta starosti. In na koncu je Steindl zapisal: »Tako je 95 % prebivalstva prostovoljno in spontano izrazilo svojo voljo...«⁷ (Podčrtal T. F.) Kako »spontano« je bilo to vpisovanje, kaže ogromna propaganda, ki so jo nacisti delali med prebivalstvom pred vpisom, kako »prostovoljno«, pa zapiranje »nevarnih« oseb, izseljevanje »tujih elementov« in parola: »Kdor se ne bo vpisal, bo izseljen!«

Po poročilu Zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze od 14. oktobra 1941 je bilo od prve skupine prijavljencev (17.—25. maj 1941) sprejetih v organizacijo 207.503 prijavljencev.⁸ Steindl pa je na štabni konferenci 23. marca 1942 poročal:

»365.000 oseb v Spodnji Štajerski se je prijavilo v Heimatbund. Od teh je 46.000 oseb dobilo oceno 4 in ostanek kaže druge pomanjkljivosti. Teh 78.000 je bilo ponovno preverjenih. Danes je stanje tako, da jih je le okrog 30.000 proglašanih za negativne, to so Schutzangehörige. Pokazalo se je, da so bili ti odklonjeni manj iz političnih, temveč bolj iz rasnih in bioloških ozirov, na primer pijanci, asocialni elementi, cigani, Poljudje, Judje. Majhna skupina bi še morala biti preiskana. Tudi ljudje z vzhodno in vzhodno-baltsko primesjo so bili zavrtnjeni. Toda tudi ti bodo delno še sprejeti. Konkretni primeri se lahko sporočijo, ti bodo posebej obravnavani. Dvakrat na leto 30. junija in 31. decembra bo iz velike množice zaščitencev določeno število sprejetih začasno v Heimatbund. Ostalo bo 2000 oseb, katerih vključitev v nemško ljudsko skupnost mora biti na vsak način zavrtnjena...«⁹

Po statistiki Zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze je 29. novembra 1942 bilo od 531.610 prebivalcev 442.753 članov Štajerske domovinske zveze (83 %), pri čemer pa ni všteto le golo število nosilcev izkaznic, marveč tudi njihovi otroci. S članstvom v Štajerski domovinski zvezi je bilo v zvezi tudi državljanstvo. Po odredbi Ministrskega sveta za državno obrambo od 14. oktobra 1941 so namreč vsi člani Štajerske domovinske zveze dobili nemško državljanstvo. Oni, ki so bili tako imenovani Volksdeutsche (predvsem bivši člani Švabsko-nemškega Kulturbunda, ki so se 1941 morali vključiti v Štajersko domovinsko zvezo) in so bili sprejeti za trajne člane Štajerske domovinske zveze, so postali nemški državljani (Deutsche Staatsangehörige), oni pa, ki so bili sprejeti začasne člane Štajerske domovinske zveze, so postali nemški

⁷ Arbeitsanweisung Nr. 4 für die Durchführung der Mitgliederstandveränderungen im Steirischen Heimatbund, 27. II. 1942.

⁸ Arhiv Maribor (citiram: AM; številko arhivskih enot ne navajam, ker arhivi še niso docela urejeni).

⁹ AM.

državljeni na preklic (Deutsche Staatsangehörige auf Widerruf). Vsi tisti, ki jim je bil odklonjen sprejem v Štajersko domovinsko zvezo, so postali zaščitenci (Schutzangehörige).¹⁰ Tako je bilo 29. novembra 1942 na Spodnjem Štajerskem od 531.610 prebivalcev 27.059 s trajnim državljanstvom (12.790 samo v mestu Maribor!), 415.694 z državljanstvom na preklic, 82.365 zaščitencev, 5536 tujcev in 956 brez državljanstva.¹¹

Vsi v Štajersko domovinsko zvezo sprejeti moški od 18. do 45. leta starosti so obvezno postali člani Wehrmannschafta. Osnovna naloga te formacije je bila ista kot v SA, to se pravi izvenarmadna vzgoja, zabeljena s politično vzgojo v nacionalsocialističnem duhu. Ta naloga pa se je vendarle razlikovala od one v SA v tem času, predvsem v tem, da je tu bilo treba hiteti v obeh ozirih — političnem in vojaškoizobraževalnem — v političnovzgojnem, da se tudi preko te formacije napravi Spodnja Štajerska čimprej zrela za priključitev, v vojaškoizobraževalnem pa, da se vsi ti letniki čimprej vojaško izobrazijo in po priključitvi pošljejo na fronto, kajti sorodni letniki iz Nemčije so bili že na frontah. Toda ko so s priključitvijo odlašali iz meseca v mesec in jo predvsem zaradi razvoja osvobodilnega boja¹² ter slabega znanja nemškega jezika pri Spodnještajercih¹³ dokončno odložili za nedoločen čas, so raztegnili svoj zakon o vojaški obveznosti tudi na Spodnjo Štajersko. To odlašanje priključitve je imelo med drugim za posledico tudi to, da so bili prvi nabori za nemško vojsko šele spomladi 1942, prvi vpoklici v vojsko pa šele jeseni 1942.

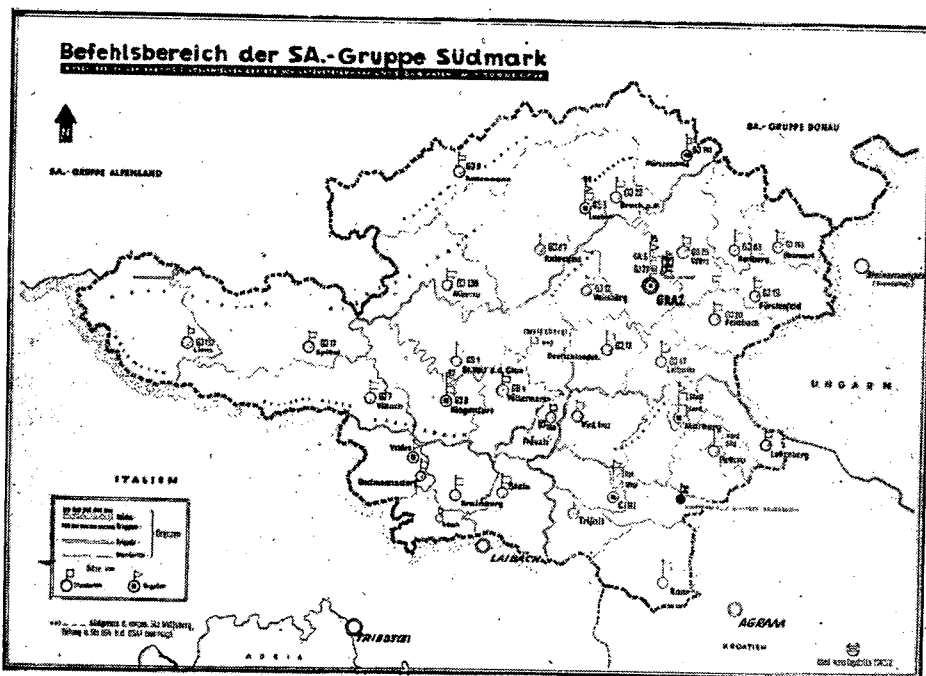
Na gauleiterjevo željo je vodstvo Wehrmannschafta v Štajerski domovinski zvezi prevzelo vodstvo SA-Gruppe »Südmark« v Gradcu. Njen štabni šef SA-Brigadeführer Ohrt je 25. junija 1941 izdal »osnovno navodilo št. 1 o organizaciji in vzgoji v Wehrmannschaftu Spodnje Štajerske in Kranjske«, v katerem pravi v začetku, da je Hitler dal gauleiterjema nalogo, naj »z zmago nemškega orožja nad Jugoslavijo zopet osvojeni pokrajini Spodnje Štajerske in Kranjske napravita nemški.« Nato govori o razmerah v obeh pokrajinah in poudarja, da se gauleiterjema poverjena naloga ne bo dala rešiti neposredno

¹⁰ VAZSt. 51 od 13. XI. 1941.

¹¹ Glej opombo št. 4!

¹² Dr. Metod Mikuž, Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu, Zgodovinski časopis VI-VII, 1952/53, str. 733—767.

¹³ Nacisti so na Spodnjem Štajerskem takoj organizirali ogromno število tečajev nemškega jezika, da bi tako čimprej pripravili deželo godno za priključitev. Na štabni konferenci 23. marca l. 1942 je Steindl poročal, da je bilo 15. marca 1942 23.030 jezikovnih tečajev s 123.058 obiskovalci. Toda uspeh teh tečajev za Nemce ni bil zadovoljiv, kajti 5. septembra 1942 pravi Steindl v svojem pozivu Spodnještajercem, da jih od Nemcev loči le dialekt in poziva »vse spodnještajerske žene in može, ki nemški jezik komaj ali sploh nič ne razumejo, da se prijavijo k jezikovnemu tečaju (splošni jezikovni tečaj, vermanšaftski, obratni ali mladinski jezikovni tečaj) in se s pridnostjo in potrpežljivostjo naučijo nemškega jezika.« (Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, oktober 1942 — citiram: Befehlsblatt.) Po nemški statistiki je namreč v tem času od 531.610 prebivalcev govorilo in pisalo izključno v nemškem jeziku le 64.257 prebivalcev ali 12,1% (od tega odpade samo na okrožje Maribor-mesto 31.009, na okrožje Ljutomer — predvsem na Apaško kotlino — pa 10.451 prebivalcev). Da germanizacija tudi pozimi 1942—1943 ni kdo ve kako naglo napredovala, kaže izjava predsednika štajerske pokrajinske vlade dr. Müllerja-Hacciusa na štabni konferenci 17. maja 1943, da pri uporabi nemškega jezika v marsikaterem pogledu ni zaznamovati nobenega nadaljnega napredka in da je to lahko nekakšen barometer razpoloženja. Pozneje so Nemci glede jezika postali popustljivejši in so svojo pozornost obrnili na druga vprašanja (protipartizanski boj, letalska zaščita, utrjevanje, preskrba itd.).

Območje SA-Gruppe Südmark 1942. leta

od NSDAP in sta zato bili ustanovljeni Štajerska domovinska zveza in Koroška ljudska zveza, ki »sta si postavili za cilj, da zajameta vse prebivalstvo svojih področij in ga, na kratko povedano, privedeta nazaj v nemštvo.« Končno pravi, da je v okviru obeh organizacij SA dobila nalogo »prevzeti vodstvo, vzgojo in izobrazbo moškega prebivalstva v Wehrmannschaftu Štajerske domovinske zveze oziroma Koroške ljudske zveze« in da bo njegova organizacija enaka organizaciji SA v Rajhu. Zato se v vsaki pokrajini postavi po en »Führer der Wehrmannschaft«, za Spodnjo Štajersko konkretno SA-Standartenführer Blasch s sedežem v Mariboru, v posameznih političnih okrožjih pa Standarte, na Spodnjem Štajerskem konkretno deset: Maribor-mesto, Maribor-okolica, Ljutomer, Slovenj Gradec, Ptuj-sever, Ptuj-jug, Celje-vzhod, Celje-zahod, Brežice in Sevnica oziroma Trbovlje. Organizacijo je v vsakem primeru treba izvesti tako, da bodo meje enot skladne z mejami okrožij, ali pa obsegale dele upravnih enot, v nobenem primeru pa jih ne smejo sekati.¹⁴

28. junija 1941 je isti izdal še formacijsko povelje, v katerem je potrdil ustanovitev 10 Standart in 291 Sturmov. Tako je imelo vsako politično okrožje po eno ali dve Standarti in sicer okrožja Ljutomer, Maribor-mesto, Brežice in Trbovlje po eno, okrožja Maribor-okolica (Maribor-okolica in Slovenj Gradec), Ptuj (Ptuj-sever in Ptuj-jug) in Celje (Celje-vzhod in Celje-zahod) pa po dve.¹⁵

¹⁴ Izvirnik v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani (citiram: AMNO).

¹⁵ Izvirnik v AMNO.

Standartam so načelovali vodje Standart (Führer der Standarte), ki jih je postavil vodja SA-Gruppe Südmark SA-Gruppenführer Nibbe že 28. aprila 1941, ko je bilo njegovo poveljniško mesto še v Mariboru, torej že prej kot pa je šef civilne uprave izdal odredbo o ustanovitvi Štajerske domovinske zveze.¹⁶ Ves višji vodstveni kader je prišel iz Nemčije in bil profesionalno nastavljen, le vodje manjših enot so bili Volksdeutscherji ali kjer teh ni bilo, navadni Spodnještajerci. Vodje Standart so nato določali meje posameznih Sturmov, ki so bili osnovne vojaškoizobraževalne enote in so zajele moštvo enega kraja ali pa del krajevne skupnosti ter šteje 150—200 mož. Začeli so tudi z izobraževanjem podoficirjev v posebnih tečajih in ustanovili posebno šolo v Rogaški Slatini.

V tem času bi morale delati rekrutne komisije za določitev sposobnosti članov Wehrmannschafta. Toda te so zaradi pomanjkanja zdravnikov začele delati šele 1942. leta, ko so razvrstile moštvo v štiri skupine: tako imenovane U-Taugliche (nesposobne), tako imenovane UL-Taugliche (lažje nesposobne), ki so bili poslani v posebno enoto za lažjo službo, na primer v pisarni, tako imenovani Z-Taugliche (začasno nesposobni), ki so dobili bolniški dopust in tako imenovani A-Taugliche (sposobni), ki so bili poslani v enoto.

Do pozne jeseni 1941 je bilo organiziranje Wehrmannschafta končano in 4. novembra 1941 je njegov vodja Blasch poročal v Gradec, da ima 10 Standart s 307 Sturm, v katerih je 84.700 mož (po Standartah: Maribor-mesto 10.200, Maribor-okolica 8114, Slovenj Gradec 5129, Celje-vzhod 10.709, Celje-zahod 14.122, Ptuj-sever 6214, Ptuj-jug 6924, Ljutomer 6064, Brežice 8120 in Trbovlje 9084).¹⁷

Prve dni marca 1942 so ustanovili še Wehrmannschaft-Motorstandarte z 19 Motorsturmi, v katerih so bili predvsem vermani - šoferji, mehaniki itd.¹⁸ Aprila 1942 pa so ustanovili Wehrmannschaft-Sonderstandarte s 15 Sturm (1. in 2. v Mariboru, 3. v Slovenski Bistrici, 4. v Slovenjem Gradcu, 5. v Ptuju, 6. v Ormožu, 7. v Ljutomeru, 8. v Rogaški Slatini, 9. v Celju, 10. v Radečah, 11. v Trbovljah, 12. v Brežicah, 13. v Bizeljskem, 14. v Krškem in 15. v Boštanju), ki so šteli vsak okrog 50 mož. Za sprejem vermanov v to enoto so veljala ista načela kot v Rajhu za sprejem v SS in se je zato pozneje tudi preimenovala v SS-Wehrmannschaft-Sonderstandarte.¹⁹

Vermani so v glavnem dobili obleko in obutev. Uniforma v splošnih enotah je bila rjava, v Motorstandarti so nosili črne škornje in hlače ter rjavo bluzo, v Sonderstandarti pa črno uniformo z rjavo srajco.

Tako oblečeni so se na deželi ob nedeljah, v mestu pa tudi večkrat na teden, zbirali na tako imenovane apele. Tu je najprej vodja enote preveril navzočnost, nato prebral moštvu namenjene okrožnice višjih poveljstev, temu je sledila kakšna ura politične vzgoje, končno pa še eksercir in vojaške borbene vaje. Enotno učno snov je predpisal vodja Wehrmannschafta, ki je bil tudi šef urada za vojaško vzgojo v Zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze. Ta program so v prvem in drugem letu izvajali še dokaj redno, 1943. in 1944. leta pa ga po nekaj mesecev sploh ni bilo zaradi sodelovanja Wehrmannschafta v protipartizanskem boju.

¹⁶ Izvirnik v AMNO.

¹⁷ Izvirnik v AMNO.

¹⁸ Befehlsblatt, februar 1942.

¹⁹ Befehlsblatt, april 1942.

2. Sodelovanje v boju proti prvim partizanskim enotam

Julija 1941 so bile na Štajerskem ustanovljene že štiri partizanske čete (Savinjska, Celjska, Revirska in Pohorska),²⁰ ki so izvajale sabotažne akcije, napadale celo orožniške postaje in uničile nekaj izdajalcev, zlasti tistih, ki so določali ljudi za izselitev, izdajali prve partizanske borce in enote itd.

Zato se je nekaterih vodij krajevnih skupnosti v celjskem okrožju že zgodaj polastil strah in so vprašali okrožnega vodjo Dorfmeistra, če lahko v boj proti partizanom pritegnejo Wehrmannschaft. Ta pa jim je odgovoril:

»Za aktivni nastop proti državnim sovražnikom pride v poštev samo obo-rožena eksekutiva. Ta je vedno v stanju, da zlomi vsak prestopok proti prav-nemu redu. Naloga Štajerske domovinske zveze kot poli-tične organizacije je izključno z dobro delujočim za-upniškim sistemom, ki znotraj krajevne skupnosti za-jame slehernega človeka, ustvariti eksekutivi potreb-no osnovo, da lahko v ustreznem trenutku udari...« (Pod-črtal T. F.).²¹

Toda višja vodstva so vsekakor mislila drugače, kajti 29. avgusta 1941 je poveljnik redarstvene policije Alpenland z odobritvijo šefa civilne uprave določil, da v posebnih primerih Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze lahko nastopi v pomoč orožništvu oziroma policiji, da sme komandir orož-niške postaje zahtevati pomoč pri vodji Sturm, okrožni orožniški poveljnik pri vodji Standarte, komandant orožništva in poveljnik zaščitne policije na Spodnjem Štajerskem pa od vodje Wehrmannschafta. Komandirji orožniških postaj se morajo takoj zvezati s pristojnimi vodji Sturmov in izdelati načrte za alarmiranje.²²

Tako so odslej vermani začeli sodelovati z orožništvom in policijo v boju proti prvim partizanskim enotam na Štajerskem. Sodelovali so predvsem z orožništvom, ker so policijske enote (72. rez. pol. bat., četa 124. rez. pol. bat. in rez. pol. četa Wien) bile zaposlene predvsem z izseljevanjem slovenskega pre-bivalstva.

Do sodelovanja med orožništvom in vermani je prišlo najprej pri zasledo-vanju Pohorske čete, ki je bila avgusta in septembra 1941 tako aktivna, da je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 19. sep-tembra 1941 proglasil Pohorje za zaprto področje.²³ Tu je že 26. septembra 1941 poročal komandir orožniške postaje Ruše: »20 vermanov Štajerske domo-vinske zveze smo oborožili s puškami in strelivom in so za vsak primer na razpolago tukajšnji postaji... Postaja je na ogroženem področju napravila več patroljnih obhodov z namenom, da uniči pohorsko tolpo. K temu je pritegnila še 15 vermanov Štajerske domovinske zveze. Nikoli pa nam ni uspelo srečati te teroristične skupine.«²⁴

Proti koncu septembra 1941 je na Pohorju nastalo zatišje, ker je Pohorska četa odšla v Mislinjsko in Šaleško dolino in dalje na Grmado, kjer se je v začetku oktobra 1941 združila z Revirsko in Savinjsko četo v I. štajerski bata-

²⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 4, slovenska izdaja, dok. 54, str. 126 (citiram: Zbornik). Od 4. knjige dalje sem uporabljal srbohrvatsko izdajo.

²¹ Dorfmeisterova okrožnica 6. VIII. 1941 v AMNO.

²² Izvirnik v AMNO.

²³ Letak v Muzeju NO Maribor.

²⁴ Zbornik VI/1, dok. 166, str. 402.

ljon. Ta je bil ves čas v celjskem okrožju, zato je sodelovanje med vermani in orožništvom prišlo tu še najbolj do izraza.

Tu sta okrožni orožniški poveljnik poročnik Kolmanitsch in vodja obeh celjskih Standart SA-Sturmabführer Zdralek že 5. septembra 1941 sklenila dogovor, po katerem »za preiskovalne in zasledovalne akcije (na primer pogrešanih oseb, pobeglih zločincev, vojnih ujetnikov itd.), za preprečevanje katastrof (na primer poplav, velikih požarov, gozdnih požarov, evakuacije itd.) in škode zaradi sovražne dejavnosti itd. daje a) Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze — Standarte Celje-vzhod 400 mož, b) Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze — Standarte Celje-zahod na razpolago 500 mož.« Dogovor je dalje določal, da je za alarmiranje tega števila vermanov potrebno najmanj šest ur, za manjše število pa sorazmerno manj časa.²⁵ Podobne dogovore so sklenili tudi nekateri Sturmi z ustreznimi orožniškimi postajami.

Kmalu po izidu povelja o sodelovanju Wehrmannschafta z orožništvom in policijo v protipartizanskem boju je vodja Wehrmannschafta Štajerske domovinske zveze zahteval, naj mu vodje Standart sporoče, koliko pušk potrebujejo za oborožitev oficirjev in podoficirjev.²⁶ Že 11. septembra 1941 je v celjsko okrožje poslal 990 pušk z ustrezačo količino streliva in ukazal:

»V zvezi s sprejetimi navodili razdelite puške na Sturme. Razdelite jih lahko le med tiste može, ki lahko potrde svojo zanesljivost. Osebo moram jamčiti za to, da puške ne pridejo v neprave roke. Vsakih 14 dni bo treba napraviti kontrolo pušk in razdeljenega streliva.«²⁷

Orožje je bilo res takoj razdeljeno med Sturme, tako da je vsak izmed 99 Sturmov v obeh celjskih Standartah dobil 10 pušk, ki so bile razdeljene med najbolj zanesljive vermane. Ti so sestavljali tako imenovano posebno skupino (Sondergruppe), ki je izdelala posebni alarmni načrt A. V njem je bilo točno določeno, kje in v kakšnem času se bo ta oborožena posebna skupina zbrala na poziv orožniške postaje.²⁸

Že kmalu — po napadu I. štajerskega bataljona na Šoštanj v noči od 7. na 8. oktober 1941 — pa je prišlo do nesoglasja med Wehrmannschaftom in orožništvom. Po že omenjenem dogovoru je bil verman Stanko Štraus tisto noč dodeljen orožništvu za patroljno službo. Na poti od doma do orožniške postaje je bil težko ranjen in mu ni prišel na pomoč nihče izmed orožnikov, od katerih je »eden bil na orožniški postaji in se skril pod posteljo ter čakal tam oborožen s puško in ročno bombo...«. Pri brezuspešnem zasledovanju bataljona je nato drugi dan sodelovalo poleg orožništva in policije 50 vermanov iz Šoštanja in 90 iz Celja.²⁹ Ko je težko ranjeni verman podlegel ranam, sta se orožništvo in Wehrmannschaft prepirala, kdo bo plačal pogrebne stroške. Stvar je šla celo do vodstva SA-Gruppe Südmark in poveljnika orožništva pri šefu civilne uprave ter se tako zaostrila, da je novi vodja obeh celjskih Standart SA-Standartenführer Wolf 26. novembra 1941 ukazal:

²⁵ Izvirnik dogovora v AMNO.

Podoben dogovor sta 30. septembra 1941 sklenila okrožni orožniški poveljnik in vodja Standarte Trbovlje. Določal je, da bo Wehrmannschaft dal orožništvu na razpolago 50 mož, ki se zbero v eni uri. Do tedaj je vodstvo Standarte razpolagalo le z 10 puškami (Izvirnik dogovora v AMNO).

²⁶ Povelje vodje Wehrmannschafta 3. IX. 1941 v AMNO.

²⁷ Dopis vodje Wehrmannschafta 12. IX. 1941 v AMNO.

²⁸ Poročila posameznih Sturmov Celje-vzhod iz druge polovice septembra 1941 v AMNO.

²⁹ Wolfovo poročilo 10. X. 1941 v AMNO.

»Na osnovi nekega sklepa poveljnika orožništva pri šefu civilne uprave (ta je namreč odločil, da omenjeni verman ni bil v službi orožništva³⁰ — opomba T. F.) prepovedujem s takojšnjo veljavo do nadaljnjega vsako stražno ali patroljno službo vermanov. Brez izjeme je torej treba tudi ustaviti službo, ki je bila uvedena za pomoč orožništvu.«³¹ Toda že 30. novembra 1941 je po posredovanju višjih poveljstev moral ukiniti ta ukrep.³²

Druga večja akcija celjskih vermanov je bila po napadu I. štajerskega bataljona na Gomilsko. Pri zasledovanju bataljona in v boju na Čreti 26. in 27. oktobra 1941 je sodelovalo tudi 200 vermanov iz Celja in Vranskega. Vodja celjskih Standart Wolf je poročal:

»Akcija vermanov je tekla dobro in je bila večkrat pohvaljena tako s strani orožništva kot policije. Ni pa bilo dobro, da so orožniške kot tudi policijske sile delno sedele v prostorih, medtem ko so naši možje zavestno opravljali svojo stražarsko dolžnost ter je na nekaterih mestih prišlo do neugodnih reči, da se je vsak mimoidoči orožniški ali policijski motorist čutil dolžnega, da po svoji volji poveljuje angažiranim vermanom. Cela akcija je bila na ukaz dodeljenega policijskega majorja zaključena v večernih urah 27. oktobra 1941...«³³

Poročilo je seveda precej pikro, ker je bil njegov avtor ta čas sprt z orožništvom. Vermani v tej akciji niso imeli izgub, orožništvo (rez. orož. mot. četa Salzburg) pa je imelo 2 težko (od teh je poročnik Lechner pozneje umrl) in tri laže ranjene.³⁴

I. štajerski bataljon se je s Črete prebil na Črni vrh in dalje čez Griže in Dramlje do Sv. Helene pri Slivnici, kjer je bil 1. novembra 1941 izdan. V boju so padli štiri partizani,³⁵ vermani iz slivniškega Sturma so imeli enega, zaščitna policija pa dva mrtva.³⁶ Vodja javorskega Sturma je od vodje Wehrmannschafta dobil pohvalo, »ker je pri nekem spopadu z neko komunistično tolpo vodil svoje vermane previdno in jih v določenem trenutku odločno poslal v akcijo. Posrečilo se mu je vpasti tolpi v hrbet, prizadeti ji izgube in prisiliti na umik s položajev...«³⁷

Ker je medtem zapadel visok sneg in ker bataljon ni dobil zveze z Brežiško četo, je opustil brežiški pohod, se vrnil v Griže in se tam razdelil na skupine, ki so šle ločeno prezimovat v razne kraje. S tem je prenehala močnejša partizanska aktivnost na Štajerskem in do pomladi 1942 tudi Wehrmannschafta niso več angažirali za akcije.

V vseh teh akcijah je imel Wehrmannschaft dva mrtva (enega v Šoštanju, drugega pri Sv. Heleni). Vendar pa je Befehlsblatt des Steirischen Heimatbundes, ki je vsak mesec prinesel seznam »padlih za Führerja in Rajh« naštel do srede aprila 1942 sedem padlih vermanov.³⁸ Pregled arhivskega gradiva pa pokaže, da gre pri teh tudi za vermane, ki niso padli v oboroženem boju in za likvidirane izdajalce. Kakor hitro je namreč Wehrmannschaft začel sodelovati z orožništvom in policijo, so posamezne partizanske enote likvidirale tudi nekaj

³⁰ Wolfovo sporočilo 25. XI. 1941 v AMNO.

³¹ Izvirnik v AMNO.

³² Wolfovo poročilo 4. XII. 1941 v AMNO.

³³ Wolfovo poročilo 28. X. 1941 v AMNO.

³⁴ Iz poročil varnostne policije 13. XI. 1941 v AMNO.

Stane Terčak, Borba za Čreto, Med Mirzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 88-97.

³⁵ Zbornik VI/1, dok. 69, str. 153.

³⁶ Iz poročil varnostne policije 13. XI. 1941 v AMNO.

³⁷ Povelje vodje Standarte Maribor-mesto 18. XI. v AM.

³⁸ Befehlsblatt, julij 1942.

oboroženih poveljnikov Wehrmannschafta. I. štajerski bataljon je na primer 25. oktobra 1941 likvidiral vodjo gomilskega Sturma, katerega »politično prepiranje je bilo vedno prijateljsko do Nemcev« in ki je »kot Sturmführer izpolnjeval svojo službo točno, zavestno in z velikim navdušenjem«.³⁹

Tako so Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze že jeseni 1941 pritegnili v boj proti narodnoosvobodilni vojski. Toda udeležba posameznih oboroženih skupin vermanov še ni pomenila večjega angažiranja te formacije za boj proti narodnoosvobodilni vojski. Do tega je prišlo spomladi 1942.

3. Sodelovanje s policijo v boju proti II. grupi odredov

Okupator je vedel, da zatišje pozimi 1941—1942 še ne pomeni konca partizanstva na Štajerskem. Še posebej so ga o tem prepričali dogodki na Gorenjskem (uničenje 46 policistov v Rovtah, organizirana vstaja v nekaterih področjih in znameniti boj Cankarjevega bataljona v Dražgošah), pa tudi v Ljubljanski pokrajini ni bilo mirno (boj II. štajerskega bataljona med Libergo in Tisjem 22. decembra 1941 itd.). Če je na primer poveljnik italijanskega XI. armadnega zbora v Ljubljani general Robotti februarja 1942 izdelal načrt Primavera, ki je predvideval predvsem obrambo pred spomladansko vstajo,⁴⁰ so tudi Nemci — ob spremljanju dogodkov v Ljubljanski pokrajini — pripravili nekaj ukrepov, ki bi naj, če že ne uničili, pa vsaj omejili partizansko dejavnost oziroma izolirali Spodnjo Štajersko pred vplivi iz Ljubljanske pokrajine. Dolgo časa so namreč živeli in delali v prepričanju, da spodnještajersko prebivalstvo ni dovzetno za osvobodilno gibanje.

Eden izmed takih ukrepov je vpoklic vermanov v »oboroženo akcijo«, kar je vojaški Štab Jug⁴¹ že 6. marca 1942 predlagal obema šefoma civilne uprave in poveljniku redarstvene policije Alpenland, ko je pisal:

»Poročila zadnjih tednov o dejavnosti band, rezultati uspešnih akcij Varnostne policije Bled na področju Jesenic in Kranja, zlasti pa najnovejše vesti iz Ljubljane jasno kažejo, da je treba spomladi znova računati z začetkom banditskih akcij večjega obsega...

Ker je v bližnjem času treba računati z nadaljnjim odpoklicem policijskih sil in ker so že sedanje sile vojske in policije nezadostne za izpolnitev vseh nalog, bi bilo treba že sedaj poskrbeti, da bi s sodelovanjem Heimatbunda in stranke mogla ob potrebi stopiti v akcijo vsaj okrepljena varnostna služba na najvažnejših mestih in vzdolž glavnih prometnih poti.«⁴²

Ti predlogi so bili sprejeti, končno pa sta o njih razpravljali konferenci odgovornih funkcionarjev na Štajerskem dne 12. in 13. aprila, kar priča zapisnik štabne konference:

³⁹ Poročilo vodje VII. Sturmabanna iz Polzele 3. XI. 1941 v AMNO.

⁴⁰ Zbornik VI/2, dok. 139.

⁴¹ Štab »Jug«, ki je pod poveljstvom generallajtnanta Suttnerja povezal vse vojaške enote na Gorenjskem in Štajerskem, so ustanovili po decembrskih dogodkih na Gorenjskem okrog 24. decembra 1941. V istem času so ustanovili tudi Policijski akcijski štab »Jugovzhod« pod poveljstvom generalnega inšpektorja redarstvene policije SS-Gruppenführerja in generallajtnanta policije Schreyerja, ki so mu podredili vse policijske in orožniške sile na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem. Njegove posle je februarja 1942 prevzel poveljnik redarstvene policije Alpenland generalmajor Brenner, vojaški Štab »Jug« pa je obstajal vse do jeseni 1942 (arhivsko gradivo v AMNO).

⁴² Med Mrzlico in Dobrovljami, str. 106—107.

Vermeni iz Maribora odhajajo v akcijo 16. aprila 1942

»Predsednik deželne vlade: Na začetku seje opozori na poostritev razmer, zaradi česar je bila dan poprej konferenca o potrebnih ukrepih. Po seji se bo konferenca nadaljevala v ožjem krogu. V glavnem gre za okrepljeno policijsko zaščito v okrožjih Brežice in Celje vključno z močnim vpoklicem Wehrmannschafta v obmejno področje. (Podčrtal T. F.) Drugi ukrepi zadevajo policijsko uro, prepoved obiskovanja gostiln itd. Na konferenci se bodo razjasnili tudi ukrepi na italijanski strani glede na zavarovanje meje.«⁴³

Drugi dan, to je 14. aprila 1942, ko so Nemci slavili prvo obletnico »osvoboditve Spodnje Štajerske«, so morali ustanoviti Wehrmannschaftsbatallion Süd pod poveljstvom vodje Wehrmannschafta SA-Oberführerja Blascha. Ob ustanovitvi je štel šest čet, od katerih so štiri poslali na nemško-italijansko mejo, štab bataljona pa v Sevnico.⁴⁴ Meja operacijskega področja teh štirih čet je tekla od Blance po Savi do Boštanja, od tod po cesti do Krmelja, nato po državni meji do Bučke in Rake ter od tod preko Velike vasi na Blanco.⁴⁵ Dve četi, to je 5. in 6. četa, ki sta se rekrutirali v celjskem okrožju, sta bili razmeščeni na štajersko-gorenjski pokrajinski meji (1. vod 5. čete v Trojanah in 2. vod iste čete na Sveti planini) in v celjskem okrožju (3. vod 5. čete v Taboru, 1. vod 6. čete v Grižah, 2. vod v Preboldu in 3. v Teharjah).⁴⁶

⁴³ AM.

⁴⁴ Poročilo komandanta bataljona 16. V. 1942 v AMNO.

⁴⁵ Posebno povelje poveljnika redarstvene policije Alpenland, komandno mesto Maribor, 18. IV. 1942 v AMNO (citiram: BdO — Maribor).

⁴⁶ Poročila posameznih vodov 5. in 6. čete Wehrmannschaftsbatalliona Süd v AMNO.

Prve štiri čete so bile taktično podrejene komandantu 72. rez. pol. bataljona majorju Maiwaldu oziroma komandirjem posameznih policijskih čet,⁴⁷ prav tako dva voda 5. čete, disciplinsko pa komandantu Wehrmannschaftsbatallona Süd, z izjemo vodov v celjskem okrožju, ki so bili taktično in disciplinsko podrejeni komandirju 5. in 6. čete Wolfu.

Naloga čet je bila z bojnimi stražami v moči desetine in s patroljami sodelovati s policijo in granicarji pri varovanju državne meje.

Že čez štirinajst dni je mariborski zastopnik poveljnika redarstvene policije Alpenland polkovnik Nowotny poročal:

»Wehrmannschaft je angažiran južno od Save za varovanje meje. Stopnja njegove izobrazbe ne zadostuje za samostojno ali pa policijsko uporabo. Četudi ne bi prišlo do pomiritve razmer, bodo morali biti vermani kljub temu v do glednem času dani zopet na razpolago za gospodarsko akcijo.

Italijanski oddelki so po daljši prekinitvi zopet začeli izvajati svojo patroljno službo v obmejnem področju in tako otežujejo bandam prehod.«⁴⁸

Poročilo kaže, da policija ni bila zadovoljna z Wehrmannschaftom. Da odnosi niso bili v redu, kaže tudi zaupni dopis komandirja 5. in 6. čete vodji Wehrmannschafta 19. maja 1942:

»Iz zaupnega poročila enega od mojih vodnikov sem dognal, da naj bi policija dobila zaupno povelje, po katerem naj pri oboroženih akcijah Wehrmannschafta prevzame iniciativo. Znamenja pri vodih potrjujejo to poročilo.

Ker bo za oboroženo akcijo predvidenih 6 tednov kmalu minilo in bi daljše angažiranje Wehrmannschafta občutno motilo na eni strani gospodarsko, na drugi strani pa naše organizacijsko delo v Sturmih, Vas prosim, Oberführer, da bi govorili z zveznim vodjem in z njim določili konec maja kot rok za demobilizacijo oboroženih čet. Poleg tega se je ravnokar začelo napredovanje na vzhodu in se zdi, da je s tem naša naloga izpolnjena.«⁴⁹

Istega dne je pri Jančah pritiskala na mejo II. grupa odredov, ki ji je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ukazalo, naj odide na Štajersko. Ker se ji to ni posrečilo, po bojih pri Jančah 20.—21. maja ni več poskušala priti čez Savo, ker so bile nemške sile premočne in ker ji je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ukazalo, naj gre čez Gorenjsko in tam pomaga I. grupi odredov organizirati ljudsko vstajo. Nemci so zdaj vsekakor domnevali, da bo prej ali slej neka večja enota skušala priti na Štajersko in okrečiti I. štajerski bataljon in ne samo da niso demobilizirali bataljona Wehrmann-

⁴⁷ S posebnim poveljem poveljnika redarstvene policije Alpenland, komandno mesto Maribor od 18. aprila 1942, so bila tudi določena operacijska področja posameznih policijskih čet: 1. četa 72. rez. pol. bat. vzhodno od črte Brezno—Zalec—Paka ležeči del celjskega okrožja; Rez. pol. četa »Wien« zahodno od te črte ležeči del celjskega okrožja; 2. četa 72. rez. pol. bat. severno od črte Sava—Št. Jurij—Radeče ležeči del trboveljskega okrožja; Rez. pol. četa »Salzburg« južno od te črte in severno od črte Krmelj—Sevnica ležeči del trboveljskega okrožja; 3. četa 72. rez. pol. bat. severno in zahodno od črte Sevnica—Rajhenburg—Podsreda—Sv. Peter pod Sv. Gorami ležeči del brežiškega okrožja; 2. rez. pol. četa »Wiesbaden« južno od te črte in vzhodno od črte Rajhenburg—Krško—Drnovo—Cerklje—Vrhovska vas ležeči del brežiškega okrožja; 2. pol. četa za posebno uporabo južno od črte Krško—Orlje in vzhodno od črte Orlje—Bučka ležeči del brežiškega okrožja do črte Krško—Drnovo—Cerklje—Vrhovska vas (po odhodu čete je ta predel bil priključen operacijskemu odseku Wehrmannschaftsbatallona Süd). Poleg teh sta bili še 2. orož. rez. mot. četa Alpenland v Brežicah z nalogo patroljirati po brežiškem in trboveljskem okrožju in 1. orož. rez. mot. četa Alpenland v Celju z nalogo patroljirati po celjskem okrožju.

⁴⁸ Prepis v AMNO.

⁴⁹ Izvirknik v AMNO.

Komandant Wehrmannschaftsbataillona Süd SA-Oberführer Blasch pri ogledu bojišča na Crnivcu 16. junija 1942

schafta, temveč so ga celo okrepili z novimi četami. Tako so 24. maja ustanovili 7. četo, čez dva dni pa 8. četo. V drugih četah pa se je te dni moštvo v glavnem zamenjalo.⁵⁰

Konec maja je prišlo do premestitve nekaterih čet, tako da je bila razmestitev naslednja: 4. četa v Veliki vasi, 1. četa v Sevnici, 3. četa v Zagorju, 2. četa v Vranskem (en vod v Šmartnem ob Paki in Braslovčah), 7. četa v Gornjem gradu (en vod v Lučah, Ljubnem in Rečici), 8. četa je bila za rezervo v Rajhenburgu. Vse te čete so hkrati s 1. in 2. vodom 5. čete, ki sta bila na Št. Gotartu in Sveti planini, varovale državno oziroma pokrajinsko mejo. Štab bataljona je bil še naprej v Sevnici, prav tako tudi štabni vod, ki je tam stražil most.⁵¹

Toda v tem času vermani niso imeli kdo ve kako hudih bojov z enotami I. štajerskega bataljona, ki se je zbral v prvi polovici aprila 1942 na Tolstem vrhu, kamor so bile poklicane partizanske skupine, ki so prezimile na Štajerskem.⁵² Njegov prvi napad je veljal rudniškim napravam pri Trbovljah (Retje, Plesko in Limberg) v noči od 27. na 28. april. Istočasno je zaseda 2. čete

⁵⁰ Bataljonsko povelje št. 29 od 28. V. 1942 v AMNO.

⁵¹ Predpovelje komandanta bataljona 26. V. 1942 v AMNO; povelje komandanta bataljona 28. V. 1942 v AMNO.

⁵² Zbornik VI/2, dok. 33, str. 62 in dok. 38, str. 86.

napadla postojanko vermanov na Sveti planini. Posadka je napad odbila in imela enega mrtvega.⁵³

Zatem se je I. štajerski bataljon razdelil — 1. četa je operirala v revirjih, 2. v Šaleški dolini, 3. pa v Savinjski dolini.⁵⁴ Medtem ko je prva operirala v glavnem samostojno, sta se druga in tretja za večje napade združevali.⁵⁵ Maja in v prvi polovici junija so v bojih s posameznimi četami⁵⁶ padli le trije vermani (prvi v Sošicah pri Preboldu, drugi pri Nazarjah in tretji na Kolovratu nad Zagorjem).⁵⁷ Do večjih bojev pa je prišlo 16. junija na Črnicu med vermani 7. čete in 1. četo I. bataljona Kokrškega odreda, kjer so vermani imeli dva mrtva.⁵⁸ Drugi dan sta policija in Wehrmannschaft napadla taborišče I. štajerskega bataljona v Golčah pod Sveto goro. V boju so padli trije vermani iz 3. čete v Zagorju.⁵⁹

V začetku julija 1942 je Wehrmannschaftsbataillon Süd premestil svoje čete. Štab bataljona je z vodom 6. čete, ki je bila odslej štabna četa in imela še voda v Grižah in Rogaški Slatini, odšel iz Sevnice v grad Žovnek pri Braslovčah. 8. četa se je premestila v Ljubno (vodi v Solčavi, Ljubnem, Radmirju in Lučah), v Rajhenburg pa je prišla komaj ustanovljena 9. četa iz Ptuja. 1. četa se je premestila iz Sevnice v Dole (en vod v Šentjanžu), 2. vod 6. čete v Radečah (sem je prispel sredi junija iz Prebolda) in 3. vod iste čete v Preski (sem je prispel sredi junija iz Teharij) sta postala 5. četa v Radečah, medtem ko sta 1. vod bivše 5. čete na Št. Gotartu in 2. vod iste čete na Sveti planini postala podrejena 3. četi v Zagorju. Bivši 1. vod 6. čete je bil premeščen iz Griž v Šoštanj. Sem in v Velenje je prišla tudi posebna četa, sestavljena iz nemških učiteljev na Spodnjem Štajerskem. 2. četa je ostala v Vranskem (z enim vodom v Braslovčah in Šmartnem ob Paki), 7. četa je ostala v Gornjem gradu (z vodom v Gornjem gradu, dvema v Novi Štifti in enim v Bočni in Šmartnem ob Dreti). 4. četa je ostala v Veliki vasi.⁶⁰

Premeščanje posameznih čet oziroma vodov vse bolj v notranjost spodnještajerskega ozemlja kaže, kako se je razširila dejavnost omenjenih treh partizanskih čet, ki se jim je v začetku junija pridružila še četrta. Na drugi strani pa so Nemce na Spodnjem Štajerskem vznemirili dogodki v Ljubljanski pokrajini (ustvaritev obsežnega osvobojenega ozemlja) in na Gorenjskem (vrsta uspešnih akcij I. grupe odredov), kar kaže tudi posebna odredba Zveznega vodje Štajerske domovinske zveze Franca Steindla 2. julija 1942. V nji pravi uvo-

»Delovanje slovenskih komunističnih band v italijanski Ljubljanski pokrajini in na Gorenjskem pomeni ogrožanje Spodnje Štajerske. Banditi so v službi Moskve in skušajo ob zlorabi domačega prebivalstva motiti red in izgradnjo... Dodatni policijski in orožniški kontingenti ne morejo

⁵³ Wolfovo poročilo 19. V. 1942 v AMNO.

⁵⁴ Med Mrzlico in Dobrovljami, str. 114—115.

⁵⁵ Zbornik VI/4, dok. 12, str. 33.

⁵⁶ Zbornik VI/3, dok. 170, str. 512.

⁵⁷ Poročilo Wehrmannschaftsbataillona Süd 29. V. 1942 v AMNO.

⁵⁸ Poročilo Wehrmannschaftsbataillona Süd 19. VI. 1942 v AMNO; Zbornik VI/3, dok. 35, str. 241.

⁵⁹ Poročilo Wehrmannschaftsbataillona Süd 19. VI. 1942 v AMNO; Zbornik VI/4, dok. 12, str. 33.

⁶⁰ Predpovelje Wehrmannschaftsbataillona Süd 18. VI. 1942 v AMNO; povelja komandanta bataljona 30. VI., 5. VII. in 9. VII. 1942 v AMNO.

Prva stran Steindlove odredbe
2. julija 1942

Waltmüller

Steirischer Heimattbund
Bundesführung

Der Bundesführer Marburg, den 2. Juli 1942.
St/ES.1012.

An alle Aemter der Bundesführung
alle Kreisführer
alle Aemter der Kreisführung
alle Ortsgruppenführer
alle Führer der Wehrmannschaft, einschliesslich der
Führer der Stürme.

Bekannt: Wehrmannschaftseinsatz.

Das Treiben kommunistisch-slowenischer Banden in der italienischen Provinz Trient und in Oberkärnten stellt eine Gefährdung der Untersteiermark dar. Die Banditen stehen in Dienste Moskaus und versuchen unter Missbrauch der bodenständischen Bevölkerung die Ruhe und den Aufbau zu stören. Mord, Sabotage, Raub, Zerstörung und Terror sind die Methoden ihres Kampfes. Als Hauptziel schwebt ihnen die Verhinderung der Wahrung der Werte des Landes durch das deutsche Reich, als Fernziel aber der allgemeine Volksaufstand vor. Die Bindung starker deutscher Exekutivkräfte zum Zwecke der Bandenbekämpfung soll die Offensive des Reiches gegen den Bolschewismus im Jahre 1942 verhindern, zu mindestens aber empfindlich schwächen. Zusätzliche Polizei- und Gendarmenkontingente können in der Untersteiermark auf längere Zeit nicht zum Einsatz kommen.

Die Selbsthilfe ist das Gebot der Stunde! Einer Aufforderung des Chefs der Zivilverwaltung, Gauleiter Dr. Uiberreither entsprechend, wurden Kontingente der Wehrmannschaft des Steirischen Heimattbundes eingezogen, unter Waffen gestellt und versehen als Risikopolizei unter eigener Wehrmannschaftsführung in 9 Kompanien, die das Wehrmannschaftsbattillon Süd bilden, ihren Dienst.

biti za daljšo dobo angažirani na Spodnjem Štajerskem. (Podčrtal T. F.)⁶¹

Samopomoč je ukaz časa!

V skladu s pozivom šefa civilne uprave gauleiterja dr. Uiberreitherja so bili vpoklicani in oboroženi deli Wehrmannschafta Štajerske domovinske zveze, ki opravljajo svojo službo kot pomožna policija pod lastnim poveljstvom v 9 četah, ki tvorijo Wehrmannschaftsbataillon Süd.

S tem se Spodnja Štajerska l. 1942 priznava k tradicijam svojim prednikov, ki so v preteklih stoletjih, kadar je grozila nevarnost, pogosto zamenjali plug z mečem, da bi odvrnili z meja Rajha, katerega zid so bili, nevarnosti, ki so grozile.

Sedanji politični položaj zahteva, da vpokličemo nadaljnjih 500 članov Wehrmannschafta. Do jeseni 1942 bo predvidoma stalno pod orožjem 2500 članov Wehrmannschafta. (Podčrtal T. F.)

Jasno je, da tako angažiranje sil ne pospešuje proizvodnje, saj bodo vpoklicani možje, kmetje, delavci, uradniki itd. zapustili svoje delovno mesto in ga zamenjali z delavnostjo, ki sama po sebi ni produktivna.

⁶¹ Sovražnik je prav v tem času začel močno ofenzivo na Gorenjskem.

→ Nad vsako proizvodnjo pa je varnost, mir in red na Spodnjem Štajerskem. Šele to zagotavlja in omogoča proizvodnjo. Primer Gorenjske nam to jasno dokazuje.«

Na koncu je določil način rekrutacije za bataljon, ki je bila dotlej precej samovoljna. Komandant bataljona zahteva pri Standartah določeno število mož za izpopolnitev. Te razdele določeni kontingent po določenem ključu na posamezne Sturme. Vodje teh pa skupaj s pristojnimi vodji krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze poimensko določijo može, ki jih je treba vpoklicati in ki »morajo biti politično popolnoma zanesljivi ter tudi telesno ustrezno sposobni«. Sezname predloženih mož prekontrolirata vodja Standarte in vodja pristojnega delovnega urada, nakar se jih pismeno vpokliče in pošlje nadomestni četi v Rogaško Slatino, ta pa šele po najmanj tritedenskem šolanju v operativno enoto.

Ukazal je tudi, da je treba oprostitev omejiti na minimum in da je treba »člane Wehrmannschafta, ki opravljajo v boju dolžnost, za katero so bili vpoklicani, predvsem upoštevati kot dokončne člane Štajerske domovinske zveze.«

Zanimiv je tudi peti člen povelja, ki pravi: »Taktična načela bojevanja proti banditom bom določil sam, na podlagi dosedanjih praktičnih izkušenj.«⁶² Ne samo, da se je začel vmešavati v taktična načela bojevanja, temveč je kmalu tudi sam začel poveljevati oboroženim enotam Wehrmannschafta.

Kakšna so bila obljubljena taktična pravila, je razvidno iz dopisa, ki ga je razposlal v drugi polovici julija 1942:

»Patrulj in velikih akcij se bomo udeležili le tam, kjer ima zahtevajoča ustanova (policija, tajna državna policija itd.) konkretne podatke o bivanju band, ali kjer med aktivnim nastopom band in začetkom naše akcije ni daljšega časovnega razdobja. Zaradi domnev ali poročil, da so baje pred urami ali dnevi videli bande, načelno ne bo poslana v akcijo nobena enota Wehrmannschafta.

Drugotna naloga enot je, zavarovanje lastnega bivališča in kraja podnevi in ponoči.

Osnovna in bojna naloga je, na določenem operacijskem področju onemogočiti vsako delavnost band, oziroma te ugotoviti in razbiti. Ta naloga pa se lahko reši intenzivno le, če se glede na bojno taktiko in delavnost band izkoristi moment iznenadenja. Dokler bodo nemške eksekucijske sile podnevi zaposlene v brezuspešnih patroljah in velikih akcijah, njihova nočna aktivnost pa ostala omejena le na zavarovanje lastnega bivališča, bodo banditi ponoči lahko neovirano obvladovali deželo in izvajali akcije. Težišče delavnosti enot Wehrmannschafta se mora v bodoče prenesti v noč...«⁶³

Vendar pa od začetka julija 1942 do prihoda II. grupe odredov enote I. štajerskega bataljona, ki so v tem času napravile dva večja napada na industrijske naprave (2. julija napad na rudnik Huda jama in 10. avgusta napad na rudnik Liboje),⁶⁴ niso imele večjih bojev z nemškimi silami. Z vermani so imele manjše spopade 6. julija v Letušu, 8. julija v Lokah pri Taboru, 22. julija pri Sv. Martinu, kjer sta padla dva vermana, 9. avgusta v Št. Gotartu itd. Rezultat vseh teh spopadov je bil negativen za Nemce. O tem je major Sager poročal na štabni konferenci 24. avgusta 1942: »V času od zadnjega poročila (27. julija 1942

⁶² Zbornik VI/3, dok. 159, str. 482—485.

⁶³ Izvirnik v AMNO.

⁶⁴ Zbornik VI/4, dok. 12, str. 33.

— opomba T. F.) so se razmere zaostrele. Število napadov je poraslo, izgube so žal na naši strani večje kot na strani banditov. V boju smo izgubili 11 svojih ljudi, medtem ko smo mi ustrelili v boju le 6 banditov.«⁶⁵ I. štajerski bataljon pa je imel od svojega zbora v aprilu do 31. avgusta 18 mrtvih, 7 ranjenih in 17 pogrešanih.⁶⁶

Ta neuspeh je Nemce prisilil, da so 21. avgusta okrepili svoje sile na Spodnjem Štajerskem z II. bataljonom 5. policijskega polka (bivši 322. pol. bat.) in vodom protitankovskih topov, ki sta prišla z Gorenjskega v celjsko okrožje (štab bataljona in ena četa v Celje, ena četa v Žalec, ena pa v Šoštanj) in so mu odslej bile v taktičnem oziru podrejene tudi vse čete Wehrmannschafts-bataillona Süd v tem okrožju ter druge policijske enote (Rez. pol. četa Wien in 1. orož. rez. mot. četa Alpenland). Vse čete Wehrmannschafts-bataillona Süd v brežiškem in trboveljskem okrožju pa so bile v taktičnem oziru podrejene komandanču I. bataljona 19. policijskega polka (bivši 72. rez. pol. bat.), kamor so spadale tudi druge policijske enote (Rez. pol. četa Salzburg, 2. rez. pol. četa Wiesbaden in vod protitankovskih topov v Sevnici).⁶⁷

Toda že 1. septembra so zaradi aktivnosti Ruške čete vključili v operacijska področja še del okrožja Maribor-okolica ter reorganizirali operacijska področja posameznih bataljonov. Tako je zahodni del celjskega okrožja do črte Tolsti vrh—Ljubija pri Mozirju—reka Savinja—Prebold—Gabrsko—Sveta planina—Čemšenik—Št. Gotart—Trojane tvoril tako imenovano veliko operacijsko področje A, v katerem so bile enote Wehrmannschafts-bataillona Süd pod poveljstvom SA-Oberführerja Glasowa. Drugi del celjskega okrožja z delom okrožja Maribor-okolica do črte Plešivec—Suha dolina—Dobrova—Mislinja—Brešarjeva planina—Vitanje je tvoril tako imenovano veliko operacijsko področje B, v katerem je bil II. bataljon 5. policijskega polka z Rez. pol. četo Wien, 1. rez. orož. mot. četo Alpenland in vodom pomožne policije iz Maribora. Izven tega področja je bil na novo vpoklicani vod Wehrmannschafte pri Sv. Arehu na Pohorju, ki je bil v taktičnem oziru podrejen Orožniškemu glavarstvu Maribor. Trboveljsko in brežiško okrožje sta bili tako imenovano veliko operacijsko področje C, v katerem je bil I. bataljon 19. policijskega polka z vodom protitankovskih topov in 3. ter 10. četo Wehrmannschafts-bataillona Süd.⁶⁸

Še bolj so se razmere poslabšale za Nemce, ko so na Štajersko prišle enote II. grupe odredov. Od 541 mož sta preko Gorenjske prišla na Štajersko le dva bataljona, ki sta štelu skupaj okrog 120 mož.⁶⁹

Najprej je prišel tako imenovani Simonov bataljon pod poveljstvom Janka Sekirnika-Simona, ki je konec avgusta štel le 56 mož in že ob prihodu 20. avgusta na cesti pri Črnicu napadel avto z vermani, ki so imeli pet mrtvih in enega ranjenega.⁷⁰ Temu napadu je takoj drugi dan sledila neuspešna sovražna čistka v prostoru Mozirje—Letuš—Braslovče—Čreta—Kokarje—Malo Nazarje s 5. četo 5. pol. polka, 1. orož. rez. mot. četo Alpenland, tremi četami 321. Landeschützen-bataljona, orožništvom in vermani. 27. in 28. avgusta se je nadaljevala s

⁶⁵ Zbornik VI/3, dok. 216, str. 626.

⁶⁶ Rudi Knez-Silas, Razvoj partizanskega gibanja na Štajerskem 1941—1942, rokopis v AMNO.

⁶⁷ Povelje BdO 17. VIII. 1942 v AMNO.

⁶⁸ Povelje BdO 1. IX. 1942 v AMNO.

⁶⁹ Zbornik VI/4, dok. 86, str. 255.

⁷⁰ Zbornik VI/3, dok. 211, str. 617; Befehlsblatt, september 1942.

7. četo 5. pol. polka, orožništvom in vermani v prostoru Luče—Ljubno—Solčava.⁷¹

Kranjčev bataljon pod poveljstvom Franceta Poglajena-Kranjca je napravil nekoliko daljšo pot čez Koroško in je ob prihodu na Štajersko štel le 27 oziroma z nekaterimi borci drugih enot skupaj 39 mož.⁷² Proti njemu so takoj 2. septembra usmerili neuspešno akcijo z II. bataljonom 5. pol. polka na Smrekovcu, 4. in 6. septembra pa akcijo lovskega odreda 9. čete Wehrmannschafta severno od Ljubnega.⁷³

Ob svojem prihodu na Štajersko je štab II. grupe odredov (Franc Rozman-Stane in Dušan Kveder-Tomaž) našel tu I. štajerski bataljon s štirimi četami in nekaj samostojnih skupin. Našel je tudi slabo razpredeno organizacijo Osvoobodilne fronte, ki jo je tvorilo le nekaj ilegalcev. Pa še ti so bili v bistvu partizani, določeni za terensko delo in so živeli v bližnji partizanski enoti ali pa v kakšnem bunkerju. Na področju revirjev, Savinjske doline, Litije, Moravč in Koroške je bilo okoli 20 terencev.⁷⁴ Takemu nizkemu številu aktivistov je bilo vzrok močno nemško nasilje, ki se je izražalo predvsem v streljanju talcev (medtem ko so prej streljali skupine po 10 do 30 oseb, so zdaj streljali skupine po 70 do 150 ljudi), saj so do 21. decembra 1942 ustrelili 1043 talcev.⁷⁵ Bilo je tudi precej izdaj, ki so ponekod ravno jeseni 1942 dosegle svoj višek. Zato ni čudno, da so bile težave z rekrutacijo v osvobodilno vojsko in da se je vse dalo »odpeljati v Wehrmannschaft in vojsko brez oklevanja«. ⁷⁶ Štab II. grupe odredov so čakale težke naloge.

V začetku septembra je na Dobrovljah reorganiziral štajerske partizane tako, da jih je razdelil v štiri bataljone (Savinjski, Pohorski, Moravški in Kozjanski bataljon). Reorganizirana II. grupa odredov je v drugi polovici septembra prešla v napad, tako da so Nemci 3. oktobra 1942 na štabni konferenci ugotovili:

»V septembru 1942 se je pojavilo v javnosti mišljenje, da je aktivnost band popustila. Njihova dejavnost konec septembra pa dokazuje, da ni tega pričakovati... Nameravanega poziva banditom, naj se prostovoljno prijavijo, nismo izdali, ker ne bi bilo odziva. Naše izgube: vojska je imela tri mrtve in 2 ranjena, Wehrmannschaft pa dva ranjena.«⁷⁷

Težišče osvobodilnega boja na Štajerskem po prihodu II. grupe odredov je bilo še naprej v Savinjski dolini, kjer je bil Savinjski bataljon, ki je dobil za jedro borce bivšega Simonovega bataljona, vendar so se vse čete združile šele v začetku novembra. Z vermani je imel več spopadov, tako 16. septembra pri Sv. Juriju ob Taboru, kjer je padel en verman, 20. septembra na Čreti, kjer sta padla dva vermana in 25. septembra pri Vranskem.

Ti, za Nemce negativni spopadi so napotili poveljnika redarstvene policije Alpenland, da je za 29. september ukazal napraviti veliko čistko, v kateri je sodeloval tudi Wehrmannschaftsbataillon Süd. I. bataljon 19. pol. polka (s črte Trbovlje—Laško) in II. bataljon 5. pol. polka (s črte Laško—Liboje—Prebold) sta prečistila področje Trbovlje—Laško—Liboje—Prebold—Trbovlje, posebno Mrzlico, zahodno od tod pa Wehrmannschaftsbataillon Süd področje Trbovlje—

⁷¹ Poročili BdO 24. in 29. VIII. 1942 v AMNO.

⁷² Zbornik VI/4, dok. 21, str. 61.

⁷³ Poročili BdO 4. in 6. IX. 1942 v AMNO.

⁷⁴ Zbornik VI/3, dok. 86, str. 254—258.

⁷⁵ Zbornik VI/4, dok. 200, str. 540.

⁷⁶ Zbornik VI/3, dok. 86, str. 256.

⁷⁷ Zbornik VI/4, dok. 162, str. 450—451.

Vermāni in policija v akciji proti II. grupi odredov na Smrekovcu 2. septembra 1942

Prebold—Vransko—Velika planina—Sv. Lenart—Sveta planina—Trbovlje. Ta operacijski sektor je razdelil na tri dele: prostor Pondor—Vransko—Ločica—Kozice sta prečistili 2. in 8. četa, prostor Kozice—Sv. Lenart—Loke 6. in 8. četa, prostor Loke—Sv. Lenart—Sveta planina—Trbovlje—Prebold—Tabor pa so od juga proti severu čistile 4., 7. in 8. četa, s severa proti jugu pa 3., 2. in 9. četa.⁷⁸ O rezultatu čistke je major Sager poročal 3. oktobra na štabni konferenci: »Akcija preteklega torka je v celoti spodletela, ker prebivalstvo pomaga banditom — zlasti v Hrastniku.«⁷⁹

Nova akcija Wehrmannschaftsbatalliona Süd je bila 30. in 31. oktobra in je bila usmerjena proti štabu grupe, kar je razvidno iz povelja komandanta bataljona 29. oktobra, v katerem pravi:

»Glavnemu komandantu banditov Stanetu je znano, da je Wehrmannschaftsbatallion Süd premestil svoje sile na Pohorje. Zato je zopet določil Dobrovlje za svoje komandno mesto ter po izjavah ujetnikov (tajna državna policija) tja pozval tudi čete banditov...«⁸⁰

V čistki je sodelovalo pet čet vermanov. Medtem ko je 8. četa zapirala položaje Prodnik—Kokarje—Sifernik—Malo Nazarje—Mozirje, so 2., 3., 7. in 9. četa prvi dan s položajev Gomilsko—Braslovče—Letuš prodrle do črte Marija na Čreti—Sv. Ivan—Jezernik—Sv. Urban, drugi dan pa dalje do zapornih

⁷⁸ Povelje Wehrmannschaftsbatalliona Süd 29. IX. 1942 v AMNO.

⁷⁹ Zbornik VI/4, dok. 162, str. 451.

⁸⁰ Izvirnik v AMNO.

položajev 8. čete. Ta dan je 3 km južno od cerkve Marija na Čreti prišlo do spopada s Savinjskim bataljonom, ki se je brez izgub z naskokom prebil iz obroča. 7. četa vermanov iz Gornjega grada je imela tri mrtve in šest ranjenih, vod iz Gomilskega pa enega mrtvega. Sam boj je komandir orožniške postaje Vransko opisal takole:

»Mesto, na katerem se je boj vnel, leži na neki strmini, ki jo obdajajo večji in manjši deli skalnate stene. Ker je moštvo Wehrmannschafta moralo dalje po tej strmini, so banditi, dobro zavarovani za temi skalami, pustili, da jim pride čim bliže in ga nato obsuli s peklenjskim ognjem in z velikim številom ročnih bomb. Poleg tega so na Wehrmannschaft, ki se je branil, valili kamenje z navpičnih sten. Boj je trajal približno pol ure. Da bi se rešili iz tega nevarnega položaja, so se vermani umaknili sredi boja nekaj sto metrov nazaj. Banditi so izkoristili to priložnost in pobegnili. Wehrmannschaft je poslal kurirje in zahteval pomoč. Po pritegnitvi nove skupine, ki je štela 80 mož, so začeli bandite zasledovati. To akcijo so v mraku prekinili brez uspeha. Po ugotovljenih sledovih krvi na mestu boja sklepajo, da je bilo več banditov ranjenih. Z združitvijo močnejših orožniških in vermanšaftskih sil so 1. XI. 1942 začeli znova zasledovati bandite na področju Zahomec, Črni vrh, Košnica in Loke. Tudi ta akcija je bila brezuspešna.«⁸¹

Savinjski bataljon je v teh dneh napravil nekaj napadov. Tako je posebna patrulja 20. oktobra likvidirala SA-Hauptsturmführerja Bellenzierja v njegovi pisarni v Trbovljah, 29. oktobra pa vodjo nazarskega Stürma.⁸² Pomembnejša pa sta vsekakor dva napada na avtomobile. Prvi je bil 27. oktobra na cesti Trbovlje—Trojane, ko je zaseda napadla poštni avtobus in osebni avtomobil SS-Postschutza, pri čemer je bilo ubitih 5 oseb, 10 pa ranjenih.⁸³ Drugi napad je bil 4. novembra pri Sp. Krašnji prav tako na avtobus in spremljajoči patruljni avtomobil SS-Postschutza, kjer je padlo 6 esesovcev, 2 sta bila pogrešana, 7 oseb ranjenih, oba avtomobila pa zažgana. Bataljon je nato odbil napad čete vermanov iz Gornjega grada, ki je imela enega mrtvega.⁸⁴ 9. novembra so Nemci na štabni konferenci poročali: »Poštni promet je bil zaradi tega skoraj povsod za krajši čas prekinjen, z Braslovčami in Gornjim gradom nimamo še danes nobene zveze.«⁸⁵

Po napadu na avtomobila pri Sp. Krašnji je Savinjski bataljon nameraval napasti postojanko vermanov v Šmartnem ob Dreti. Toda to je preprečila sovražnikova velika akcija 7. novembra, ki jo je po vseh uspešnih napadih bataljona ukazal poveljnik redarstvene policije Alpenland.

Za veliko akcijo so uporabili I. bataljon 19. pol. polka, 1. in 3. rez. orož. mot. četo Alpenland, Wehrmannschaftsbatallion Süd, ki so bili že prej na Spodnjem Štajerskem, III. bataljon 24. pol. polka (bivši 93. rez. pol. bat.), ki je v Celju zamenjal II. bataljon 5. pol. polka, III. bataljon 1. pol. polka z Gorenjskega (bivši 10. rez. pol. bat.) in 922. Landeschützen-bataljon iz Celja. Te enote so obkolile področje Vransko—Braslovče—Mozirje—Rečica—Šmartno ob Dreti in pri angleških barakah na Dobrovljah zadele na obkoljen bataljon. Ta se je moral z naskokom prebijati iz obročev, pri čemer je padla skoraj cela četa, ki mu je krila umik. Imel je 17 mrtvih in 7 ujetih, ki so jih zatem Nemci in

⁸¹ Zbornik VI/4, dok. 175, str. 489—490; dok. 84, str. 270—271.

⁸² Zbornik VI/4, dok. 84, str. 271.

⁸³ Poročilo BdO 30. X. 1942 v AMNO.

⁸⁴ Poročilo BdO 6. XI. 1942 v AMNO; Zbornik VI/4, dok. 84, str. 271.

⁸⁵ Zbornik VI/4, dok. 177, str. 493.

domači izdajalci razkazovali po celjskih ulicah. Nemci so imeli le enega ranjenega.⁸⁶

Ker je delu bataljona uspelo prebiti se iz obročev, je poveljnik redarstvene policije Alpenland ukazal, naj se v noči od 10. na 11. november začne nova velika akcija severno in zahodno od Vranskega. Nemci so privlekli še več sil in so poleg Wehrmannschaftsbatalliona Süd sodelovali še 19. pol. polk s podrejenimi rez. pol. četami »Wien«, »Salzburg« in »Wiesbaden«, III. bataljon 24. pol. polka, III. bataljon 1. pol. polka, I. bataljon 4. pol. polka (bivši 316. pol. bat.) in 922. Landeschützen-bataljon. Akcija ni uspela, ker se je preostanek bataljona že umaknil s tega področja.⁸⁷

Po razbitju je bil namreč del bataljona priključen Moravškemu bataljonu, dvanajstčlanska skupina je odšla na Pohorje, enajstčlanska pa na Koroško.

Zatem se je težišče osvobodilnega boja na Štajerskem preneslo na Pohorje. Že 3. oktobra se na štabni konferenci v Gradcu kaže zaskrbljenost, ko major Sager poroča: »Položaj na Pohorju nam povzroča hude skrbi. 5. X. bomo poslali tja celo četo, zahtevali pa smo še dve nadaljnji. V trboveljskem okraju sta dve četi, še ena četa bo na razpolago, ko bo krčenje gozda vzdolž meje končano, in četa v Radečah skupno z Wehrmannschaftom na razpolago za potrebe v drugih krajih...«⁸⁸

Pohorski bataljon, ki je bil sestavljen iz bivšega Kranjčevega bataljona, Zgornjesavinjske, Šaleške in Ruške čete, ki pa se je zelo pozno vključila vanj, se je prvi čas spoprijemal z vermani iz voda pri Sv. Arehu. Tako je 10. oktobra šest prostovoljcev napadlo oddelek vermanov, ki so imeli enega mrtvega in se razbežali.⁸⁹ 19. oktobra je bil spet napaden oddelek vermanov na poti od Sv. Areha v Ruše. Imel je dva mrtva in enega ranjenega.⁹⁰ 23. in 24. oktobra je bataljon napadel Oplotnico in tedaj je nemški župan iz Oplotnice poročal: »Wehrmannschaft je povsem odpovedal predvsem po krivdi svojega vodstva. Tudi danes ni mogoče ugotoviti med tukajšnjimi vermani resnične pripravljenosti za akcijo. Samo 10 do 15 mož tukajšnjega Wehrmannschafta redno opravlja svojo službo. Opozarjam na to, da so v oplotniški krajevni skupnosti trije Sturmi Wehrmannschaft.«⁹¹

Poveljnik redarstvene policije Alpenland je uvidel, da je Pohorje ogroženo, saj ni bilo dneva v oktobru, ko bi Pohorski bataljon ne napravil akcije, na drugi strani pa so na štabni konferenci 26. oktobra ugotovili, da v začetku oktobra tja poslana četa še ni prišla v stik s partizani.⁹² Zato je drugi dan ukazal, naj Wehrmannschaftsbatallion Süd pošlje dve četi na Pohorje. Ta je res poslal 1. četo iz trboveljskega okrožja in sicer en vod v Oplotnico, drugi v Zreče, tretji pa v Vitanje ter 4. četo iz Nazarja v Sv. Lovrenc in Ribnico na Pohorju, 2. četa v Vranskem pa je morala dati pet skupin za okrepitev ribniške postojanke, v katero je šel 2. vod 4. čete. V Sv. Lovrenc je prišel tudi štab bataljona. Vse te enote so nosile na kapi in nahrbtniku za razpoznavni znak smrekovo vejico.⁹³ Čemu ta posebni razpoznavni znak, nam lepo

⁸⁶ Zbornik VI/4, dok. 101, str. 291—294; dok. 177, str. 493; dok. 180, str. 503.

⁸⁷ Poročilo BdO 12. XI. 1942 v AMNO.

⁸⁸ Zbornik VI/4, dok. 162, str. 451.

⁸⁹ Zbornik VI/4, dok. 100, str. 289.

⁹⁰ Zbornik VI/4, dok. 171, str. 477, Befehlsblatt, november 1942.

⁹¹ AMNO.

⁹² Zbornik VI/4, dok. 173, str. 484.

⁹³ Povelje Wehrmannschaftsbatalliona Süd 29. X. 1942 v AMNO.

Vermani pri zasledovanju Pohorskega bataljona konec oktobra 1942

pojasnjuje poročilo štaba IV. operativne cone »Štajerske« 10. januarja 1943, ki pravi o pohorskem terenu:

»Kakor v vsej Štajerski, tako je tudi ta teren posejan z vermani, ki so bili doma z uniformami, nekateri tudi s puškami. Naše patrulje so jih pridno obiskovale, pobirale uniforme in orožje (okrog 60 pušk), tako da so se naši tovariši dodobra opremili z obleko. Ker je ves bataljon bil v vermanšaftskih uniformah, so bili Nemci prisiljeni spremeniti barvo teh uniform, da se v hajkah ne bi pomešali.«⁹⁴

Že prej so bili poslani na Pohorje trije lovski odredi (Jagdkommandos), od teh je eden 28. oktobra na Plešiču napadel patruljo Pohorskega bataljona, ki je imela enega mrtvega. Ker je komandant Wehrmannschaftsbatalliona Süd domneval, da so tam zbrane večje partizanske sile, je 29. oktobra usmeril proti Plešiču očiščevalno akcijo. Lovski odred B je z vodom 4. čete iz Sv. Lovrenca prodiral v jugozahodni smeri proti Plešiču, vod iz Sv. Areha v južni smeri čez Staro glažuto in nato v severni smeri proti Smolniku, posadka iz Ribnice pa je prodirala v južni smeri proti Ribniškemu sedlu, nato pa proti Pesku. To je bila prva večja akcija proti Pohorskemu bataljonu, ki pa ni uspela, ker ni odkrila bataljonovega taborišča.⁹⁵

Tej neuspeli akciji je sledil nov neuspeh napad, o katerem so Nemci sami poročali: »Dne 7. XI. 1942 je vod Wehrmannschafta iz Ribnice na Pohorju na

⁹⁴ Izvirnik v AMNO.

⁹⁵ Povelje Wehrmannschaftsbatalliona Süd 29. X. 1942 v AMNO.

Mislinjskem sedlu (k. 1447) okrog 9 km vzhodno-severovzhodno od Mislinja naletel na nadmočno tolpo, ki je vod razpršila. Neki lovski odred Wehrmannschafta je napadel tolpo v hrbet in jo pregnal. . . Naše izgube: dva padla pripadnika Wehrmannschafta, eden težko in trije lahko ranjeni. Osem pripadnikov vermanschaftskega voda iz Ribnice na Pohorju se še ni vrnilo.«⁹⁶ Pohorski bataljon je imel enega mrtvega in enega ranjenega.⁹⁷

Ko so Nemci uvideli, da s samimi vermani ne bodo mogli niti uničiti bataljona niti bistveno omejiti njegove aktivnosti, so v boj privlekli še policijske enote. Prva taka večja akcija je bila 13. novembra, druga pa 15. novembra v prostoru Mislinja—Črni vrh—Ribnica—Sv. Anton—Slovenj Gradec.⁹⁸ O njih je polkovnik Nowotny poročal na štabni konferenci 23. novembra: »V zadnjem času so bile tri velike akcije pod vodstvom policijskega generala. Akcija v predelu Mozirje—Braslovče je bila uspešna, drugi dve na področju Pohorja pa sta spodleteli.«⁹⁹

Po razbitju Savinjskega bataljona na Dobrovljah so Nemci lahko prenesli težišče protipartizanskega boja na Pohorje. Ko so Wehrmannschaftsbatallion Süd sredi novembra v glavnem demobilizirali, so nekoliko reorganizirali obliko boja proti osvobodilni vojski, o čemer so poročali na štabni konferenci 23. novembra:

»V bodoče bomo imeli na Spodnjem Štajerskem dva policijska bataljona, razdeljena vsak na tri čete ter poleg tega tudi dve samostojni četi. Redno borbo proti bandam, se pravi proti posameznim banditom, bodo vodile orožniške postaje, okrepljene z deželno stražo. (Podčrtal T. F.) Povečali bomo tudi število pomožnih policistov. Za operacije proti večjim banditskim enotam je pristojno vodja borbenih akcij. Obveščevalno omrežje je bilo prav tako reorganizirano. . .«¹⁰⁰

S tem v zvezi so 18. novembra razdelili Spodnjo Štajersko v dve operacijski področji. Južno od črte Podčetrtek—Javorje—Vodruš—Tremenje—Mrzlica—Velika planina—Motnik je bilo operacijsko področje I. bataljona 19. polka (štab v Krškem, 1. četa v Brežicah, 2. v Zagorju, 3. v Krškem) in Rez. pol. čete »Wien« (Trbovlje), severno od te črte pa operacijsko področje III. bataljona 24. polka (štab v Celju, 9. četa v Šoštanju, 10. v Konjicah, 11. v Žalcu), Rez. pol. čete »Wiesbaden« (Slovenj Gradec), Rez. pol. čete »Salzburg« (Ljubno) in 1. orož. rez. mot. čete Alpenland (Celje). Vse te sile so bile podrejene komandantu III. bataljona 24. polka, ki je 1. novembra 1942 postal vodja borbenih akcij na Spodnjem Štajerskem (po njegovem odhodu v drugi polovici decembra 1942 je to dolžnost prevzel zopet komandant orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko polkovnik Nowotny).¹⁰¹

Enote severnega operacijskega področja so od 26. do 28. novembra napravile veliko akcijo na Pohorju, ki pa ni uspela.¹⁰² Prav tako neuspela sta bila boja Rez. pol. čete Wiesbaden 1. decembra v Josipdolu in 4. decembra na Planinki, kjer so padli 4 policisti, 4 so bili težko, 5 pa lahko ranjenih. Pohorski bataljon je imel dva mrtva.¹⁰³

⁹⁶ Zbornik VI/4, dok. 180, str. 502—503.

⁹⁷ F. Filipič, Pohorski bataljon, Maribor 1952, str. 108—109.

⁹⁸ Zbornik VI/4, dok. str. 493; poročili BdO 13. in 16. XI. 1942 v AMNO.

⁹⁹ Zbornik VI/4, dok. 185, str. 514.

¹⁰⁰ Istotam.

¹⁰¹ Povelje vodje borbenih akcij na Sp. Štajerskem 18. XI. 1942 v AMNO.

¹⁰² Poročilo BdO 26. XI. 1942 v AMNO.

¹⁰³ Poročilo BdO 7. XII. 1942 v AMNO.

Zato je poveljnik redarstvene policije Alpenland pripravil novo veliko akcijo od 15. do 17. decembra, v kateri sta poleg policije sodelovala tudi vojska in Wehrmannschaft.¹⁰⁴ O rezultatu je polkovnik Nowotny poročal na štabni konferenci 21. decembra 1942: »Akcije, ki so bile na Pohorju od 15. do 17. decembra so spodletele, najbrž zaradi tega, ker so se banditi že prej razpršili.«¹⁰⁵

Ker so višja policijska poveljstva videla, da kljub takim akcijam in silam ni nobenih uspehov, na drugi strani pa je na Pohorju postalo relativno mirno, so 27. decembra odpoklicala III. bataljon 24. pol. polka drugam in reorganizirala operacijska področja tako, da je imela vsaka četa svoj operacijski okraj in sicer 1. četa I. bataljona 19. pol. polka v Zagorju, 2. v Trbovljah, 3. v Krškem, 2. četa pol. stražnega bataljona Wiesbaden (bivša Rez. pol. četa Wiesbaden) v Slovenjem Gradcu, 4. četa pol. straž. bataljona Wien (bivša Rez. pol. četa Wien) v Šoštanjju in 5. četa pol. straž. bat. Alpenland (bivša Rez. pol. četa Salzburg) v Ljubnem.¹⁰⁶

Pohorski bataljon je po nemških podatkih napravil nič manj kot 105 akcij, 6 večjih sabotаж na javnih napravah, pri čemer je bilo ubitih preko 30 Nemcev in izdajalcev, medtem ko je bilo število padlih in ranjenih v bojih z bataljonom še večje.¹⁰⁷ Od začetka decembra 1942 ni napravil nobene večje akcije več in se je pripravljaj na prezimovanje. Prezimovališče si je napravil blizu Sv. Treh kraljev, kjer si je izkopal zemljanke in jih utrdil s strelskimi rovi. To prezimovališče pa je bilo izdano Nemcem in poveljnik redarstvene policije Alpenland generalmajor Knofe je 6. januarja 1943 izdal »povelje za akcijo št. 106«, v katerem je ukazal uničiti Pohorski bataljon.¹⁰⁸

Področje je razdelil na štiri odseke in v vsakem je prodirala ena kolona. Prvo kolono so sestavljale tri čete policijskih stražnih bataljonov, ki so prodirale iz prostora Lepe—Vom čez Veliki vrh proti severozahodu. V drugi koloni so bile 3. četa 19. pol. polka, 1. rez. orož. mot. čete Alpenland in čete mariborskega orožniškega glavarstva, ki so prodirale iz prostora Vom — k. 1256 proti severu. Tretjo kolono sta sestavljali dve četi 922. Landeschützenbataljona iz Sevnice in Laškega, četa iz podoficirske šole v Slovenski Bistrici, četa 138. rez. planinskega polka iz Marenberga in četa III. rez. kolesarskega bataljona iz Slovenjega Gradca. Prodirala je iz prostora k. 1256 — Stare žage čez Javorski vrh proti jugu. Četrto kolono je sestavljaj bataljon Wehrmannschafta pod poveljstvom SA-Sturmbannführerja Töscherja, ki je prodiral iz prostora Stara žaga—Lepe proti zahodu. Sestavljali so ga vermani iz Maribora in okolice ter iz Celja. Napada se je udeležil tudi zvezni vodja Franc Steindl s svojimi sodelavci.

Rezultat te velike akcije je znan. Pohorski bataljon je padel v celoti, razen enega ranjenega, ki so ga Nemci ujeli in pozneje ustrelili kot talca. Toda tudi nemška policija je imela 16 mrtvih in 15 ranjenih, vojska enega mrtvega in dva ranjena, Wehrmannschaft pa dva mrtva in tri ranjene.¹⁰⁹

Na področju Kozjanskega bataljona, ki se je ustanovil 10. septembra 1942 in v jeseni 1942 ni delal večjih napadov, je operirala 10. četa Wehrmannschafts-

¹⁰⁴ Poročilo BdO 14. XII. 1942 v AMNO.

¹⁰⁵ Zbornik VI/4, dok. 200, str. 541.

¹⁰⁶ Povelje vodje borbenih akcij na Sp. Štajerskem 27. XII. 1942 v AMNO.

¹⁰⁷ Poročilo BdO 18. I. 1943 v AMNO.

¹⁰⁸ Izvirnik v AMNO.

¹⁰⁹ F. Filipič, n. d., str. 160—189; poročilo BdO 8. I. 1943 v AMNO.

Steindl pred zemljanko Pohorskega bataljona 8. januarja 1943

bataillona Süd, ki je skupaj s 1. četo 19. pol. polka in Rez. pol. četo Wiesbaden napravila akcijo zahodno (27.—29. avgusta) in severno od Pilštajna (11. in 12. septembra) itd.¹¹⁰

Moravški bataljon ni imel nobenih bojev z vermani in tudi ne večjih bojev z nemško policijo vse do decembra 1942 in je spomladi 1943 postal osnova za ustanovitev Kamniško-zasavskega odreda.

Tako vidimo, da je Wehrmannschafts bataillon Süd sodeloval skoraj v vseh sovražnih akcijah proti osvobodilni vojski na Štajerskem od spomladi do jeseni 1942, da se je težišče njegovih sil premikalo s težiščem osvobodilnega boja v tem času, da je imel največ sil v partizansko razgibanih predelih in ko po prihodu II. grupe odredov niso proti nji zadostovale njegove sile, so prišle na Štajersko večje policijske enote. Do teh zaključkov je prišel tudi štab II. grupe odredov, ki je 14. novembra poročal:

»Z mobilizacijo Wehrmannscharfta je okupator osvobodil večino svoje oborožene sile na Štajerskem in dal boju proti okupatorju novo obliko boja proti janičarjem. Nemške oborožene sile je ostalo malo, mogoče 1000 mož ali še manj. Pač pa so posadke Wehrmannscharfta razpostavljene po vseh področjih, v centrih partizanskega gibanja skoraj v vsaki vasi, drugje redkeje. Udarnost te vojske je seveda manjša . . . Poveljniški kader Wehrmannscharfta je sestavljen iz zagrizenih hitlerjancev-Slovencev, ki večinoma opravljajo svojo funkcijo vestneje kot Nemci sami. Moštvo je prisilno mobilizirano, deloma pod vpli-

¹¹⁰ Poročili BdO 29. VIII. in 13. IX. 1942 v AMNO.

vom hitlerjanske propagande, deloma s tihimi simpatijami za nas... Njihova taktika proti nam je dvojna, kombinirana. Na eni strani koncentrirani napadi velikih sil 500—2000 mož, zbranih z vseh strani proti našim področjem. Pri tem... branijo cele predele, otipavajo, kje se kaj nahaja, obkoljujejo in potem s celo vrsto zased onemogočijo umike. Doslej so to delali zelo vestno. Kadar se nismo pravočasno umaknili »hajki« na daljšo razdaljo, so vedno imeli določene uspehe, posebno z našimi manjšimi edinicami. Mi smo v teh bojih izgubili že nad 50 ljudi...¹¹¹

Ko je štab II. grupe odredov to poročal, je bila v teku demobilizacija Wehrmannschaftsbataillona Süd, ki so jo pripravljali že od začetka oktobra 1942. Tako je komandant bataljona 23. oktobra izdal posebno povelje, v katerem napovedal, da bo predvidoma prve dni novembra prišlo do demobilizacije vsega bataljona in je oznanil:

»Za uničevanje band bodo nastale 4 nove čete v moči po 200 mož. Razdeljene bodo na posamezna spodnještajerska okrožja in jih bodo sestavljali možje, ki izvirajo iz teh okrožij in so v tem času še v akciji.«¹¹²

Končno je 13. novembra 1942 v bataljonskem povelju št. 131 proglašil demobilizacijo bataljona, ki se naj izvede do 15. novembra zjutraj, razen onih vermanov, ki so jih komandirji čet določili za moštvo novih štirih čet. Ustanovitev le-teh je proglašil isti dan v bataljonskem povelju št. 132 in sicer: četa Maribor-mesto in okolica (SA-Obersturmführer Fischer) v Vitanju (vodi v Vitanju, Mislinji, Šmartnem in Oplotnici), četa Ptuj (SA-Hauptsturmführer Streithofer) v Gornjem gradu (vodi v Novi Štifi, Šmartnem ob Dreti, Lučah in Nazarju), četa Celje (SA-Hauptsturmführer Bammer) v Vranskem (vodi v Hudinji, Vranskem, Žovneku in Mozirju) in četa Brežice (SA-Sturmbannführer Heider) v Braslovčah (vodi v Braslovčah in Letušu). Formiranje je bilo končano do 15. novembra dopoldne.¹¹³

Toda življenje teh čet je bilo kratkotrajno, saj je že 23. novembra 1942 polkovnik Nowotny poročal na štabni konferenci: »Do 1. XII. 1942 ostanejo še v službi 4 čete Wehrmannschafta, potem bo Wehrmannschaft demobiliziran v celoti.«¹¹⁴ To se je tudi zgodilo, kajti že so mu namenili drugo obliko boja proti osvobodilni vojski.

4. Ustanovitev deželne straže in vpoklic rezervnih policistov

Štajerski partizani so bili v jeseni 1942 zelo aktivni, saj je bila proti njim usmerjena cela vrsta tako imenovanih velikih akcij, v katerih je sodeloval tudi Wehrmannschaftsbataillon Süd. Nemcem je bilo jasno, da zaradi neugodnih razmer na fronti ne bo mogla biti okrepljena policijska eksekutiva v Spodnji Štajerski in da bo moral biti še vnaprej angažiran Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze. Toda približevala se je zima, za katero vermani niso bili dovolj opremljeni. Izkazalo se je tudi, da so bili koristni edinole za obrambo posameznih krajev pred partizanskimi napadi, v večjih samostojnih ofenzivnih akcijah pa se niso obnesli. Ker je nemško vodstvo uvidelo, da se obrambna naloga lahko izvaja z mnogo manjšimi stroški in ker pri stalnem angažiranju ni mogoče dosledno izvajati službe v teritorialnih enotah, je v pozni jeseni 1942

¹¹¹ Zbornik VI/4, dok. 86, str. 257—258.

¹¹² Izvirnik v AMNO.

¹¹³ Izvirnik v AMNO.

¹¹⁴ Izvirnik v AM.

določilo Wehrmannschaftu drugo obliko oboroženega boja proti osvobodilni vojski — organizacijo deželne straže.

Začetki te oblike protipartizanskega boja na Spodnjem Štajerskem segajo v pomlad 1942 in v celjsko okrožje, kjer je maja in junija 1942 močno porasla aktivnost tamkajšnjih partizanskih čet, ki so ogrožale posamezne orožniške postaje (18.—19. maja napad na orožniško postajo Ljubno, 12. junija napad na avto orožniškega kapetana Fehleisena v Letušu, 13. junija napad na orožnike v Ločici pri Polzeli, 16. junija napad na orožniško patroljo v Kaplji vasi pri Preboldu), ko je bil Wehrmannschaftsbataillon Süd razmeščen predvsem na meji. Zato je okrožni orožniški poveljnik 22. junija ukazal ustanoviti oddelke Selbstschutz, sestavljene iz orožnikov in vermanov.¹¹⁵

S premestitvijo Wehrmannschaftsbataillona Süd v celjsko okrožje je stvar za nekaj časa postala neaktualna. Ponovno je oživel po prihodu II. grupe odredov v jeseni 1942. Tako je Dorfmeister imel 15. oktobra sestanek z ustreznimi funkcionarji Wehrmannschafta, orožništva in policije in tolmačil, da bi naj enote Wehrmannschaftsbataillona Süd in policije imele nalogo »v obliki majhnih lovskih odredov (20 do 30 mož z dobro oborožitvijo) zasledovati pojavljajoče se tolpe oziroma izslediti in uničiti bandite v oddaljenejših gorskih področjih, luknjah in kmečkih hišah,« vasi pa bi naj branili domačini sami. Za to bi naj določili vse v zaprtih krajih bivajoče ali pa ne več kot kilometer od zaprtih krajev oddaljene vojaške obveznike v starosti od 18 do 55 let brez ozira na poklic ali družbeni položaj. Službo bi imeli od 18. ure zvečer do 5. ure zjutraj in bi jo vodili komandirji orožniških postaj itd.¹¹⁶

Osnutek pravil za Selbstschutz je Dorfmeister 28. oktobra poslal šefu civilne uprave s prošnjo: »Ker v celjskem okrožju zopet narašča nevarnost banditizma, vas prosim, da osnutek potrdite in sporočite, kdaj lahko vzpostavimo Selbstschutz v taki obliki.«¹¹⁷ Poslal ga je tudi drugim ustreznim funkcionarjem kot Lurkerju, Sagerju in Steindlu.¹¹⁸

Šef civilne uprave in Steindl sta mu odgovorila 9. novembra 1942, prvi z odredbo o ustanovitvi deželne straže, drugi pa z navodili za izvajanje odredbe s strani Štajerske domovinske zveze.

Odredba je slonela na Himmlerjevem ukazu od 17. Í. 1942 o ustanovitvi deželne straže, »ki naj služi prebivalstvu za obrambo pred pobeglimi vojnimi ujetniki in drugimi osebami, ki s pohajkovanjem ogrožajo javno varnost in red« in na njegovih navodilih za službo deželne straže od 11. avgusta 1942.¹¹⁹

Posamezne določbe v Uiberreitherjevi odredbi se glasijo:

»1. Zaradi zaščite spodnještajerskega prebivalstva pred ljudmi, ki ogrožajo javno varnost in red, se na Spodnjem Štajerskem formirajo deželne straže.

2. Komandant orožništva bo formiral te straže v sporazumu z zveznim vodjem Štajerske domovinske zveze.

3. Deželni straži se lahko priključijo le močni in politično neoporečni možje, različne starosti, ki so vajeni orožja, posebno taki, ki so bili pri naboru začasno odklonjeni ali proglašeni za nesposobne za vojaško službo. Ni pa dovoljeno, da se nekoga proglasi za nesposobnega z utemeljitvijo, da se ga bo pri delilo deželni straži...«

¹¹⁵ Izvirnik v AMNO.

¹¹⁶ Osnutek pravil v AMNO.

¹¹⁷ Izvirnik v AMNO.

¹¹⁸ Izvirnik v AMNO.

¹¹⁹ AMNO.

Določil je tudi, da bodo deželne stražarje izbrali komandirji orožniških postaj po dogovoru z občinskim županom in krajevnim skupinskim vodjem Štajerske domovinske zveze. Seznane izbranih deželnih stražarjev morajo predložiti okrožnemu orožniškemu poveljniku, ki iz njih dokončno imenuje deželne stražarje, deželni svetnik pa jih pokliče v službo in uvrsti med uslužbenke pomožne policije.¹²⁰

Zvezni vodja Franc Steindl je v svojih navodilih za formiranje deželne straže na Spodnjem Štajerskem poudaril, da se »glede na aktivnost band na Spodnjem Štajerskem takoj vzpostavi organizacija deželne straže«, s čimer »ugasnejo vsi dogovori med Vodjo Wehrmannschafta in poveljnikom redarstvene policije o angažiranju sil Wehrmannschafta« ter da morajo krajevni skupinski vodje skupaj z župani in komandirji orožniških postaj izbrati za deželno stražo po 30—50 zanesljivih in za orožje sposobnih moških, največ iz Wehrmannschafta in da se ukinja oziroma vključi v deželno stražo Selbstschutz, ki so ga ustanovili v večjih krajih. Deželne straže se bodo ustanovile v vseh okrožjih, razen v Mariboru - mesto.¹²¹

Približno isto je čez dva dni poudaril vodja Wehrmannschafta SA-Oberführer Blasch.¹²² Komandant orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko pa je 18. novembra 1942 izdal »navodila za službo deželne straže na Spodnjem Štajerskem«, v katerih je določil med drugim:

»4. Deželne straže se formirajo najprej v tistih krajih, kjer so že orožniške postaje. Če bi se po presoji komandirja orožniške postaje pokazala potreba, da se formirajo deželne straže tudi v drugih krajih postajnega področja, se bo v tem primeru vzpostavila orožniška podpostaja (prej orožniške izpostave), sestavljena iz najmanj enega aktivnega orožnika in nekaj pomožnih policistov ter potrebnega števila deželnih stražarjev.«¹²³

Orožniške postaje so zatem začele izbirati moštvo za deželne straže. Orožje za njih so dobile v glavnem od Wehrmannschafta, to je od kontingenta, ki ga je ta prejel pred dobrim letom dni.¹²⁴ Toda to orožje je večkrat padlo partizanom v roke, zanesljivost deželnih straž pa osvetljuje poročilo komandirja orožniške postaje Zagorje ob Savi 6. julija 1944, ki pravi:

»Od navedenih 69 mož deželne straže se lahko le 30 označi za zanesljive in sposobne. Teh 30 pa tudi ne more biti obenem poklicanih, ker morajo opravljati svoje delo in to često tudi ponoči.

Drugi del se lahko označi za nezanesljivega. V zadnjem času sta bila dva deželna stražarja odvedena, verjetno pa sta prostovoljno odšla k banditom.

Dalje ni uniform, nobenega pravega prostora, nobenih prilik za prenočišče, tako da se z eno besedo lahko reče, da tukajšnja deželna straža nima mnogo vrednosti.«¹²⁵

Sistem deželnih straž je ostal vse do februarja 1945, ko je Himmler ukazal ukinitvev deželnih straž in njihovo vključitev v Nemški Volkssturm kot enote drugega poziva.¹²⁶ Še prej sta se vključila vanj mariborski Selbstschutzkommando oz. Selbstschutzbataillon s petimi četami in tako imenovani Gottscheer Selbstschutz, ki so ga ustanovili februarja 1942 v 37 vaseh izseljeniškega pasu

¹²⁰ Zbornik VI/4, dok. 184, str. 510—513.

¹²¹ Izvirnik v AMNO.

¹²² Vodja Wehrmannschafta 11. XI. 1942 v AMNO.

¹²³ Izvirnik v AMNO.

¹²⁴ Dopisa okrož. orož. poveljnika Celje 7. XI. 1942 in 28. I. 1943 v AMNO.

¹²⁵ Izvirnik v AMNO.

¹²⁶ Komandant redarstvene policije za Štajersko 20. I. 1945 v AMNO.

ob Sotli in Savi in je štel v začetku 900 mož — Kočevarjev in Besarabskih Nemcev.¹²⁷

Eden izmed novih ukrepov, ki so jih pozimi 1942/43 podvzeli Nemci na Spodnjem Štajerskem, je povečanje števila orožniških postaj oziroma tako imenovanih podružnic (Zweigposten). Tako je komandant orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko 28. decembra izdal povelje, v katerem je dejal:

»Po naročilu višjega vodje SS in policije v Salzburgu moramo v Spodnji Štajerski vzpostaviti tako imenovane orožniške podružnice kar v največjem številu, da bi čimbolj zavarovale prebivalstvo malih krajev pred napadi.«

Nato je naštel 30 krajev, kjer bi se naj ustanovile take podružnice in sicer tri v okrožju Maribor-okolica, trinajst v okrožju Celje, pet v okrožju Trbovlje in devet v okrožju Brežice. Na vsaki podružnici bi naj bila najmanj dva aktivna orožnika in štirje pomožni policisti, ki bi jih dobili iz domačega prebivalstva.¹²⁸

Tako imenovane pomožne policiste, ki so bili neke vrste orožniški pripravniki, so na prostovoljni osnovi rekrutirali že od spomladi 1941 leta in to predvsem bivše jugoslovanske orožnike. Jeseni 1942 pa so začeli na obvezni osnovi rekrutirati tako imenovane rezervne policiste, zgolj za vojna leta, predvsem moške, rojene pred letom 1909 (ti letniki niso bili predvideni za vpoklic v vojsko), vendar so z vpoklicem počakali do pomladi 1943, ko ga je narekovala ustanovitev orožniških podružnic, okrepitev orožniških postaj, posebej pa strah pred spomladanskim porastom osvobodilnega gibanja na Štajerskem. Tako je major Sager na štabni konferenci 15. februarja 1943 dejal:

»Z začetkom boljšega letnega časa je računati z novim porastom bandižne aktivnosti. Zato smo po odredbi šefa civilne uprave vzpostavili policijsko rezervo. Začasno bomo vpoklicali 500 mož...«¹²⁹

In na prihodnji štabni konferenci 1. marca 1943: »Danes smo vpoklicali 550 rezervnih policistov.«¹³⁰ Za njihovo izšolanje so osnovali štiri tečaje in sicer v Celju, Gornjem gradu, Vranskem in na Kolovratu,¹³¹ nato pa so jih razporedili po orožniških postajah, predvsem v celjskem in trboveljskem okrožju.

5. Ustanovitev alarmnih čet

Medtem ko je bila deželna straža namenjena le defenzivnemu zavarovanju vasi, rezervni policisti pa okrepitvi orožniških postaj in oboje pod neposrednim vodstvom orožništva, so za ofenzivno obrambo pred partizanskimi napadi bile v okviru Wehrmannschafta ustanovljene tako imenovane alarmne čete. Njihovo ustanovitev je ukazal vodja Wehrmannschafta novembra 1942. Prav za prav je šlo v prvi vrsti za demobilizirane vermane iz Wehrmannschaftsbatalliona Süd, ki naj bi se ob opravljanju svojega poklica urili v posebnih četah in na osnovi izdelanega alarmnega načrta bili vsak čas pri roki za zasledovanje partizanov, ko bi ti ogrožali posamezen kraj. Ustanovljene so bile decembra 1942 in januarja 1943.

¹²⁷ Poveljnik redarstvene policije Maribor 25. II. 1942 v AMNO; VAZSt. št. 78, 20. IV. 1942.

¹²⁸ Izvirnik v AMNO.

¹²⁹ Izvirnik v AM.

¹³⁰ Izvirnik v AM.

¹³¹ Povelje komandanta orož. pri šefu civ. upr. za Sp. Štajersko 9. II. 1943 v AMNO.

Za uporabo teh čet v akcijah so veljala ista načela kot so bila predpisana avgusta 1941, to je, da so morali skleniti dogovore med pristojnimi orožniškimi oziroma policijskimi poveljniki in vodji Standard. V celjskem okrožju so tak dogovor napravili 17. in 21. junija 1943 in določili, da bosta orožništvu in policiji na razpolago dve alarmni četi in sicer za mesto Celje in zahodni del okrožja alarmna četa Celje-zahod z 200 možmi, za vzhodni del okrožja pa alarmna četa Celje-vzhod prav tako z 200 možmi.¹³²

Vendar pa je skoraj cela prva polovica 1943. leta minila brez posebno pomembne udeležbe vermanov v protipartizanskem boju. To pa zato, ker je bilo težišče Kamniško-Zasavskega odreda bolj na Moravškem¹³³ in so Nemci usmerjali svoje napade predvsem proti Kamniškemu in Zasavskemu bataljonu, ki sta spomladi 1943 napravila več uspešnih napadov, med njimi so vsekakor najlepší prvomajski.¹³⁴ V celjskem okrožju je bilo le malo sovražnih akcij, ker je Savinjski bataljon večkrat zapustil svoje področje in se umaknil na Moravško.¹³⁵ Na Pohorju pa se je Pohorski bataljon ustanovil šele 3. maja 1943.¹³⁶ Nemci so proti njemu do srede julija 1943 sicer napravili najmanj štiri velike akcije s policijo, orožništvom in vojsko, toda brez vermanov.¹³⁷

Po uničenju prvega Pohorskega bataljona so vermane prvič uporabili 22. maja, ko so napravili akcijo proti Savinjskemu bataljonu na Golem vrhu. Alarmna četa Celje je zapirala severne položaje na črti Šmartin—Bočna—Gornji grad, medtem ko sta 1. četa 19. SS-pol. polka in 2. četa 922. Landeschützenbataillona zapirali na vzhodu, 2. in 3. rez. orož. mot. četa Alpenland in 50 orožnikov iz Celja pa na zahodu. Področje so čistile 2., 3., 4., 8. in 12. četa 19. SS-pol. polka in dve četi 48. šol. bat. tankovskih lovcev iz Celja. Akcija je bila brezuspešna.¹³⁸ Ponovili so jo 16. junija 1943 in sta alarmna četa Celje-zahod in del alarmne čete Celje-vzhod (skupaj 273 mož) zapirali položaje na črti Bočna—Goli vrh. Tudi ta akcija je bila brezuspešna.¹³⁹

Potem ko je minersko-sabotažni vod Kamniško-zasavskega odreda napravil nekaj akcij na Južni železnici, je zvezni vodja Franc Steindl 23. junija 1943 ukazal, naj Standarte Celje-vzhod takoj vzpostavi 41 članski vod v Laškem, ki bo varoval železniško progo od Celja do Save in Brežic.¹⁴⁰ To nalogo so vermani imeli vse do srede avgusta 1943.¹⁴¹

Do prve daljše pomoči Wehrmannschafta v ofenzivnem boju proti partizanskim enotam v letu 1943 je prišlo šele julija, potem ko je Savinjski bataljon razvil živahnejšo delavnost (14. junija je napadel Letuš, kjer sta padla dva vermana,¹⁴² 26. in 28. junija je imel spopade s policijo v Sv. Mihaelu in Libojah, 7. julija je napadel orožniško postajo Šmartno ob Paki itd.). Na predlog celjskega okrožnega vodje Dorfmeistra je poveljnik redarstvene policije Alpenland izdal 8. julija 1943 povelje za akcijo v katerem je določil:

¹³² Izvirnik v AMNO.

¹³³ Zbornik VI/6, dok. 19, str. 53—54.

¹³⁴ Zbornik VI/6, dok. 3, str. 11—13; dok. 10, str. 21—23; dok. 12, str. 27; dok. 17, str. 44—46; dok. 46, str. 126—127.

¹³⁵ Zbornik VI/6, dok. 13, str. 28 in dok. 19, str. 53—54.

¹³⁶ Zbornik VI/6, dok. 19, str. 50, op. 8.

¹³⁷ Zbornik VI/6, dok. 123, str. 319 in dok. 136, str. 341.

¹³⁸ Povelje BdO Maribor 21. V. 1943 v AMNO.

¹³⁹ Povelje komandanta I. bat. 19. pol. polka 16. VI. 1943 v AMNO in poročilo vodje Standarte Celje-vzhod 18. VI. 1943 v AMNO.

¹⁴⁰ Povelje št. 3 od 23. VI. 1943 v AMNO.

¹⁴¹ Poročila v AMNO.

¹⁴² Zbornik VI/6, dok. 119, str. 309—313.

»Zadnji čas se je razmahnila delavnost banditov v celjskem okrožju. Poleg preskrbovalnih napadov je prišlo do več težkih umorov, pa tudi do prisilne rekrutacije.

Za pomiritev celjskega okrožja bodo za približno šest tednov angažirani trije lovski odredi Wehrmannschafta Štajerske domovinske zveze.

Akcija se začne 9. VII. 1943.

Sile bosta dali na razpolago obe alarmni četi v Celju. Vsak lovski odred bo sestavljen iz oficirja in 40 podoficirjev in mož. I., II. in III. lovski odred bo pregledal spodaj navedena področja, jih podrobno preiskal in aretiral vse sumljive osebe. Bandite, ki jih bo zasledil, mora uničiti.«

Operativno področje I. odreda je bilo v prostoru Celje—Prebold—Prečen—okrožna meja do ceste Zidani most—Rimske Toplice—Rimske Toplice—Laško—Celje; II. v prostoru reka Paka—potok Skornišnica—Bele vode—Hudi graben—Sv. Vid—pokrajinska meja—Smrekovec—Vranji vrh—Škofji vrh—Radmirje—Rečica—Mozirje—reka Savinja—reka Paka, III. v prostoru zahodno od II. do pokrajinske meje—Bela dol—potok Lučnica—Luče—Ljubno—Radmirje.¹⁴³

I. lovski odred je vse od 9. julija do 18. avgusta brezuspešno krožil po svojem področju¹⁴⁴ in tudi II. je od 9.—18. julija brez uspeha preiskoval svoje področje.¹⁴⁵ Edino III. je imel v noči med 23. in 24. julijem spopad na Golteh (Boskovcu), kjer je padel en verman. Na tem področju je ostal do 18. avgusta 1943.¹⁴⁶

Nato so vsi trije odredi dobili novo moštvo, I. in III. sta odšla nazaj v svoje prostore, II. pa v novi operacijski prostor. 15. julija je bil namreč napaden rudnik Pečovnik pri Teharjah, 18. julija iztirjen tovorni vlak pri Šentjurju drugi dan pri Zetini napadena proga, itd., ter je celjski okrožni vodja Dorfmeister prosil Steindla, da bi v občinah Vojnik, Škofja vas, Teharje, Laško, Rimske Toplice, Slivnica, Šentjur in Ponikve vzpostavili dva lovška odreda po 21 mož.¹⁴⁷ 24. julija so res poslali sem II. lovski odred, ki je bil razdeljen v dve skupini. Prva je krožila severno, druga pa južno od železnice Celje—Grobelno—Rogatec. Lovski odred tudi tu ni imel nikakega uspeha.¹⁴⁸ Akcija vseh treh lovskih odredov ni uspela, saj je 123 vermanov sedem tednov zaman križarilo po terenu, vendar pa je major Sager na štabni konferenci 20. julija 1943 govoril:

»Iz pripadnikov Wehrmannschafta so osnovani številni lovski odredi. Po njihovi zaslugi je bandi omejena svoboda gibanja, pri čemer se je doslej čutila varno.«¹⁴⁹ Dejstva kažejo, da se je bridko motil: 22. julija so napadli nemško patroljo na progi pri Teharjah, drugi dan pa je iztiril brzovlak med Poljčanami in Ponikvo itd.

Konec julija je Standarte Celje-zahod morala vzpostaviti sedem oporišč in sicer v Logarski dolini (16. avgusta premeščeno v Solčavo), na Čemšeniku, pri Št. Gotartu, v Podlipovici, na Kolovratu, v Mlinšah in na Kisovcu, medtem

¹⁴³ Zbornik VI/6, dok. 138, str. 346—352.

¹⁴⁴ Poročila komandirja alarm. čete Celje-vzhod 18. in 30. VII. ter 21. VIII. 1943. v AMNO.

¹⁴⁵ Poročilo komandirja alarm. čete Celje-vzhod 18. VII. 1943 v AMNO.

¹⁴⁶ Poročilo komandirja alarm. čete Celje-vzhod 18. in 27. VII. ter 21. VIII. 1943 v AMNO.

¹⁴⁷ Izvirnik v AMNO.

¹⁴⁸ Povelje BdO-Maribor 22. VII. 1943 v AMNO.

¹⁴⁹ Zbornik VI/6, dok. 144, str. 378—379.

ko je oporišče Bele vode morala vzpostaviti Standarte Slóvenj Gradec. 23. avgusta so bila oporišča ukinjena na željo zveznega vodje Franca Steindla, razen oporišč v Št. Gotartu, Podlipovici in na Kisovcu,¹⁵⁰ ki so bila ukinjena 15. septembra 1943.¹⁵¹

V avgustu so vermani sodelovali tudi v dveh večjih akcijah. Tako je 81 vermanov iz Standarte Celje-vzhod sodelovalo v akciji na področju Zagorje ob Savi—Trojane od 17. do 19. avgusta; 60 mož iz Maribora, 60 iz Celja in 120 iz Brežic pod Steindlovim vodstvom pa s 3. četo 19. SS-pol. polka v akciji na področju Bizeljsko—Pišce—Globoko od 24. do 31. avgusta 1943, ki pa ni uspela.¹⁵²

Tako se je poleti 1943 udeležba Wehrmannschafta v ofenzivnem boju proti osvobodilni vojski omejila v glavnem le na brezuspešno kroženje omenjenih treh lovskih odredov, kratkotrajno držanje nekaterih oporišč in zavarovanje železnice ter sodelovanje v nekaj neuspešnih večjih policijskih čistkah. V sorazmerju s tem so bile majhne tudi njegove izgube, saj so znašale od srede januarja do srede septembra 1943 le tri padle in 14 likvidiranih vermanov.¹⁵³

V splošnih enotah Wehrmannschafta je v letu 1943 prišlo do reorganizacije. Prvi ukrep je bila združitev Standart v dve brigadi 1. marca 1943, s čimer so hoteli dobiti intenzivnejše nadzorstvo nad vojaško in politično izobrazbo. Tako so Standarte Celje-zahod, Celje-vzhod, Brežice in Trbovlje sestavljale brigado Celje pod poveljstvom SA-Oberführerja Drägera. Druge Standarte pa so sestavljale brigado Maribor, njen poveljnik je postal vodja Wehrmannschafta, ki sta mu bili še v naprej neposredno podrejeni Sonderstandarte in Motorstandarte.¹⁵⁴

15. julija je z Uiberreitherjevim pristankom in v dogovoru z vodjo SA-Gruppe Südmärk prevzel vodstvo Wehrmannschafta Štajerske domovinske zveze sam zvezni vodja Steindl, ki se je že precej časa vtikal v taktično vodstvo akcij. Ukinil je obe brigadi¹⁵⁵ in izdal navodilo za strogo izvajanje službe. Vzrok je navedel sam:

»Razvoj političnih razmer na Spodnjem Štajerskem, poostrene delovne razmere in stopnjujoče se potrebe za totalno vojno našega ljudstva zahtevajo reorganizacijo celega Wehrmannschafta, najodločnejše vodstvo in ureditev...«¹⁵⁶

V navodilih določa, kdo se mora udeleževati službe v aktivnih in kdo v rezervnih enotah, kakšna je uniforma posameznih formacij, da je ves Wehrmannschaft z izjemo vodstvenega kadra in članov alarmnih čet od 1. julija do 15. septembra 1943 na dopustu in kaj vse je treba storiti v tem času (pregled seznamov moštva, pisanje izkaznic, zdravniški pregledi, šolanje vodstvenega kadra v Rogaški Slatini itd.). Grozi tudi vsem članom NSDAP, ki se odtegujejo službi v Wehrmannschaftu, kar je ponovil tudi na štabni konferenci 19. julija 1943.¹⁵⁷

Pomembnejše pa je Steindlovo prizadevanje za sodelovanje Wehrmannschafta v protipartizanskem boju v obliki alarmnih čet. Tako je na štabni konferenci 19. julija 1943 poročal:

¹⁵⁰ Povelje BdO-Maribor 23. VIII. 1943 v AMNO.

¹⁵¹ Povelje BdO-Maribor 15. IX. 1943 v AMNO.

¹⁵² Povelje BdO-Maribor 21. VIII. 1943 v AMNO.

¹⁵³ Befehlsblatt, januar-september 1943.

¹⁵⁴ Befehlsblatt, april 1943.

¹⁵⁵ Befehlsblatt, avgust 1943.

¹⁵⁶ Befehlsblatt, julij 1943.

¹⁵⁷ Zbornik VI/6, dok. 144, str. 379.

»V Wehrmannschaftu so doslej formirane 3 alarmne čete. Skupno mora biti formiranih 30 takih čet.« Res je 1. septembra 1943 izdal »osnovno povelje štev. 3«, ¹⁵⁸ v katerem je določil:

»V zvezi s političnimi in vojaškimi razmerami in s posebnim ozirom na komunistično aktivnost na Gorenjskem, Hrvaškem in v italijanski Ljubljanski pokrajini bodo v bodoče alarmne čete Wehrmannschafta v večji meri vpoklicane za pomoč policijskim enotam, da bi tako z uničenjem banditov ustvarili mir in red ter dali pogoje za mirno ustvarjalno delo na Spodnjem Štajerskem.

Da bi zadostili tej zahtevi, ukazujem vzpostaviti 20 alarmnih čet, tako da se bo njihovo število zvišalo na 30. Vermani dosedanjih 10 alarmnih čet tvorijo jedro za nove enote...«

V Standarti Maribor-mesto naj se ustanovijo 4 alarmne čete, v Standarti Maribor-okolica tri (1. Maribor, 2. Ruše, 3. Slovenska Bistrica), v Standarti Slovenj Gradec dve (1. Slovenj Gradec, 2. Marenberg), v Standarti Ptuj-sever tri (1. Št. Lenart, 2. Sv. Marjeta ob Pesnici, 3. Ormož), v Standarti Ptuj-jug dve (1. Ptuj 2. Ptujška gora), v Standarti Ljutomer dve (1. Ljutomer, 2. Apače), v Standarti Celje-vzhod štiri (1. Vojnik, 2. Teharje, 3. Sentjur, 4. Rogatec), v Standarti Celje-zahod štiri (1. in 2. Celje, 3. Šoštanj, 4. Ljubno), v Standarti Brežice štiri (1. Brežice, 2. Krško, 3. Sevnica, 4. Št. Peter pod Sv. gorami) in v Standarti Trbovlje ena alarmna četa.

Vsaka četa naj bi imela poleg komandirja 150 mož, razdeljenih v tri vode (12 strojnic, 21 brzostrelk in 118 pušk). Angažirali jih bodo le na povelje vodje Wehrmannschafta ali njegovega namestnika SA-Standartenführerja Mayerhöferja na prošnjo poveljnika redarstvene policije. Čas akcije v splošnem ne bo presegel 7 dni, razen 1. alarmne čete Celje-zahod in 1. alarmne čete Maribor-mesto, ki sta predvideni tudi za daljšo akcijo, vendar ne za več kot šest tednov. Šolanje vermanov v alarmnih četah se bo začelo 15. septembra 1943.

Dogodki, ki so sledili, pa niso zahtevali vpoklic samo dveh čet, temveč polovico vseh alarmnih čet, odložili pa so za dalj časa tudi šolanje vermanov.

6. Ustanovitev alarmnih bataljonov in boj proti XV. diviziji in IV. operativni coni

Nemški neuspehi na vzhodni fronti, kapitulacija Italije in vse večje zmage Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije so našle odmev tudi na Štajerskem, kjer so se razmere za osvobodilni boj vsak dan izboljševale. To so uvideli tudi Nemci sami. Tako je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 1. novembra 1943 poročal: »Razume se, da je treba podčrtati, da banditizem, na katerega je prebivalstvo v začetku gledalo skeptično in ga močno odklanjalo, najde zdaj pri njem močno oporo...« ¹⁵⁹ In Rösener: »Večina prebivalstva podpira bande... Na pomoč prebivalstva ni računati, ker vse dela za odporniško gibanje OF.« ¹⁶⁰

Po odhodu Šlandrove brigade (ustanovljena 6. avgusta 1943 na Šipku) na Dolenjsko v začetku septembra, so na Štajerskem ostale le manjše enote (Koroška, Kozjanska, Pohorska in Savinjska četa ter dva minerska voda). 21. septembra 1943 se je vrnil komandant na novo ustanovljene IV. operativne cone Franc Poglajen in čez štiri dni na Lesu ustanovil Zasavski bataljon. Nato se je vrnilo

¹⁵⁸ Izvirnik v AMNO.

¹⁵⁹ Poročilo 1. XI. 1943 v AMNO.

¹⁶⁰ Povelje 21. XII. 1943 v AMNO.

še 140 borcev Šlandrove brigade in se je 30. septembra na Limbarski gori ustanovila oziroma reorganizirala Šlandrova brigada, ki je nato krenila v ofenzivne akcije.

Nemci so morali svoje policijske enote že ob kapitulaciji Italije poslati na mejo, da bi preprečile izpade osvobodilne vojske z osvobojenega ozemlja na Dolenjskem. Zato so vpoklicali nekaj alarmnih čet oziroma Alarmni bataljon Celje-zahod.

Med onimi desetimi alarmnimi četami, ki jih je Steindl omenjal v svojem povelju 1. septembra 1943, so bile tudi vse štiri čete Celje-zahod, ki so se že 27. julija združile v Alarmni bataljon Celje-zahod pod poveljstvom SA-Standardenführerja Wolfa. Prva in druga četa sta bili v Celju, tretja v Velenju in četrta v Mozirju.¹⁶¹ Konec septembra ali v začetku oktobra 1943 pa je bilo ukinjeno načelo, da bi imel bataljon, ki se je zdaj preimenoval v Alarmni bataljon West, le čete iz svoje Standarte in je imel v svojem sestavu le 2. alarmno četo Celje-zahod in 1. alarmno četo Celje-vzhod, ki sta od 2. do 5. oktobra varovali mejo v prostoru Rogatec—Slivnica. Zatem je 1. alarmna četa Celje-vzhod ostala v svojem prostoru, bataljon pa je poleg 2. alarmne čete Celje-zahod dobil še 1. alarmno četo Brežice — obe sta bili od 5. do 10. oktobra v rezervi v Radečah — in 1. alarmno četo Maribor-mesto, ki je v tem času varovala mejo pri Dolah in Kalu.¹⁶²

Oba kraja sta bila v eni izmed onih štirih smeri, kamor je bila usmerjena ofenziva XV. divizije 11. oktobra 1943, ki je imela namen razširiti osvobojeno ozemlje do reke Save. Sem je po cesti Sv. Križ—Dole prodirala Cankarjeva brigada. Medtem ko je orožniška postaja Dole padla že prvi dan zvečer, so boji pri Kalu trajali celo noč. Tu so poleg graničarjev in orožnikov bile na položajih 1. in 2. alarmna četa Celje-zahod ter 1. alarmna četa Brežice. Borila se je predvsem polovica 2. alarmne čete Celje-zahod, ki je bila v ognju od enih do štirih zjutraj, imela 5 mrtvih in 12 ranjenih ter se zatem umaknila do Radeč.¹⁶³ 1. alarmna četa Brežice je imela le enega mrtvega. Graničarjem in vermanom je v tej noči morala tako padla, da sta jih komandir orožniške postaje Dole in komandir 2. alarmne čete Celje-zahod morala prositi in jim celo groziti z orožjem, da so se vrnili na svoje položaje.¹⁶⁴ Iste noči se je v dolini Mirne XII. brigadi upirala 1. alarmna četa Maribor-mesto, ki je imela enega mrtvega.¹⁶⁵

Nemci so že po prvi noči uvideli, da imajo premalo sil. Zato so 12. oktobra ustanovili Wehrmannschaftsbatallion Süd pod poveljstvom Franca Steindla. Ta dan se je z 2. alarmno četo Ljutomer, s 3. alarmno četo Celje-vzhod in 1. alarmno četo Ptuj-jug, ki so prišle na novo, in 1. alarmno četo Brežice osredotočil na višini iznad Št. Janža.¹⁶⁶

Pritisk XV. divizije v naslednjih dveh dneh je bil tako močan, da je padlo 12 sovražnih postojank, nekaj pa jih je sovražnik že prej sam izpraznil. Na ofenzivnem prostoru sta se obdržali le orožniški postaji Radeče in Podkum ter močna postojanka v Kostanjevici.¹⁶⁷ Kljub temu, da je bojna črta v teh dneh

¹⁶¹ Poročili komandanta Alarm. bat. Celje-zahod 27. in 30. VIII. 1943 v AMNO.

¹⁶² Dnevnik bojev Alarm. bat. West oziroma Wehrmannschaftsbatalliona Süd oktobra 1943 v AMNO (citiram: Dnevnik bojev).

¹⁶³ Poročilo vodje Standarte Celje-zahod 5. X. 1944 v AMNO.

¹⁶⁴ Poročilo orož. postaje Dole 17. X. 1943 v AMNO in 2. alarm. čete Celje-zahod 12. X. 1943 v AMNO.

¹⁶⁵ Dnevnik bojev.

¹⁶⁶ Istotam.

¹⁶⁷ Poročilo štaba XV. divizije 24. XI. 1943 v AMNO.

stalno valovila, je bil vendarle osvobojen določen del ozemlja. Trboveljski okrožni vodja Eberhardt je na primer že ukazal, naj pripravijo razstrelivo za porušenje mostov na Savi in vozila za evakuacijo nemških družin ter se je pozneje moral zagovarjati pred Uiberreitherjem.¹⁶⁸

Ker vse razpoložljive enote še vedno niso zadoščale za obrambo, so Nemci pripeljali s Krškega polja enote 162. pehotne Turkestanske divizije in bataljon 1. SS-tankovske divizije Leibstandarte Adolf Hitler, ki so ju preko Ljubljane in Zidanega mosta pripeljali s Primorskega.¹⁶⁹ Sovražne enote so 13. oktobra začele potiskati partizanske enote nazaj čez bivšo nemško-italijansko mejo in do 17. oktobra skoraj popolnoma očistile področje med Savo in mejo. Wehrmannschaftsbatallion Süd je ostal na področju okrog Št. Janža in razpošiljal izvidnice in bojne patrolje, ki jih je navadno vodil Steindl. Bataljon je 19. oktobra obiskal Uiberreither in razdelil vermanom železne križce. Naslednje dni so bili na celi črti hudi boji in bataljon so morali okrepiti še s sedmimi novimi četami (2., 3. in 4. alarmna četa Maribor-mesto, 2. alarmna četa Slovenj Gradec, 2. alarmna četa Maribor-okolica, 2. alarmna četa Brežice in 4. alarmna četa Ptuj-jug), tako da je kmalu štel štirinajst čet. Bataljon je vezal nase dele XII. in Cankarjeve brigade z namenom, da bi jima močne motorizirane sile, ki so 21. oktobra začele ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju na Dolenjskem, prišle za hrbet in ju uničile. Ta namera pa se ni posrečila, ker sta se obe brigadi srečno prebili iz obroča.

27. oktobra se je bataljon preimenoval v Samostojni IV. bataljon okrepljenega 19. SS-pol. polka. Ko pa se je ofenzivni val premaknil naprej proti zahodu in je bataljon postal na tem mestu nepotreben, so ga začeli ukinjati.¹⁷⁰

Ko se je v začetku oktobra razmahnila aktivnost Šlandrove brigade v celjskem okrožju (7. oktobra napad na Rečico itd.) in je bil Alarmni bataljon West angažiran ob meji, se je 10. oktobra v Mozirju ustanovil Alarmni bataljon Mozirje pod poveljstvom SA-Obersturmbannführerja Eggerja. Že v drugi polovici oktobra je imel pet čet in sicer 1. alarmno četo Celje-vzhod v Mozirju in Rečici, 2. alarmno četo Celje-vzhod v Gornjem gradu, 3. alarmno četo Celje-zahod v Ljubnem, 2. alarmno četo Ptuj-sever v Lučah in 2. alarmno četo Maribor-okolica in Vranskem in Braslovčah.¹⁷¹

Ko se je Alarmni bataljon West preimenoval v Wehrmannschaftsbatallion Süd, je 21. oktobra njegovo ime prevzel Alarmni bataljon Mozirje. 16. oktobra je napravil akcijo na Menino planino, ki pa ni uspela.¹⁷² Ko je 3. alarmna četa Celje-zahod hotela 22. oktobra zasesti Vransko in Braslovče, od koder je 2. alarmna četa Maribor-okolica 20. oktobra odšla v Wehrmannschaftsbatallion Süd, je kamion z 20 vermani pri Gomilskem naletel na zasedo I. bataljona Šlandrove brigade, ki je zažgal avto in v boju uničil 6 vermanov, 7 ranil, 6 pa ujel, le dvema se je posrečilo ulti.¹⁷³

Medtem ko je Šlandrova brigada operirala na kamniško-savinjskem področju, je bil na Pohorju Pohorski bataljon, ki se je 24. oktobra reorganiziral v Pohorski odred. Na Kozjanskem je bila majhna četica, na Koroškem pa

¹⁶⁸ Eberhardtovo poročilo Steindlu v AMNO.

¹⁶⁹ Zapisnik štabne konference 19. X. 1943 v AM.

¹⁷⁰ Dnevnik bojev.

¹⁷¹ Poročilo Alarm. bat. West. 25. X. 1943 v AMNO.

¹⁷² Poročilo Alarm. bat. Mozirje 16. X. 1943 v AMNO.

¹⁷³ Poročilo Alarm. bat. West 25. X. 1943 v AMNO; poročilo 3. alarm. čete Celje-zahod 24. X. 1943 v AMNO.

Koroški bataljon. Vse te enote so oktobra napravile nekaj napadov, ki so povzročili sovražniku še precej težkih izgub. Od 1. do 25. oktobra je imel sovražnik vsega 42 mrtvih, 86 ranjenih in 40 pogrešanih, od česar samo Wehrmannschaft 11 mrtvih, 21 ranjenih in 24 pogrešanih kot je 1. novembra 1943 poročal komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko,¹⁷⁴ ki je istega dne na štabni konferenci poudaril: »Potrebni so odločni ukrepi!«¹⁷⁵ Na isti konferenci je govoril tudi zvezni vodja Steindl, ki je dejal:

»Naloga Wehrmannschafta Štajerske domovinske zveze je že od vsega začetka bila svetovnonazorsko politično izobraževanje in vojaška vzgoja s predvojaškim izobraževanjem. Dejanska oborožena akcija ni bila predvidena kot naloga Wehrmannschafta. Spodnja Štajerska je obmejna dežela in ima kot taka svoje posebne naloge. Iz stiske, ki je nastala zaradi delavnosti band v obmejnem prostoru, je moral biti Wehrmannschaft angažiran tudi za aktivni boj proti bandam (podčrtal T. F.). V ta namen smo ustanovili 30 alarmnih čet, 15 od teh smo lahko popolnoma oborožili z lahkim pehotnim orožjem... V to akcijo proti bandam smo vpoklicali skupno 1295 vermanov, od tega je imel en bataljon 7 mrtvih, 34 ranjenih in 20 pogrešanih (Alarmni bataljon West oziroma Wehrmannschaftsbataillon Süd — opomba T. F.), od katerih del lahko štejemo za mrtve. Drugi bataljon (Alarmni bataljon Mozirje oziroma Alarmni bataljon West — opomba T. F.) je imel 6 mrtvih. Nasproti temu smo dosegli uspeh in ustrelili v boju 85 banditov, ujeli pa 42 ter zasegli pomemben plen, tudi težko orožje, s katerim bomo sedaj lahko oborožili Wehrmannschaft.

Če pa se zdaj v neki spomenici poudarja, da se je vojska ponudila, da prevzame boj proti banditom in da je gauleiter na pritisk zveznega vodje hotel zaslužiti odlikovanje, je to nezaslišano spreminjanje dejstev in hudobno podcenjevanje bojne akcije spodnještajerskih mož (podčrtal T. F.).«¹⁷⁶

Na isti seji so tudi ugotovili, da »je pri zadnjih akcijah na južni meji bilo uničenih 6 tovornih avtomobilov in 20 avtobusov«.

Steindlu lahko verjamemo navedbo lastnih izgub, ker jo dokazuje tudi ohranjeno arhivsko gradivo, pretiraval pa je v številu padlih nasprotnikov. Bataljon je imel opraviti predvsem z XII. brigado, ki ni imela toliko mrtvih v vseh ofenzivnih bojih, še manj pa na tem odseku.

Ker sovražnik v septembru in oktobru ni imel na razpolago vojaških in policijskih sil za boj proti enotam IV. operativne cone in ni bilo videti, da jih bo imel vsaj v prvi polovici novembra, je reorganiziral orožništvo in ustanovil nove alarmne bataljone. To mu je omogočilo tudi dejstvo, da je bila velika ofenziva ob bivši nemško-italijanski meji končana in je imel prostih več alarmnih čet.

Tako je najprej 28. oktobra Wehrmannschaftsbataillonu Süd (od 27. do 30. oktobra Samostojni IV. bataljon 19. SS-pol. polka) odvzel vse štiri alarmne čete Maribor-mesto, nato pa še 2. alarmno četo Maribor-okolica in 2. alarmno četo Slovenj Gradec. Poslal jih je na slovenjegraško področje, kjer so skupaj s 1. alarmno četo Slovenj Gradec sestavljale na novo ustanovljeni Alarmni bataljon Nord pod poveljstvom SA-Obersturmbannführerja Kohlbacherja.¹⁷⁷ Osnovni

¹⁷⁴ Izvirnik v AMNO.

¹⁷⁵ Izvirnik v AM.

¹⁷⁶ Izvirnik v AM.

¹⁷⁷ Steindlovo povelje 28. X. 1943 v AMNO; Dnevnik bojev.

vzrok za ustanovitev tega bataljona je bila močna aktivnost Koroškega bataljona (27. oktobra je na postaji Otiški vrh uničil šest lokomotiv, dve skladišči itd.). Njegova osnovna naloga je bila »držati zaporo od Dravograda do Vitanja, ločiti pohorsko bando od mežiške, uničiti ugotovljene skupine banditov na Pohorju in zahodno od Slovenjega Gradca«. ¹⁷⁸ Štab bataljona in 1. alarmna četa Maribor-mesto sta bila v Slovenjem Gradcu, 2. alarmna četa Maribor-mesto v Št. Janžu pri Dravogradu, 3. alarmna četa Maribor-mesto v Zrečah, 4. alarmna četa Maribor-mesto v Mislinji, 2. alarmna četa Maribor-okolica v Vitanju, 1. alarmna četa Slovenj Gradec v Sv. Lovrencu in 2. alarmna četa Slovenj Gradec v Ribnici na Pohorju.

Steindl je 30. oktobra ukinitil Wehrmannschaftsbatallion Süd, reorganiziral Alarmni bataljon West in ustanovil Alarmni bataljon Ost.

Neposredni povod za ustanovitev Alarmnega bataljona Ost je bil napad Šlandrove brigade na orožniško postajo Šmartno ob Dreti 30. oktobra, kjer so se orožniki vdali in je zaplenila veliko količino orožja, zažgala šolo, orožniško postajo in poštni urad ter odbila napad oddelka 2. alarmne čete Celje-vzhod iz Gornjega grada. Naloga bataljona je bila držati zaporo od Dobrovelj in Menine planine, od Nove Štife do Vranskega in uničiti ugotovljene partizanske enote. Štab bataljona pod poveljstvom SA-Obersturmbannführerja Eggerja je bil z 2. alarmno četo Celje-vzhod v Gornjem gradu, 1. alarmna četa Celje-vzhod je bila v Novi Štifi, 2. alarmna četa Ljutomer v Šmartnem ob Dreti in na Bočni, 3. alarmna četa Celje-vzhod v Letušu in Braslovčah ter 1. alarmna četa Ptuj-jug na Vranskem. ¹⁷⁹ 8. novembra so ustanovili še 4. alarmno četo Celje-vzhod v Pristovi in Rogaški Slatini. ¹⁸⁰

Istočasno je bil reorganiziran Alarmni bataljon West pod poveljstvom SA-Standartenführerja Wolfa. Njegova naloga je bila držati zaporo od Letuša do Velenja, varovati zgornjo Savinjsko dolino pred napadi z Mozirskih planin, zavarovati vse prehode čez Savinjo itd. Štab bataljona je bil s polovico 1. alarmne čete Celje-zahod v Mozirju, druga polovica je bila v Šmartnem ob Paki, 2. alarmna četa Ptuj-sever v Ljubnem in Lučah, 2. alarmna četa Celje-zahod v Velenju in Šoštanjju ter 3. alarmna četa Celje-zahod v Rečici.

Obe alarmni četi Brežice sta ostali v trboveljskem okrožju z nalogo, da varujeta mejo pred izpadi iz Ljubljanske pokrajine oziroma Gorenjske. Prva je bila v Št. Janžu, druga pa na Kolovratu. ¹⁸¹

Celjski okrožni orožniški poveljnik je glede na tako nagel padec dveh orožniških postaj mislil, da je boljša ofenzivna aktivnost orožniških postaj, kakor pa pasivno čakanje na partizanski napad. Zato je 6. novembra ustanovil štiri operativne vode, zaradi česar je moral ukiniti tri orožniške postaje in šest orožniških oporišč. ¹⁸²

Kljub vsem tem ukrepom pa v tem času niso zaznamovali niti enega posebnega uspeha v boju proti Šlandrovi brigadi. Ta je še naprej napadala motorna vozila na Trojanah, napadla je tekstilno tovarno in železniško postajo v Jaršah pri Mengšu itd. 30. novembra zvečer je napadla postojanko 2. alarmne čete Lju-

¹⁷⁸ Steindlovo poročilo Uiberreitherju 4. XI. 1943 v AMNO.

¹⁷⁹ Istotam.

¹⁸⁰ Steindlovo povelje 8. XI. 1943 v AMNO.

¹⁸¹ Steindlovo poročilo Uiberreitherju 4. XI. 1943 v AMNO.

¹⁸² Dopis okrož. orož. poveljnika Celje 6. XI. 1943 v AMNO;

Dorfmeisterovo poročilo Uiberreitherju 3. XI. 1943 (AMNO) ne soglašata s tem sklepom in predlaga, naj bi najprej napravili veliko ofenzivo na Gorenjskem, nato pa »prečesali«¹⁸² zgornji del Savinjske doline.

tomer v Novi Štifti. V šoli in župnišču utrjena sto dvajsetčlanska posadka se je po dveinpolurnem boju umaknila v bližnji gozd z izgubo 5 mrtvih in 13 ranjenih. Tudi 2. alarmna četa Celje-vzhod iz Gornjega grada je imela 5 ranjenih, ko je hitela na pomoč napadeni postojanki. Brigada pa je imela dva mrtva, šest težko in tri lahko ranjene.¹⁸³

Ker je bila brigada nato do srede decembra bolj na kamniškem področju in ni napravila na Štajerskem nobenega večjega napada, se je težišče bojev preneslo na pohorsko področje, kar je ugotovila tudi štabna konferenca 16. novembra 1943: »Težišče uničevanja band je v preteklih dveh tednih bilo na Pohorju, kjer neka banda postopa na zelo neugoden način.«¹⁸⁴

Steindl je že 5. novembra na sestanku z nekaterimi odgovornimi policijskimi in orožniškimi funkcionarji prosil za akcijo proti Pohorskemu odredu, ki je ravno tedaj napravil nekaj zelo uspešnih napadov, predvsem na železniško progo. Akcija bi morala biti 6. novembra in če bi ne bilo na razpolago dovolj policijskih sil, bi poleg njegovih tisoč vermanov sodelovale tudi tri ali štiri čete vojske s težkim orožjem. Takoj po sestanku je pisal Uiberreitherju:

»Gauleiter, razmere na Pohorju so edinstvene. Lahko se zgodi, da z enim udarcem izvedemo totalno pomiritev Spodnje Štajerske (podčrtal T. F.). Prosim, da preko Gruppenführerja Rösenerja zahtevate akcijo na Pohorju.«¹⁸⁵

Uiberreither je res posredoval pri Rösenerju, ki mu je odgovoril, da bo do akcije prišlo in naj zaenkrat pusti Pohorje pri miru razen ogledniškega delovanja civilov.¹⁸⁶ Toda Steindl ni bil zadovoljen. Misлил je, da bo z odlašanjem izgubljena edinstvena priložnost, kakršno je izkoristil pred desetimi meseci. Zato je začel misliti na samostojno akcijo z vermani. Posebej ga je k temu podžigal napad Pohorskega odreda na orožniško postajo Zreče. Orožniki so se že morali umakniti v prvo nadstropje in se dušiti v dimu, ko jim je prišla na pomoč orožniška postaja Oplotnica in Steindl s tridesetimi vermani. Odred se je moral umakniti z dvema mrtvima in sedmimi ranjenci.¹⁸⁷

Rösener, ki je ravno ta čas zbiral sile za ofenzivno akcijo proti Triglavski diviziji na Gorenjskem in severno od reke Idrijce na Primorskem, je 11. novembra »prepevedal vsako ofenzivno akcijo katerih koli enot proti bandinim taboriščem na Pohorju« in ukazal defenzivno zavarovanje vseh pomembnejših naprav na Pohorju do velike akcije, ki jo bo sam ukazal.¹⁸⁸

Ko je Steindl videl, da z ofenzivno akcijo zaenkrat ne bo nič, je 13. novembra ustanovil Alarmni bataljon Mitte pod poveljstvom SA-Sturmbannführerja Hochreinerja z nalogo »zapreti položaje Ruše—Sv. Areh—Šmartno—Tinje—Oplotnica—Zreče«.¹⁸⁹ Štab je bil v Slovenski Bistrici, 1. alarmna četa Maribor-okolica v Rušah in pri Sv. Arehu, 3. alarmna četa Maribor-okolica v Šmartnem in Tinju, 4. alarmna četa Maribor-okolica v Oplotnici in Zrečah ter 1. alarmna četa Ptuj-sever v Sv. Marjeti na Dravskem polju in Strnišču,

¹⁸³ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. XII. 1943 v AMNO; poročili komandanta varnostne policije in varnostne službe za Sp. Štajersko 30. XI. in 1. XII. 1943 v AMNO.

¹⁸⁴ Zapisnik v AM.

¹⁸⁵ Steindlova brzojavka Uiberreitherju 5. XI. 1943 v AMNO.

¹⁸⁶ Brzojavka 6. XI. 1943 v AMNO.

¹⁸⁷ Poročilo štaba IV. operativne cone 1. XII. 1943 v AMNO.

¹⁸⁸ Rösenerjeva brzojavka Uiberreitherju 11. XI. 1943, prepis v AMNO.

¹⁸⁹ Steindlovo povelje 8. XI. 1943 v AMNO.

konec novembra pa je prišla v njegov sestav še 2. alarmna četa Maribor-okolica v Vitanju.¹⁹⁰ Tako je do tega časa imel Steindl pod orožjem že 23 alarmnih čet.

Ker Steindl še vedno ni dal miru, mu je Rösener 25. novembra poslal dva bataljona 14. SS-policijskega polka, ki je v veliki sovražni ofenzivi proti osvobojenemu ozemlju na Dolenjskem prišel iz Hrvaške. Štab I. bataljona je bil v Žalcu, 1. in 2. četa v Rečici ob Paki, 3. in 4. v Braslovčah, štab III. bataljona z 11. in 12. četo je bil v Šoštanju, 9. četa v Velenju, 10. pa v Kotljah. Toda zato je že oktobra odšel na Dolenjsko I. bataljon 19. SS-policijskega polka.

Konec novembra in v začetku decembra je tudi Rösener sam začel pripravljati ofenzivno akcijo proti Pohorskemu odredu, ki jo je imenoval Snežni metež. Začel jo je 6. decembra z namenom, da prvi dan uniči partizanske enote na Velikem vrhu, drugi dan obkoli področje Planinke in Mislinjskega sedla in ga tretji dan prečeše.¹⁹¹

Vzhodna bojna skupina, ki sta jo sestavljala Alarmna bataljona Nord in Mitte, je pod Steindlovim vodstvom 6. decembra krenila s položajev Oplotnica—Tinje—Šmartno—Brdovec in prišla do večera do črte Peršetov vrh—Javorski vrh—Osonjka—Lukanja. Drugi dan je Severna bojna skupina, sestavljena iz gojencev vojaških podoficirskih šol Maribor in Slovenska Bistrica, krenila s položajev Lehen—Sv. Lovrenc na Pohorju—Puščava—Fala; Južna bojna skupina, ki jo je sestavljala 18. Landesschützenpolk iz Celja, pa je krenila s položajev Oplotnica—Zreče. Obe sta do večera prišli do črte Planinka—Plešič—Črnavski potok—potok Oplotnica—Jurgo—Ločnikov graben—Vitanjsko sedlo. 19. SS-pol. polk iz Gorenjske pa je z II. in III. bataljonom, ki sta bila okrepljena s tremi orožniškimi četami in ribniškim Sturmom Wehrmannschafta krenil iz Ribnice na Pohorju in do večera preiskal pokrajino do črte Mali Črni vrh—Planinka—Sv. Bolfenk—Mala Kopa—Črni vrh. 14. SS-pol. polk s I. in III. bataljonom, ki sta bila okrepljena z dvema alarmnima četama, je krenil s položajev Vitanje—Sv. Florjan—Valdek—Št. Ilj.—Sp. Dovže in do večera prišel do črte Volovica—k. 1364.

Tretji dan sta 19. in 14. SS-pol. polk začela napadati črto Ostrivca—Mislinjsko sedlo—Planinka, Severna in Južna bojna skupina pa sta držali zaporo.¹⁹²

To je bila doslej največja sovražna ofenzivna akcija na Štajerskem, saj je v njej sodelovalo okoli deset bataljonov. Toda bila je udarec v prazno. Pohorski odred je bil namreč pravočasno obveščen o ofenzivi in se je umaknil od Sv. Jakoba in Lavtarja mimo Skočirjeve žage čez Kužnik na Janževski vrh in od tod proti Sv. Antonu.¹⁹³ Kljub temu da je 14. SS-pol. polk še nekaj časa ostal na Pohorju, je odred že 13. decembra zvečer napadel Sp. Dovže, a ga je 3. alarmna četa Maribor-mesto zavrnila.¹⁹⁴ Tako je Steindl moral poročati Uiberreitherju: »Akcija Snežni metež ni uspela. Od 18. do 23. decembra bom angažiral lovske odrede Wehrmannschafta.«¹⁹⁵

Medtem ko je Steindl že sredi decembra demobiliziral polovico moštva obeh alarmnih bataljonov na Pohorju, ob koncu leta pa še drugo polovico, je Alarmna bataljona West in Ost poslal v ofenzivno akcijo proti Šlandrovi brigadi.

¹⁹⁰ Steindlovo povelje 27. XI. 1943 v AMNO.

¹⁹¹ Rösenerjevo povelje 2. XII. 1943 v AMNO.

¹⁹² Vojni dnevnik 18. Landesschützen-polka iz Celja v AMNO.

¹⁹³ Kronika osnovne šole Ribnica na Pohorju, prepis v AMNO.

¹⁹⁴ Steindlova brzojavka Uiberreitherju 14. XII. 1943 v AMNO.

¹⁹⁵ Steindlova brzojavka Uiberreitherju 16. XII. 1943 v AMNO.

To akcijo je Rösener začel 16. decembra s 14. in 19. SS-pol. polkom, dvema bataljonoma 184. Landeschützen-polka iz Kranja in osmimi četami obeh alarmnih bataljonov. Kljub temu da je Steindl obljubljal, da bo v primeru uspeha poslal polovico moštva obeh bataljonov na božični dopust, ofenzivna akcija na področju Kamnik—Domžale—Vransko—Zagorje ni uspela. Šlandrova brigada se je izmaknila na Koroško.¹⁹⁶

Močno aktivna je bila v tem času tudi Kozjanska četa. 11. decembra je pri Sv. Petru pod Sv. Gorami napadla tovorni avto in ubila enega, ranila pa 30 vojakov.¹⁹⁷ Kmalu nato je I. bataljon hrvatskega Zagorskega odreda prodrl preko meje in se združil s Kozjansko četo pri napadu na Št. Peter pod Sv. Gorami. Orožniki so imeli 4 mrtve in 3 ranjene. Ker je vojska odpovedala, je Steindl v soglasju z Rösenerjem od 18. do 23. decembra poslal v akcijo lovski odred v moči 61 mož.¹⁹⁸ Do hudega boja je prišlo 20. decembra v prostoru Osredok pri Pišecah, kjer so padli 4, ranjenih pa je bilo 6 vermanov, in drugi dan pri Drenovcu, kjer je Steindlova bojna skupina (1., 2. in 3. alarmna četa Celje-vzhod) imela enega mrtvega in 5 ranjenih.¹⁹⁹ Temu je 22. decembra zjutraj sledila očiščevalna akcija s I. bataljonom 14. SS-pol. polka, vojsko in dvema alarmnimā četama. Po božiču je Steindl premestil Alarmni bataljon Ost v brežiško okrožje in sicer po eno četo v Veliko dolino, Št. Peter pod Sv. Gorami, Podčetrtek in Pristavo.²⁰⁰ Alarmni bataljon West pa je pustil v zahodnem delu celjskega okrožja, kjer so bili tudi deli 14. SS-pol. polka. Komandant tega polka je po Rösenerjevem »povelju za pomiritev Gorenjske in Spodnje Štajerske« 21. decembra 1943 postal odgovoren za pomiritev Spodnje Štajerske, predvsem pa za zavarovanje ceste Vransko—Celje in področja Mozirje—Rečica—Gornji grad. Rösener mu je še posebej poudaril: »Če bo boj blag in usmiljen, ne bo uspeha. Brezobzirna uporaba vseh vrst orožja za boj — pa čeprav bi pri tem trpeli tudi nedolžni — je nujna za dosego uspeha.«²⁰¹

Steindl je na Novo leto 1944 demobiliziral Alarmni bataljon Nord na Pohorju in ustvaril lastni lovski odred z 200 možmi, da bi z njim zasledoval Pohorski odred.²⁰² Ta pa se je 7. januarja 1944 reorganiziral v Zidanškovo brigado. Proti nji je 17. januarja 1944 usmeril večjo akcijo, za katero je potegnil tudi po nekaj deset mož iz vsake čete Alarmnega bataljona West in Alarmnega bataljona Ost.²⁰³ Akcija je bila neuspešna. Po nji je bila predvidena demobilizacija preostalih alarmnih bataljonov, ki sta se do takrat zmanjšala za polovico moštva, in so bila že izdana ustrezna povelja.²⁰⁴ Toda tedaj je Šlandrova brigada v noči od 1. do 2. februarja uničila orožniško postajo Motnik, 1., 2. in 3. četa Alarmnega bataljona Ost pa so 1. februarja imele boj pri Mislinji, drugi dan pa 3. alarmna četa Celje-vzhod spopad pri Slivnici.²⁰⁵ Tako z demobilizacijo ni bilo nič, še manj pa čez nekaj dni, ko je prišla na

¹⁹⁶ Poročilo štaba IV. operativne cone 19. XII. 1943 v AMNO; poročilo Šlandrove brigade 29. I. 1944 v AMNO; Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, Ljubljana 1953, str. 349—354.

¹⁹⁷ Poročilo okrožnega vodje Brežice 13. XII. 1943 v AMNO.

¹⁹⁸ Steindlova brzojavka Uiberreitherju 16. XII. 1943 v AMNO.

¹⁹⁹ Steindlova brzojavka Uiberreitherju 22. XII. 1943 v AMNO; Befehlsblatt, januar 1944.

²⁰⁰ Steindlovi brzojavki Uiberreitherju 22. in 29. XII. 1943 v AMNO.

²⁰¹ Izvirnik v AMNO.

²⁰² Steindlova brzojavka Uiberreitherju 29. XII. 1943 v AMNO.

²⁰³ Povelje Alarm. bat. West 15. I. 1944 v AMNO.

²⁰⁴ Povelje Alarm. bat. West 28. I. 1944 v AMNO.

²⁰⁵ Poročilo štaba IV. operativne cone 6. II. 1944 v AMNO.

Štajersko XIV. divizija NOV in POJ in so vrgli proti njej poleg drugih enot tudi alarmne čete, tako one, ki so že obstajale, kot tiste, ki so jih morali spet ustanoviti. Zgodilo se je to, o čemer je pisal Steindl vermanom za Novo leto 1944, vendar pa je bil rezultat bojov in razvoj alarmnih čet precej drugačen kot pa si ga je sam zamislil.²⁰⁶

7. Prihod XIV. divizije na Štajersko in ustanovitev Wehrmannschaft-polka »Spodnja Štajerska«

Nemci so ves čas napačno in celó neenotno ocenjevali razmere na Štajerskem. Izhajali so iz tega, da je izvor vsega zla v Ljubljanski pokrajini in na Gorenjskem in da spodnještajersko prebivalstvo le iz strahu pred partizanskimi represalijami sodeluje v osvobodilnem boju. Medtem ko je policija še dokaj realno ocenjevala razmere in ugotovila, da prebivalstvo neprisiljeno in iz prepričanja sodeluje z osvobodilnim gibanjem, pa so politični forumi vedno podudarjali, da spodnještajersko prebivalstvo noče imeti nič skupnega z »banditi«. Tako je na primer Rösener konec decembra 1943 ugotavljal: »Na pomoč prebivalstva ni računati, ker vse dela za odporniško gibanje OF...«,²⁰⁷ član Zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze inž. Treml pa sredi novembra istega leta: »Ne more biti govora o nekem vseskozi slabem obnašanju prebivalstva, ljudje nočejo imeti nič skupnega z banditi.«²⁰⁸ Iztrezil jih tudi ni prihod XIV. divizije.

Ta je decembra 1943 dobila nalogo, naj odide na Štajersko in okrepi enote IV. operativne cone. Na pot je odšla 6. januarja 1944 iz Bele krajine s 1112 možmi. Po enomesečnem pohodu čez Moslavino in Hrvaško Zagorje je 6. februarja s 1025 možmi (na Hrvaškem je imela 7 mrtvih, 29 ranjenih in 34 obolelih) prišla na Štajersko.

Takoj po prihodu na Štajersko so jo napadle sovražne enote in je imela že prvi dan 6 mrtvih in 15 ranjenih. Zato je štab sklenil osredotočiti divizijo in zasesti severna pobočja Bohorja, kjer bi se odpočila in nato krenila proti Rajhenburgu. Poleg stalnih sovražnih napadov je padlo še precej snega. Poveljstvo nad sovražnimi enotami, med katerimi sta bila tudi alarmna bataljona pod Steindlovim vodstvom, je ta dan prevzel komandant 18. Landesschützenpolka polkovnik Pallua-Gall. 1. in 3. alarmna četa Celje-zahod in 3. alarmna četa Celje-vzhod so se bile v Jelcah pri Žusmu in imele tri mrtve in sedem ranjenih. 8. februarja se je divizija premaknila proti Bohorju in je sovražnik na vsak način hotel obdržati cesto Planina—Pilštanj. Zato je osnoval več bojnih skupin, ki so napadale divizijo, 1. in 3. alarmna četa Celje-zahod pa sta zapirali cesto Podsreda—Zagorje in imeli dva mrtva. Po enodnevnem počitku na Bohorju je divizija v noči od 9. na 10. februar uničila rudniške naprave v Senovem in nato odšla čez cesti Planina—Sevnica in Planina—Breg proti zahodu v smeri Rimskih Toplic, odkoder bi nato odšla v revirje. Zato je komandant korpusne podoficirske šole polkovnik Treeck, ki je ta dan prevzel vodstvo vseh angažiranih sil, ukazal Steindlu, naj se z Wehrmannschaftom odpelje s posebnim vlakom iz Rajhenburga v Rimske Toplice in zapre črto

²⁰⁶ Steindl je tedaj zapisal: »Leto 1944 nam bo prineslo najtežje boje in najtežje obremenitve. Alarmne čete Wehrmannschafta bomo kot živo obmejno tradicijo Spodnje Štajerske gradili dalje in njihovo moštvo uporabili kot bojne tovariše eksekutive...« (Izvirnik v AMNO).

²⁰⁷ Povelje 21. XII. 1943 v AMNO.

²⁰⁸ Zapisnik štabne konference 16. XI. 1943 v AM.

Sevnica—Rimske Toplice. Steindl je to storil in 12. februarja prodiral po dolini Gračnice proti Jurkloštru. Njegove sile so do tega dne narasle že na deset alarmnih čet (1., 2., 3. in 4. Maribor-okolica, 1. in 2. Celje-vzhod ter novoustanovljene 1., 2. in 3. Maribor-mesto in 2. Brežice). Da bi se zavaroval pred napadi, je na čelo kolone postavil nalovljene slovenske otroke. Kljub temu je pri Jurkloštru prišlo do hudega boja, v katerem so alarmne čete imele devet mrtvih in 12 ranjenih, medtem ko je komandant Alarmnega bataljona Ost Egger padel že prejšnji dan južno od Slivnice pri Celju. Otroci so takoj pribežali k partizanom, ki so takoj obvezali tri ranjene. Ker je sovražnik, ki je ta dan dobil za pomoč še blizu tri sto mož iz 16. SS-tankovskogrenadirske divizije iz Ljubljane, zavaroval prehode čez Savinjo med Rimskimi Toplicami in Laškim, se je divizija usmerila proti severu, da bi se vzhodno od Celje prebila čez Konjiško goro na Pohorje. Zato je sovražnik koncentrično napadel od Sv. Lenarta, Marije Gradec in Šmarij pri Jelšah, kar mu pa ni uspelo. Prav tako se mu ni posrečilo zapreti ceste Celje—Šentjur, ki jo je divizija prekorčila v noči od 13. na 14. februar. Zato je drugi dan zaprl črto Dramlje—Gora—Žiče, ki pa jo je divizija prebila 15. februarja zjutraj in prišla na Konjiško goro. Ker je bila pot proti severu zaprta, se je severozahodno od vasi Lipa usmerila proti zahodu. Toda sovražnik jo je še istega dne obkolil na področju Vojnik—Frankolovo—Stranice—Vitanje—Nova cerkev in jo hotel uničiti. 16. februarja ob dveh zjutraj se je prebila pri Socki in odšla proti Št. Joštu. Sovražnik je napravil novi obroč Vitanje—Št. Vid—Velenje—Dobrna—Frankolovo in z močnimi udarnimi skupinami prodiral proti diviziji, ki ji ni preostalo nič drugega kot da se prebije še naprej proti zahodu ali pa proti Pohorju. Štab je sklenil, da se bo divizija v noči od 17. na 18. februar pri Sv. Marjeti prebila na Pohorje. Uspel je šele drugi pritisk štirih izbranih bataljonov, a sta dve sovražni skupini, od katerih je bila prva Steindlova (1., 2. in 3. alarmna četa Maribor-okolica, 1. Ptuj-jug, 1. Celje-vzhod ter 1. in 3. Celje-zahod), spet zaprli cesto in so komore, težko orožje in ranjenci ostali v obroču, ki se je vse bolj ožil. Prišlo je do hudih bojov na Basališču, ki je nekajkrat menjalo gospodarja in se je del divizije zaradi ranjencev in hudega mraza moral umakniti v vas Brdca, kjer je štab divizije sklenil prebijati se preko Pake do Graške gore in nato oditi na Mozirske planine. Res se je 19. februarja začel prebijati in je mimo Cirkovc 21. februarja prišel na Graško goro, kjer se je nekoliko odpočil in nato v dveh kolonah krenil proti zahodu. V prostoru Strgar—Velunja je prišlo do hudega boja med Wehrmannschaftom (1., 2. in 3. alarmna četa Maribor-mesto, 1., 2. in 3. Maribor-okolica, 1. in 2. Slovenj Gradec, 1. Celje-vzhod, 2. Brežice in Lovski odred Ljutomer) in Šercerjevo brigado. Do hudih bojov je prišlo tudi naslednjega dne pri Zavodnem in Sv. Duhu, kjer je bil položaj zelo kritičen in so se borci in funkcionarji prebijali predvsem z bombami, dokler niso končno čez Bele vode prišli na Mozirske planine. Do popolne koncentracije divizije pa je prišlo v drugi polovici marca na Graški gori, kamor so prišli tudi bataljoni, ki so se 18. februarja prebili na Pohorje. Divizija je štela 548 mož.²⁰⁹

Nemci, ki so v tem tritedenskem boju proti diviziji angažirali skupaj 3139 mož (vojska 1415, SS-oddelki 286, policija 535 in Wehrmannschaft 957 mož), so

²⁰⁹ Jože Klanjšek, Proboj 14 Proleterske divizije u Štajersku, Vojnoistoriski glasnik, Beograd 1953, br. 1, str. 9—37; Stane Terčak, Živi zid, Celje 1952, str. 39—50; Treeckovo poročilo 26. II. 1944 v AMNO; povelje III. Wehrmannschaft-bataljona Celje (seznam bojov) 30. VIII. 1944 v AMNO; Befehlsblatt, marec 1944.

imeli 41 mrtvih, 151 ranjenih in 3 pogrešane, od tega odpade na Wehrmannschaft 17 mrtvih, 54 ranjenih in 3 pogrešani.²¹⁰ Mislili so, da so divizijo uničili. Tako je polkovnik Treeck 26. februarja poslal enote nazaj v svoja oporišča in v poročilu zapisal:

»V lovu, ki je trajal cele tri tedne, smo tolpo zasledovali, dražili in spet prisilili k boju ter končno razbili in popolnoma uničili.«

Isti dan je Steindl izdal posebno poslanico vermanom, v kateri je sporočil:

»Danes bo demobiliziranih 900 vermanov, ki so bili pet mesecev v akciji. Vrnili se bodo nazaj k svojim družinam in na svoja delovna mesta.

Oktobra 1943 se je z vašo pomočjo posrečilo zavriniti in tolči 15. banditsko divizijo, ki je prodrla iz Dolenjske do Save. V bojih, ki so bili zadnje tedne, pa ste kot tovariši vojske in policije pripravili uničujočo usodo 14. banditski diviziji. Stotine ležijo po gozdovih naše domovine ali pa so ujeti v varnih zaporih. 14. banditska divizija s tremi brigadami je prenehala obstajati...«²¹¹

Toda Steindl se je bridko zmotil. Res da je divizija utrpela težke izgube, pa vendar ni bila uničena. Že v marcu so jo reorganizirali in poslali v napad.

V tem času pa nista mirovali Šlandrova in Zidanškova brigada, ki sta napravili več uspešnih napadov, predvsem na železniške proge in motorna vozila.

Sredi marca sta Šlandrova in Tomšičeva brigada dobili povelje naj začneta napadati sovražne postojanke ter nadzirati cesto Lukovica—Trojane—Vransko, Bračičeva in Zidanškova brigada naj napadata cesto in železnico Maribor—Dravograd—Slovenj Gradec in Maribor—Pragersko—Celje, Šercerjeva brigada pa naj napada postojanke in ceste v zgornji Savinjski dolini in v dolini Pake.²¹² Že 19. marca sta Šlandrova in Tomšičeva napadli in zažgali sovražno postojanko v Moravčah, v noči od 6. na 7. april pa sta uničili postojanko v Radomljah.²¹³ Kamniško-zasavski odred, ki se je ustanovil sredi februarja 1944, je 17. in 30. marca napadel in poškodoval rudnik Kisovec pri Zagorju.²¹⁴ Na Kozjanskem se je ustanovil Kozjanski odred, katerega četa je 20. marca napadla Globoko pri Brežicah in odnesla Wehrmannschaftu vse orožje ter zažgala orožniško postajo itd.²¹⁵

Ti napadi IV. operativne cone so Steindla iztreznili. Po njih je spoznal, da XIV. divizija še živi. Zato je v drugi polovici marca 1944 zopet začel mobilizirati alarmne čete in jih združevati v bataljone. Medtem ko so v jeseni 1943 in pozimi 1943—1944 bataljoni bili samostojni oziroma podrejeni neposredno vodji Wehrmannschafta Steindlu oziroma njegovemu namestniku Mayerhöferju, jih je zdaj združil v Wehrmannschaftsregiment Untersteiermark in sam postal njegov poveljnik. Štab polka je bil v Slovenjem Gradcu, posamezni bataljoni pa v nekaterih okrožjih in so se le redko združili za večje akcije.

V okrožju Maribor-okolica je bil I. bataljon (Maribor) pod poveljstvom SA-Obersturmbannführerja Kohlbacherja s štabom v Slovenjem Gradcu. Imel je tri alarmne čete Maribor-mesto, štiri alarmne čete Maribor-okolica in dve alarmni četi Slovenj Gradec.

²¹⁰ Treeckovo poročilo v AMNO.

²¹¹ Izvirnik v AMNO.

²¹² Povelje IV. operativne cone 16. III. 1944 v AMNO.

²¹³ Poročilo IV. operativne cone 8. IV. 1944 v AMNO.

²¹⁴ Poročilo IV. operativne cone 21. III. in 4. IV. 1944 v AMNO; poročilo šefa Gestapa za Sp. Štajersko 31. III. 1943 v AMNO.

²¹⁵ Poročilo IV. operativne cone 8. IV. 1943 v AMNO; poročilo šefa Gestapa za Sp. Štajersko 24. III. 1944 v AMNO.

26. 2. 44.

Führer, Unterführer und Mannert

Mit heutigen Tage rüsten 900 Wehrmänner die zum größten Teil durch fünf Monate im Einsatz standen ab und kehren zu ihren Familien und an ihre Arbeitsplätze zurück.

Im Oktober 1943 gelang es mit Eurer Hilfe die 15. Bandendivision, die aus Niederkrain bis zur Save vorgezogen waren, zurückzuzerren und zu schlagen. In den Kämpfen der letzten Wochen habt Ihr als Kameraden der Wehrmacht und Polizei der 14. Bandendivision ein vernichtendes Schicksal bereitet. Hunderte liegen tot in den Wäldern unserer Heimat oder befinden sich gefangen in eicherer Haft. Die 14. Bandendivision mit drei Brigaden hat aufgehört zu bestehen.

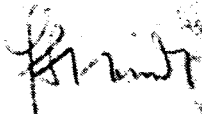
Wehrmänner! Ihr lebt im ewigen Gesetz der Grenze antworten und die Grenztradition Eurer Väter fortgesetzt. Viele unserer Besten haben hierbei Ihr Leben hingegoben. Mit ihnen fühlen wir uns unlösbar verbunden. Die Erfüllung ihres Vermächtnisses soll uns auch in kommenden Tagen Gebot sein.

Wenn die Lage es erfordert werdet Ihr wieder aufgerufen um als Wehrmänner an der Grenze des Reiches der Deutschen, als Enkel stammgewohnter Ahnen Eure Pflicht tun.

Ich spreche auch im Namen des Stabes Dank und Anerkennung aus.

H e i l d e m F ü h r e r !

Bundesführer und Kampfg. Führer.

14. banditska divizija s tremi brigadami je prenehala obstajati, je izjavil Steindl v svoji poslanici vermanom 26. februarja 1942

Kampftag:	Ort und Gefechtsbezeichnung:	Für Teile:
31.3.44	Hartenstein (Verteidigung des Gend. Postans)	Schf. Minibock (Windischgraz)
5.4.44	Zesendorf-Luttenberg (Gefecht um die Ribitschmühle)	Jagdkommando/ Luttenberg
6.4.44	Kosiek (Gefecht mit Bandengruppe)	3.A.K./Cilli-West
26.4.44	Schonstein (Bandenüberfall)	3.A.K./Cilli-West
1.5.44	Wollan (Bandenangriff auf Wollan)	1.A.K./Luttenberg 1.A.K./Cilli-West 1.A.K./Pettau-Nord
9.5.44	Hudobnik (Gefecht mit schwächeren Bandengruppen)	2.A.K./Pettau-Süd
23.5.44	Motildivrh-nordostw.Kahlberg (Gefecht mit stärkerer Bandengruppe)	Stab d. Rgt. "Ustak." 2.A.K./Luttenberg
24.5.44	Stegger/Schauenberg (Gefecht mit stärkerer Bandengruppe)	Stab d. Rgt. "Ustak". I./WM-Batl. Karburg 1.A.K./Pettau-Nord
27.5.44	Konechtschagora (Gefecht mit Bandengruppe)	1.A.K./Pettau-Nord
2.6.44	Mala-Kapa/St. Barbara (Unternehmen "Rasborza" Gefecht mit starken Banden)	I/WM-Batl.
6.6.44	Dölsach-Turitschnik (Begegnungsgefecht)	Rgt. Stab I/WM-Batl.
13.6.44	Rasborzagraben (Gefecht mit starken Bandengruppen)	Rgt.-Stab und I. WM-Batl.
18.6.44	Waldeg (Abwehr eines Banden- überfalles)	I/WM-Batl. (2. Mbg.-Stadt u. 3.A.K. Mbg.-Land)
19.6.44	Waldeg (Abwehr eines Banden- überfalles)	I/WM-Batl. (2.A.K./Mbg.-Stadt u. 3.A.K./Mbg.-Land)
20.5.44	Lichtenberg (Gefecht auf Hohe 805 Velkivrh)	4.A.K./Rann
22.6.44	Poluno (Gefecht am Ortsausgang v. Požune)	4.A.K./Rann

Toda že sam seznam bojev (v povelju III. bataljona Wehrmannschaftsregimenta Untersteiermark 30. avgusta 1944) kaže, da se je bridko zmotil

V okrožju Celje sta bila dva bataljona. II. bataljon (Ptuj) je bil najprej v Ptuj, nato pa štab, 1. alarmna četa Ptuj-jug in 1. Ptuj-sever v Šoštanju, 2. Ljutomer pa v Velenju. Poveljeval mu je SA-Standartenführer Wolf. III. bataljon (Celje) pod poveljstvom SA-Obersturmbannführerja Würndleja je imel v marcu svoj štab v Celju, 3. alarmno četo Celje-zahod pa v Velenju. Sredi aprila pa so bile vpoklicane še 1. Celje-zahod v Šlabor, 1. Celje-vzhod v Rečico in 2. Celje-vzhod v Ljubno.²¹⁶

V okrožju Brežice je bil IV. bataljon (Brežice) pod poveljstvom SA-Sturm-bannführerja Bammerja, ki je imel štiri alarmne čete Brežice (1. v Brežicah, 2. v Krškem, 3. v Sevnici in 4. v Št. Petru pod Sv. Gorami).

Alarmne čete omenjenih bataljonov so stražile pomembnejše naprave, predvsem rudnike in tovarne, na katere je bilo februarja in marca 1944 storjenih več napadov (9. februarja premogovnik Senovo, 5. marca rudnik boksita Nazarje, 17. in 30. marca premogovnik Kisovec pri Zagorju in garaže kamnoloma v Oplotnici, 20. marca premogovnik pri Preboldu, 27. marca premogovnik Huda jama pri Laškem), kjer je obratna straža podlegla. Poleg tega pa so same ali skupaj s policijo delale enodnevnne čistke v svoji okolici. Do večjih akcij, v katerih bi sodeloval ves bataljon ali celo več bataljonov skupaj, do maja 1944 ni prišlo.

Težišče bojev proti IV. operativni coni je bilo predvsem na policijskih enotah. Za enotno vodstvo vseh angažiranih sil policije, vojske, graničarjev in vermanov je Rösener 16. januarja 1944 določil komandanta III. bataljona 19. SS-pol. polka majorja Sernaua, ki ga je sredi februarja zamenjal komandant I. bataljona istega polka major Maiwald, tega pa je konec marca zamenjal komandant I. bataljona »Cholm« 25. SS-pol. polka.²¹⁷ Jeseni pa so posamezne pokrajine postale tako imenovana zaščitna področja (Schutzgebiete), ki so se delila na tako imenovane varnostne odseke (Sicherungsabschnitte). Zaščitno področje Spodnja Štajerska (komandanti: polkovnik Köhler, nato polkovnik Illas in končno polkovnik dr. Kuehas) je imelo šest varnostnih odsekov (I. okrožje Ptuj in vzhodni del okrožja Maribor-mesto, II. vzhodni del okrožja Celje, III. okrožje Brežice, IV. okrožje Trbovlje, V. zahodni del okrožja Celje in VI. okrožje Maribor-okolica in zahodni del okrožja Maribor-mesto).²¹⁸

Prvi večji napad na Štajerskem spomladi 1944 sta napravili Šercerjeva in Bračičeva brigada, prva na železniško postajo Velenje, druga pa na postojanko 3. alarmne čete Celje-zahod v Šoštanju 26. aprila 1944. Uničenje postaje Velenje je preprečila sovražna intervencija iz Celja, pa tudi postojanka Šoštanj je bila močno utrjena.²¹⁹ Steindl je takoj privlekel sem II. bataljon iz Ptuja in ravno v tem času je sledil drugi napad na Velenje.

Štab XIV. divizije je namreč za svojo prvomajsko akcijo izbral napad na rudnik Velenje, kjer je delalo 995 ljudi, ki so izkopali dnevno 1150 ton pre-

²¹⁶ Povelje III. bataljona št. 1, dne 7. IV. 1944 v AMNO.

²¹⁷ Povelja Rösenerjevega Vodstvenega štaba za uničevanje band v AMNO.

²¹⁸ Povelje komandanta III. varnostnega odseka Brežice SA-Oberführerja Mayerhöferja 14. X. 1944 v AMNO.

V drugi polovici januarja 1945 so ustanovili še VII. varnostni odsek za zgornji del Savinjske doline, ukinili pa II. in III. varnostni odsek in tam ustanovili posebni odsek »Južna Štajerska« pod Treckovim poveljstvom v Teharjah, ki je spadal neposredno pod Rösenerja. Komandant zaščitnega področja je usmerjal protipartizanske akcije na celotnem ozemlju Sp. Štajerske, komandanti varnostnih odsekov pa vsak na svojem področju.

²¹⁹ Poročilo štaba IV. operativne cone 30. IV. 1944 v AMNO.

moga. V naslednjih dneh naj bi se proizvodnja zvišala na 1300 ton, po načrtu pa bi morala doseči celo 1800 ton dnevno. Rudnik je varovalo 20 obratnih strazarjev in 1. alarmna četa Celje-zahod. Neposredni napad nanj je napravila Bračičeva brigada, drugi dve pa sta jo zavarovali — (Tomšičeva na cesti med Velenjem in Št. Iljem, Šercerjeva pa z demonstrativnim napadom na Šoštanj, kjer sta bili 1. alarmna četa Ljutomer in 1. alarmna četa Ptuj-sever). Sovražnik se je napadu krčevito upiral, a so hrabri borci po več kot enournem boju zavzeli bunker na severozahodni strani ter uničili protitankovski top in dve težki strojnici. Zatem se je boj prenesel med barake, ki so jih borci drugo za drugo zavzeli in zažgali. Tako so bile popolnoma uničene najvažnejše naprave, zgorelo je tudi okrog 19.000 ton nakopanega premoga, nekaj vagonov itd., tako da je gorelo več dni. V bojih sta padla dva vermana.

Uspeh in pomen tega napada razberemo iz poročila šefa Gestapa za Spodnjo Štajersko 5. maja 1944, ki pravi: »Zaradi napada banditov ves obrat trenutno popolnoma miruje in bo po trezni presoji lahko začel s kopanjem šele v roku od 8 do 10 dni, če bodo prišle zadovoljive zavarovalne naprave...«²²⁰

Čeprav je bil napad na velenjski rudnik največja prvomajska akcija na Štajerskem, ni bil edina, kajti skoraj sleherna partizanska enota je dočakala veliki praznik z uspešnim napadom na sovražnika. Zidanškova brigada je na primer napadla posadko vermanov v Mislinji in jo prepodila iz vasi.

II. bataljon Wehrmannschafta je bil nato razmeščen v Šaleški dolini in sicer štab, 2. Ptuj-jug in 1. Ptuj-sever v Šoštanju, 1. Ljutomer v trgu Velenje in 1. Brežice v rudniku Velenje, odkoder je že 21. maja odšla v Zagorje.²²¹

Poleg te okrepitve pa je sovražnik v času od 15. do 20. maja napravil močno ofenzivno akcijo Anton I v prostoru Slovenj Gradec—Mislinja—Velenje—Šoštanj—Sv. Uršula z enotami Wehrmannschafta, vojske, policije in državne delovne službe. Tomšičeva brigada je imela 15. maja hude boje na Temeniku in Zavodnju, odkoder se je drugi dan premaknila na Bele vode in odtod čez Šmihel in preko Savinje proti Novi Štifti. Čeprav je Steindl poročal, da je akcija uspela in da je imela brigada 57 mrtvih in 93 ranjenih, pa je v resnici doživela polom, saj je imela brigada le tri mrtve in štiri ranjene.

Nato je sovražnik prenesel ofenzivo na pohorsko stran, kjer so bile Šercerjeva, Bračičeva in Zidanškova brigada. Najprej je usmeril akcijo Anton II od 21. maja zvečer do 23. maja proti Šercerjevi brigadi na črti Oplotnica—Zreče—Vitanje z deli I. in III. Wehrmannschaft-bataljona, vojsko, policijo in orožništvom. Brigada je 22. maja šla s Pohorja proti Kamniško-zasavskemu odredu, da bi mu izročila 150 novincev. Prišla je na Paški Kozjak, kjer se je spopadla z vojsko in se nato prebila na Graško goro. Drugi dan se je borila z 2. alarmno četo Ljutomer na Metuld vrhu in jo skušala obkoliti. Četa se je pravočasno umaknila z enim mrtvim, 7 ranjenimi, imela pa je tudi nekaj pogrešanih. Boji so bili še v naslednjih dveh dneh, ko je ves Wehrmannschaft-polak (brez IV. bataljona) čistil prostor Št. Vid—Sp. Razbor. Wehrmannschaft je imel skupaj 5 mrtvih, 13 ranjenih in enega pogrešanega, brigada pa, ki je 26. maja prešla Savinjo, 8 mrtvih in 3 ranjene. Zidanškova in Bračičeva brigada sta imeli boje 23. maja na Kotu nad Oplotnico na Pohorju z enotami

²²⁰ Poročilo štaba IV. operativne cone 21. V. 1944 v AMNO; poročilo šefa Gestapa za Sp. Štajersko 5. V. 1944 v AMNO.

²²¹ Poročili II. bataljona 11. in 21. V. 1944 v AMNO.

korpusne podoficirske šole iz Maribora. Bračičeva je imela tri mrtve, Zidanškova prav tako 3 mrtve in 11 ranjenih.²²²

Steindl je moral 25. maja prekiniti zasledovanje Šercerjeve brigade, ker se je že 26. maja začela ofenzivna akcija Binkošti v prostoru Vransko—Kolatrat—Prebold—Laško—Tabor s policijo, vojsko ter I. in III. bataljonom Wehrmannschafta, ki se je končala 28. maja brez uspeha.²²³

Ravno v tem času so enote IV. operativne cone znova udarile na sovražnikove postojanke. Bračičeva brigada je 26. maja vdrla v Šoštanj in zaplenila precej orožja po stanovanjih Nemcev, ki so se bili umaknili v postojanko. 28. maja je napadla orožniško in vermansko postajo v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, a je ni mogla zavzeti. Istega dne je Zidanškova brigada napadla in ujela posadko v Dovžah.²²⁴

Posledica teh napadov je bila nova ofenzivna akcija na Pohorju od 1. do 10. junija s policijo, vojsko in I. bataljonom Wehrmannschafta. Prvi večji boj je bil 2. junija v prostoru Mala Kopa—Sv. Barbara med Zidanškovo brigado in I. bataljonom Wehrmannschafta, ki je imel štiri mrtve in več ranjenih. Ponovni spopad je imel v Bračičevo brigado 6. junija pri Dovžah in imel enega mrtvega in ranjenega. III. bataljon Wehrmannschafta pa je zasledoval Tomšičevo brigado pri Šmihelu in imel štiri mrtve, 3 ranjene in 5 pogrešanih.²²⁵

Tem sovražnim ofenzivnim akcijam je sledil napad IV. operativne cone na sovražnikove prometne naprave, ki je bil v zvezi s skupnim napadom Narodno-osvobodilne vojske Jugoslavije na sovražnikove prometne naprave. XIV. divizija se je zbrala na Kamni gori in otdod v noči od 18. na 19. junij odšla v napad. Tomšičeva je napadla železniški most pri Zbelovem med Poljčanami in Ponikvo; ker razstrelivo ni vžgalo, je na nekaj mestih uničila progo. Šercerjeva je napadla železniški predor pri Lipoglavu in ga na eni strani močno porušila ter ujela 8 orožnikov. Bračičeva je minirala progo pri Šentjurju ob Južni železnici. Zidanškova je napadla most in predor pri Mislinji ter postojanko v Zg. Doliču. Napad je uspel le delno, ker ni imela zadosti razstreliva, zato pa je na več mestih razrušila progo. Z njo sta se ves čas spopadali dve četi I. bataljona Wehrmannschafta, ki sta imeli enega mrtvega.²²⁶

Del Koroške grupe odredov je 18. junija zažgal župnišče v Solčavi in porušil most čez Savinjo pri Igli. Drugi dan sta ga začela zasledovati dva voda 2. alarmne čete Celje-vzhod in dva voda 2. alarmne čete Celje-zahod ter orožniki. Pri zasledovanju je bil 21. junija pri Igli iznenadno napaden oddelek iz 2. alarmne čete Celje-vzhod, ki je imel 15 mrtvih, tri teže (od teh je eden pozneje umrl) in tri laže ranjene. Istega dne sta v tej četi padla še dva vermana.²²⁷

Šercerjeva brigada je v noči od 23. na 24. junij napadla posadko vermanov v Zrečah. Ta je napad odbila, ker se borci niso mogli neopazno približati postojanki. Brigada je imela enega mrtvega in pet ranjenih, na drugi strani pa

²²² Steindlovo poročilo 4. VI. 1944 v AMNO; poročilo štaba IV. operativne cone 13. VI. 1944 v AMNO; operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO.

²²³ Steindlovo poročilo 4. VI. 1944 v AMNO.

²²⁴ Operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO.

²²⁵ Istotam.

²²⁶ Istotam.

²²⁷ Poročili 2. alarm. čete Celje-vzhod 21. in 22. VI. 1944 v AMNO; Befehlsblatt, avgust 1944.

Seznam padlih vermanov junija in
 julija 1944, ki je bil objavljen v
 »Befehlsblattu« Zveznega vodstva
 Stajerske domovinske zveze
 avgusta 1944

Für Führer und Reich fielen:

Jakob Heibornik, Blockführer der Ortsgruppe Wöllan, am 10. Mai 1944.
 Anton Poklschek, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 26. Mai 1944.
 Pp. Sepp Mehrl, Zellenführer der Ortsgruppe Ratebach, am 3. Juni 1944.
 Pp. Sepp Mehrl, HJ-Scharführer der Ortg., Ratebach, am 3. Juni 1944.
 Franz Melchenitsch, Wehrmann, Standarte Marburg-Stadt, am
 18. Juni 1944.
 Alois Kopsche, Zellenführer der Ortsgruppe Monsberg, am 21. Juni 1944.
 Anton Hrasnik, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Michael Duschka, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Alois Deschslak, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Franz Bretschko, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Franz Jug, Wehrmann, Standarte Cilli-Ost, am 21. Juni 1944.
 Georg Supantschitsch, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Josef Hrasnik, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Josef Klezina, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Franz Grilla, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Blasius Gotter, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Wilhelm Hansitsch, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Anton Mulei, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Josef Senker, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Anton Suppanz, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Franz Knež, Wehrmann, Standarte Cilli-Ost, am 21. Juni 1944.
 Karl Tschmaiss, Wehrmann, Standarte Cilli-Ost, am 21. Juni 1944.
 Anton Tschassnik, Wehrmann, Standarte Cilli-West, am 21. Juni 1944.
 Pp. Simon Kohlbacher, Standartenführer der Standarte Marburg-
 Stadt, am 24. Juni 1944.
 Franz Koller, Blockführer der Ortsgruppe Windschgraz, am 2. Juli 1944.
 Leopold Gracherik, Rottführer, Standarte Marburg-Land, am
 12. Juli 1944.
 Wilhelm Stalzer, Wehrmann, Standarte Raan, am 18. Juli 1944.
 Michael Zeschko, Wehrmann, Standarte Raan, am 20. Juli 1944.
 Stefan Poklar, Wehrmann, Standarte Luttenberg, am 20. Juli 1944.
 Pp. Alfred Lunenschigg, Ortsgruppenführer der Ortsgruppe Frau-
 heim, am 23. Juli 1944.
 Adolf Wogrineta, Leiter des Arbeitspolizeischen Amtes der Ortsgruppe
 Frauheim, am 23. Juli 1944.

161

je padel komandant I. bataljona Wehrmannschafta SA-Standartenführer Si-
 mon Kohlbacher.²²⁸

Tudi v juliju je bila aktivnost štajerskih partizanskih enot usmerjena bolj
 na rušenje prometnih naprav in na mobilizacijo, bilo pa je tudi nekaj uspeš-
 nejših napadov na postojanke.

Najaktivnejši pri napadih na sovražne postojanke v tem času je bil vse-
 kakor Kozjanski odred, ki je 6. julija napadel orožniško postajo Pišcece in ujel
 11 orožnikov, zaplenil 56 pušk in 4 brzostrelke, čez dva dni napadel kolono
 vermanov in orožnikov iz Bukovja pri Planini in zaplenil tri voze opreme in
 200 pušk, 15. julija napadel orožniško postajo Pilštanj, ujel 4 orožnike in zapple-
 nil 43 pušk in 4 brzostrelke, drugega dne pa še orožniško postajo Zagorje pri
 Kozjem, kjer je ujel 6 orožnikov, zaplenil 21 pušk, 3 brzostrelke itd.²²⁹ Zato je
 okrepljeni I. bataljon »Cholm« 25. SS-pol. polka (tri čete I. bat. »Cholm«, Orož.
 akc. četa Celje, četa 14. SS-pol. polka, 2. in 3. alarmna četa II. bataljona in
 1. alarmna četa Celje-zahod) 18. in 19. julija napravil proti njemu ofenzivno
 akcijo v prostoru Bohor-Vettnik. Do prvega in celodnevnega boja je prišlo
 že prvega dne na Pokojniku, kjer je imel sovražnik enega mrtvega in 3 ran-
 jene, 3. bataljon Kozjanskega odreda pa le tri ranjene. Drugi dan je dobil

²²⁸ Operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO; Befehlsblatt, avgust 1944.

²²⁹ Operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO.

v pomoč II. bataljon 13. SS-pol. polka s Koroškega in sta oba brezuspešno čistila teren.²³⁰

Tomšičeva brigada je v noči od 18. na 19. julij napadla poslopje Standarte Celje-vzhod v Šentjurju ob Južni železnici in zaplenila ogromno oblek (670 hlač, 300 bluz itd.) in orožja (73 pušk, 70 bomb itd.). Bračičeva brigada je 23. julija napadla orožniško postojanko Fram in jo zavzela. Sovražnik je julija 1944 napravil tri ofenzivne akcije proti Pohorju.²³¹

Prvo je napravil konec junija in je trajala do 2. julija, a ni uspela. Padlo je 5 policistov in 2 vermana, ranjenih pa je bilo 12 policistov in 7 vermanov.²³² Zato je 10. julija začel drugo severno od Vitanja s I. bataljonom 14. SS-pol. polka in II. bataljonom 13. SS-pol. polka ter I. bataljonom Wehrmannscharfta. Do spopada je prišlo le s Tomšičevo brigado pri Skomarju, ki je imela 7 ranjenih, sovražnik pa mrtvega vermana in dva ranjena.²³³ 22. julija so I. bataljon »Cholm« 25. SS-pol. polka, I. bataljon 14. SS-pol. polka in Wehrmannscharft-polka začeli neuspelo akcijo proti Šercerjevi brigadi na Pohorju. Do spopada je prišlo pri vasi Kot, brigada je imela le 1 mrtvega in 1 ranjenega in se je srečno izmaknila iz sovražnikovega obroča.²³⁴

Na zahodnem delu Štajerske sta operirali Šlandrova in Zidanškova brigada in 20. julija zvečer napadli rudnik Zagorje, kjer sta razrušili transformator, električne motorje itd.

Največji uspeh pa je IV. operativna cona dosegla pri nabiranju novincev za narodnoosvobodilno vojsko. Namesto v nemško državno delovno službo in vojsko kot jeseni 1942 in celo 1943 so zdaj cele kolone Štajercev odhajale v enote IV. operativne cone, ki so novince pošiljale v glavnem preko Save na Dolenjsko in dalje v Belo krajino, kjer so se vojaško izobraževali.

IV. operativna cona je z načrtno mobilizacijo začela spomladi 1944, vendar pa do 1. aprila ni vodila točnega pregleda o njenem poteku. Nekaj podatkov o rekrutiranih v tem času pa je najti v poročilih šefa Gestapa za Spodnjo Štajersko SS-Sturmabführerja Umpfenbacha. 18. februarja 1944 je poročal, da stalno raste število dezertarjev iz nemške vojske in državne delovne službe, ki jih rekrutira osvobodilna vojska. Do 10. januarja 1944 je bilo že 211 dezertarjev iz vojske in državne delovne službe ter 262 dezertarjev iz vrst že potrjenih za vojsko ali državno delovno službo. 5. maja je poročal, da je bilo aprila rekrutiranih v okrožju Maribor-okolica 78, v celjskem okrožju 376 (od tega samo v občini Rečica 153), v trboveljskem okrožju marca in aprila 420 moških in da je rudnik Zagorje ob Savi od jeseni 1941 izgubil v zvezi z delovanjem osvobodilne vojske 440 delavcev.²³⁵ Komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko SS-Sturmabführer Vogt pa je 27. aprila poročal: »Ugotoviti je naraščajočo militarizacijo band. Rekruti so večinoma zdravniško pregledani in nesposobni odpuščeni.«²³⁶ Štab IV. operativne cone je 1. septembra 1944 poročal, da so njegove enote mobilizirale aprila 722, maja 1456, junija 1851, julija pa celo 2574 ljudi in od 1. januarja do 31. julija poslale v VII.

²³⁰ Poročilo okrepljenega I. bataljona »Cholm« 25. SS-pol. polka 20. VII. 1944 v AMNO.

²³¹ Operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO.

²³² Rösenerjevo poročilo o položaju 4. VII. 1944 v Arhivu Vojnozgodovinskega instituta JLA Beograd (citiram: AVII).

²³³ Rösenerjevi poročili o položaju 11. in 12. VII. 1944 v AVII.

²³⁴ Operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO.

²³⁵ Izvirniki v AMNO.

²³⁶ Izvirnik v AMNO.

korpus 4221 ljudi. Seveda je bil del teh ljudi mobiliziran tudi na gorenjskem delu operacijskega področja IV. operativne cone.²³⁷

Jasno je, da je bilo med rekrutiranimi v osvobodilno vojsko tudi mnogo takih, ki bi morali iti v alarmne čete, to se pravi v boj proti osvobodilni vojski. Tako je bilo na primer samo 21. aprila 1944 iz občine Rečica ob Savinji mobiliziranih v osvobodilno vojsko 39 moških, ki so vsi imeli pozivnice v 4. alarmno četo Celje-zahod, 10 iz občine Braslovče itd.²³⁸ Ponekod — posebno tam, kjer ni bilo večjih enot osvobodilne vojske (ptujsko in ljutomersko okrožje) — pa so se vermani že spomladi 1944 branili iti v alarmne čete.²³⁹ Tako sta odhod vermanov v osvobodilno vojsko in upiranje vpoklicem v alarmne čete prvi znak razkroja Wehrmannschafta po prihodu XIV. divizije na Štajersko. Močnejši razkroj pa je sledil veliki ofenzivi IV. operativne cone poleti 1944.

8. Ofenziva IV. operativne cone in razkroj Wehrmannschafta poleti in jeseni 1944

Za poletje 1944 so značilni nekateri dogodki, ki so še globlje potisnili tehtnico na stran protihitlerjevske koalicije (uspešni boji zahodnih zaveznikov v Italiji in Franciji, zlom nemške armadne skupine Sredina pred Minskom, atentat na Hitlerja itd.), v jugoslovanskem oziru pa prodor narodnoosvobodilne vojske v Srbijo in sporazum Tito-Šubašič.

V ta čas spada ofenziva IV. operativne cone, ki je imela namen osvoboditi ozemlje zgornje Savinjske doline in ga nato širiti proti jugu in vzhodu. Zgornja Savinjska dolina je namreč bila tako ozemlje, ki ga je bilo najlaže osvoboditi in tudi braniti pred sovražnikovimi vdori. Osvoboditev Savinjske doline bi pomenila politični (volitve v narodnoosvobodilne odbore, porast moči odborov OF, mobilizacija v osvobodilno vojsko itd.), gospodarski (preprečitev odvažanja lesa iz savinjskih gozdov) in strateški pomen (presekanje ceste Ljubljana—Kamnik—Gornji grad—Celje).

V zgornjem delu Savinjske doline ni bilo nobenih vojaških ali policijskih enot, temveč le Wehrmannschaft in orožništvo ter gozdna zaščita (Forstschutz), ki so jo sestavljali vojaki iz letalstva.²⁴⁰ Največ je bilo Wehrmannschafta, saj sta v celjskem okrožju bila dva bataljona. II. bataljon je imel svoj štab (20 mož) v Šoštanju, kjer sta bili tudi 1. Ptuj (142 mož) in 6. Ptuj (134), 2. Ptuj (161) je bila v Gornjem gradu, 3. v Grobelnem (70) in v Rogatcu (80), 4. v Šmartnem ob Paki (151) in 5. v Ptujju (211); skupno torej 959 mož. Štab III. bataljona (20 mož) je bil v Mozirju, kjer je bila tudi 2. alarmna četa Celje-zahod (150), 1. Celje-vzhod je bila v Rečici (154), 2. v Lučah (123), 3. v Pristovi (159), 4. v Ljubnem (127), 1. alarmna četa Celje-zahod (119) v Celju, 3. v Hrastniku (89) in rezervna (67) v Rogaški Slatini; skupaj torej 1008 mož.²⁴¹

Neposredni napad na zgornji del Savinjske doline 30. julija ob 23. uri sta začeli Šlandrova in Zidanškova brigada, druge enote IV. operativne cone pa so ga zavarovale.

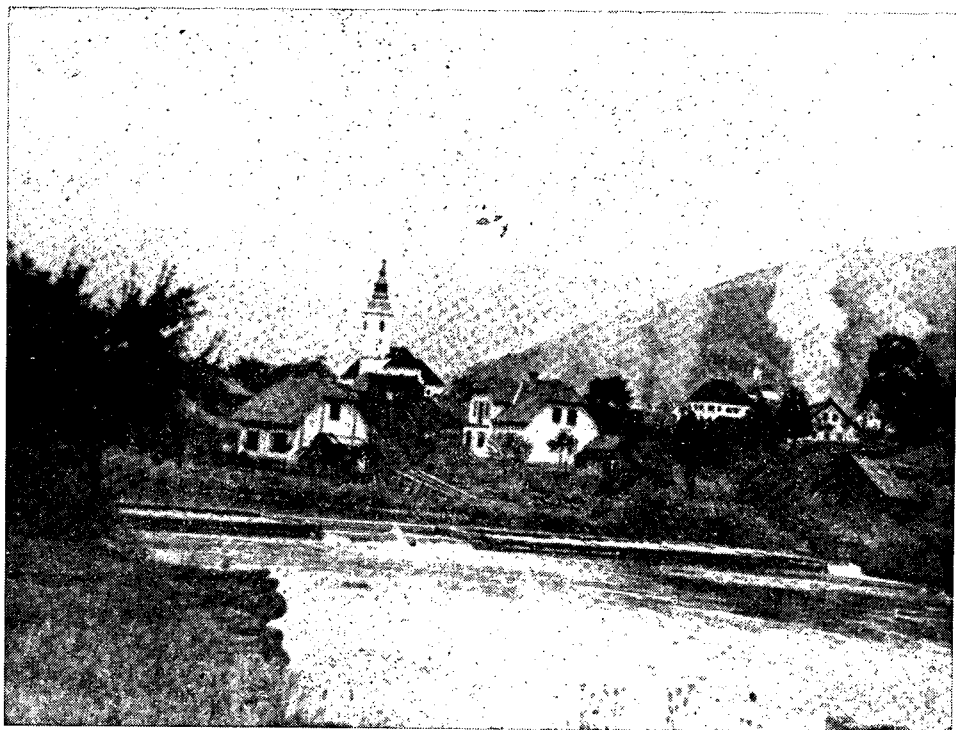
²³⁷ Izvirnik v AMNO.

²³⁸ Poročilo šefa Gestapa za Sp. Štajersko 28. IV. 1944 v AMNO.

²³⁹ Poročilo komandirja 5. alarm. čete Ptuj 25. V. 1944 v AMNO.

²⁴⁰ 1. novembra 1943 so poročali na štabni konferenci v Gradcu: »Oddelek gozdne zaščite je prispel 25. X. 1943. Razmešen je v Šlaboru in Ljubnem, vendar so po večini omejeno sposobni za akcije.« (Zapisnik v AM.)

²⁴¹ Poročila alarmnih čet v AMNO.

Sovražne postojanke v Ljubnem v plamenih

Dva bataljona Šlandrove brigade sta napadala postojanko Ljubno, kjer je bil sovražnik v petih utrjenih poslopjih, ki jih je varovalo 17 bunkerjev. Najtrdovratneje se je branil oddelek gozdne zaščite (47 mož), ki se je vdal šele drugega dne popoldne, ko je padlo že 19 mož. Nič manj se niso upirali orožniki, ki so se umikali iz svoje postaje in borili po posameznih hišah, dokler niso padli vsi (12 mož). Posadka vermanov se je po kratkem boju vdala v celoti. Bataljona sta imela 14 mrtvih, med njimi sta bila tudi namestnik komandanta cone major Alojz Hostnik-Jovo in narodni heroj Milka Kerin.

Tretji bataljon Šlandrove brigade je napadel postojanko Luče, kjer je bil sovražnik v šestih utrjenih poslopjih, ki jih je varovalo 7 bunkerjev. Branila se je do drugega dne zvečer, ko se je vdala v celoti (56 vermanov). Bataljon je imel 4 mrtve in 4 ranjene.

Bataljon Zidanškove brigade je napadel postojanko Gornji grad, kjer je bil sovražnik v petih stavbah, lahko pa se je umaknil v utrjeno graščino. Najmočnejše se je upiral oddelek gozdne zaščite (17 mož), ki se je vdal šele naslednje noči, orožniki (15 mož) so najprej pobegnili v utrjeno graščino, kjer so bili tudi vermani. Oba oddelka sta se vdala šele 1. avgusta zjutraj (12 orožnikov in 126 vermanov). Bataljon je imel le tri ranjene.

Tomšičeva brigada je napadla postojanko Šmartno ob Paki. Štab je navezal stike z nekim vermanom, ki je povedal gesla, s pomočjo katerih so nato

zajeli patroljo. Najprej so zavzeli poslopje vermanov, ki so pobegnili (6 se jih je vdalo), nato pa orožniško postajo.

Sercerjeva brigada je demonstrativno napadla Šoštanj, ki so ga branili vermani in Dobrno, ki jo je branila policija. Zaradi posredovanja policije se je morala umakniti.

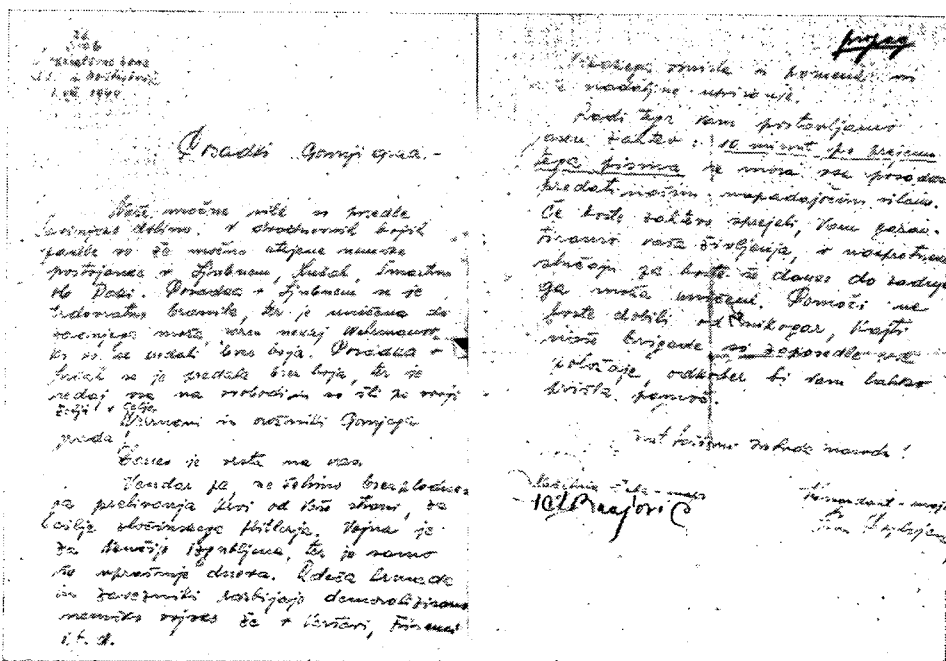
Bračičeva brigada je rušila prometne zveze Celje—Ponikva, naslednje noči pa je napadla orožniško postajo Šentjur ob Južni železnici, ki je imela 4 mrtve, a se je obdržala.

Vzhodnokoroški odred je demonstrativno napadel Črno, Kamniško-zasavski pa Litijo.

Sovražnik je nato ves teden poskušal vdreti na osvobojeno ozemlje, a so ga enote IV. operativne cone povsod odbile.²⁴²

O ujetih vermanih je štab IV. operativne cone poročal 6. avgusta 1944: »Vsi ujeti vermani so prostovoljno vstopili v naše vrste. Razporejeni so po naših edinicah. Nekaj ujetih sovražnikov nemške narodnosti smo poslali na Dolenjsko, nekaj jih je ostalo v naših edinicah. Ostale smo na njihovo željo po predhodnem pogajanju izpustili...«

Ta napad je pokazal, da so posadke vermanov najšibkejša točka sovražnikove obrambe. Tako je štab IV. operativne cone poročal 15. avgusta 1944:

Poziv štaba IV. operativne cone gornjegrajski vermanski posadki za vdajo 1. avgusta 1944

²⁴² Operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO; poročilo IV. operativne cone 6. VIII. 1944 v AMNO; poročilo komandirja 4. alarm. čete Ljutomer v Šmartnem ob Paki 31. VII. 1944 v AMNO; poročilo Josipa Scheiberja iz 2. alarm. čete Celje-vzhod v Lučah 29. VIII. 1944 v AMNO; seznam padlih orožnikov iz celjskega okrožja v AMNO.

Na Stajerskem ujeti vermani na poti na osvobojeno ozemlje

»Opaža se, da se Nemci v postojankah, ki so napadene od naših edinic žilavo branijo in raje poginejo kot da bi se dali ujeti, kar je pri vermanih in drugih podobnih organizacijah nasprotno...« Zato je takoj začel misliti na novi ofenzivni sunek proti posadkam vermanov.

V drugi polovici avgusta je usmeril svojo ofenzivo na Pohorje in ukazal XIV. diviziji in Pohorskemu odredu, naj uničita sovražni postojanki Ribnica in Sv. Lovrenc na Pohorju. Napad se je začel v noči od 22. na 23. avgust 1944.

Postojanko Ribnico (1. alarmna četa Maribor-okolica) je napadla Tomšičeva brigada. Vermani niso dajali pravega odpora, temveč so se predajali ali pa poskrili po skednjih. Močnejše se je upirala orožniška postaja, v kateri je bilo 16 orožnikov, 10 vermanov in župan. Poslopje je bilo štirikrat minirano in je vsa posadka našla smrt pod ruševinami. Sovražnik je imel po naših podatkih 26 mrtvih in 44 ujetih, brigada pa 5 mrtvih in dva ranjena.²⁴³

Postojanko Sv. Lovrenc je napadla Šercerjeva brigada. En bataljon je napadel orožniško postajo, takoj razorožil šest članov deželne straže in ubil dva orožnika. Ker se posadka še ni hotela vdati, je bilo poslopje trikrat minirano in je padla šele proti jutru, ko je bilo ujetih ostalih 7 orožnikov. Drug bataljon pa je napadel posadko vermanov v šoli, ki se je v začetku močno upirala, kmalu pa se je cela vdala. Sovražnik je imel 6 mrtvih, enega ranjenega in 48 ujetih, od tega 34 vermanov. Brigada je imela tri mrtve in 14 ranjenih.²⁴⁴

²⁴³ Poročilo Tomšičeve brigade 26. VIII. 1944 v AMNO.

²⁴⁴ Poročilo Šercerjeve brigade 27. VIII. 1944 v AMNO; operacijski dnevnik IV. operativne cone v AMNO.

Novi val ofenzive je sledil 10. septembra in sicer na Kozjanskem. Napravili so ga Bračičeva in Šercerjeva brigada ter Kozjanski odred.

Postojanko v Kozjem, ki je štela 60 vermanov in 20 orožnikov, je napadla Bračičeva brigada. En bataljon je napadel posadko vermanov v župnišču, ki se je trdovratno branila iz bunkerjev, tako da do svita sploh ni bilo nobenega uspeha. Ob zori se je posadka nameravala umakniti v cerkev, kar je bataljon preprečil. Ob devetih dopoldne so borci znova naskočili župnišče in s protitankovsko puško napravili v strehi luknjo, skozi katero so metali steklenice z bencinom in tako zažgali poslopje. Vermani so se umaknili v kleti in se dalje trdovratno upirali. Vdali so se šele ob štirih popoldne. Padlo je 14 vermanov, 45 s komandirjem vred pa je bilo ujetih. Od teh je bilo 20 Kočevarjev likvidiranih, drugi vermani pa so bili vključeni v brigado. Drug bataljon je napadel orožniško postajo, ki se je zelo uporno branila. Boj je trajal ves dan 11. septembra in šele naslednjega dne zjutraj je bila postojanka zažgana, a jo je pred končnim uničenjem rešilo posredovanje ustašev iz smeri Št. Peter pod Sv. Gorami. Brigada je imela 6 mrtvih, 22 ranjenih in 4 pogrešane.²⁴⁵ Sovražnik je poslal sem II. bataljon Treeckevega polka, ki je vse do srede oktobra s severa napadal osvobojeno ozemlje, medtem ko ga je IV. bataljon Wehrmannschafta napadal z juga.²⁴⁶

Šercerjeva brigada je napadla graničarsko postojanko Podčetrtek, ki pa se je obdržala, kljub temu da je brigada minirala obe poslopji.²⁴⁷

Še močnejši je bil napad na sovražne postojanke v spodnjem delu zgornje Savinjske doline, ki se je začel v noči od 11. na 12. september z namenom prebiti zapor, ki so jo tvorile postojanke, ki so kot vrata zapirale prehod iz spodnjega v zgornji del Savinjske doline.²⁴⁸ Sovražnik je namreč po izgubi zgornjega dela Savinjske doline te postojanke okrepil in na novo razmestil II. in III. bataljon Wehrmannschafta.

Štab II. bataljona s 1., 3. in 4. alarmno četo Ptuj se je preselil v Mozirje, 5. četa je ostala v Ptuj, 6. pa je odšla v Zagorje. Bataljon je 1. septembra štel po seznamu 621, na mestu pa 449 mož.²⁴⁹ Štab III. bataljona se je preselil v Celje, kjer je bila tudi 1. alarmna četa Celje-zahod, 2. Celje-zahod je bila v Podlogu, 3. Celje-zahod v Hrastniku, 1. alarmna četa Celje-vzhod je bila v Šmartnem ob Paki, 2. Celje-vzhod v Letušu, 3. Celje-vzhod v Pristovi in 4. Celje-vzhod v Hrastniku. Bataljon je štel na mestu okrog 412 mož. Številčno stanje posameznih čet je bilo zelo nizko.²⁵⁰

V več poslopih v Mozirju (Prosvetni dom, Sokolski dom, šola, župnišče in cerkev) je bilo nad 264 vermanov (1. Ptuj 78, 3. Ptuj 84 in 4. Ptuj 90 mož) s štabom II. bataljona (12 mož). Napadla jih je Šlandrova brigada (488 mož). Vermani so morali kmalu zapustiti utrjene položaje izven utrjenega pasu postojanke. Kmalu so borci v naskoku zavzeli prvo poslopje, kjer se je takoj vdalo 25 vermanov, medtem ko so drugi pobegnili v poslopja okoli cerkve. Nato so borci prodrli do orožniške postaje in uničili 5 orožnikov, prodirali proti cerkvi in med potjo ujeli 10 vermanov. Drugi bataljon je vsó noč napadal glavno poslopje pri cerkvi, tretji pa je ponoči prodrl do cerkve. Nato so hkrati napadli

²⁴⁵ Poročilo Bračičeve brigade 15. IX. 1944 v AMNO.

²⁴⁶ Vojni dnevnik Treeckeve bojne skupine v AMNO.

²⁴⁷ Poročilo štaba Šercerjeve brigade 13. IX. 1944 v AMNO.

²⁴⁸ Povelje IV. operativne cone 10. IX. 1944 v AMNO.

²⁴⁹ Poročilo II. Wehrmannschaftsbataillona 1. IX. 1944 v AMNO.

²⁵⁰ Poročila alarmnih čet III. Wehrmannschaftsbataillona o svojem številčnem stanju 1. IX. 1944 v AMNO.

Bericht

Am 11.9.1944 überfielen Banditen mit überstarken Kräften die Stützpunkte Pöckental, Jambrock und Frassberg. Die Stützpunkte Pöckental und Jambrock hielten sich so lange, bis Munitionsmangel den Kampf aufgeben mussten. Der Stützpunkt Frassberg hielt sich so lange, bis der Wehrmacht belegt war. Der Stützpunkt Frassberg, welcher auch von der Wehrmacht belegt war, fällt in und statt seiner der Stützpunktführer der Wehrmacht über sämtliche Verteidigungskräfte den Befehl übernahm. Nach Aussagen zurückgekehrter Wehrmänner wurde die Wehrmacht zuerst überlistet und liess sich mit Verhandlungen mit den Banditen ein. Die Banditen forderten die Einstellung des Kampfes und die Übergabe der Waffen und sicherten freien Abzug zu. Der Kampf wurde erst im Laufe des Nachmittags des 12.9.44 eingestellt, worauf die ganze Mannschaft auf einem Sammelplatz zusammengetrieben wurde. Die ganze Mannschaft auf schule, herausgeholt und alle, bis auf einen, der entfliehen konnte, unsere Kräfte wurden vorzeitig verschleppt. Der Stützpunkt Jambrock, der nur von unseren Kräften verteidigt wurde, hielt sich bis in die Nachtstunden des 12.9.44. Der vorliegende Teil der Mannschaft wurde verabschiedet. Von Stützpunkt Frassberg konnte nur in Erfahrung gebracht werden, dass sich Teilekräfte bis zur Festung Kirche und Gemeindegasthaus Frassberg zurückzogen und so lange kämpften, bis ihnen die Munition ausging. Nach Übergabe durch die Wehrmacht konnten bereits begrabene 11 Angehörige der Wehrmannschaft geborgen werden. Darunter wurde bekannt Standortführer Wolf und sein Leutnant Fr. Gebets. Die Leichen wurden dann nach Gills gebracht, fotografiert und am 16.9.44 nach Fettes überführt. Der Stützpunkt hatte 2 Gefallene zu beklagen, 37 Wehrmänner sind bisher zurückgekehrt, weitere 36 Wehrmänner vorläufig vermisst, 12 Wehrmänner sind bisher zurückgekehrt, weitere 37 Wehrmänner vorläufig vermisst. Von beiden Stützpunkten sind sämtliche Waffen und Geräte verlorenggegangen. Beiliegend 2 Listen über Stand vom 22.9.1944.

Der Führer des III./H.-Rgt. "Detak"

a. G.

[Handwritten Signature]
Oberstabsführer

Beiliegend:
H.-Rgt. "Detak."
16. Gefallene
Standortführer Wolf
Standortführer Fr. Gebets
12. G. Wolf
12. G. Wolf

Poročilo III. bataljona Wehrmannschaftsregimenta Untersteiermark o padcu Mozirja, Letuša in Smartna ob Paki

vermane v Sokolskem in Prosvetnem domu ter otroškem vrtcu, ki so se vdali po kratkem boju. Posadka v župnišču in cerkvi se je branila do popoldneva, ko se je vdala. Padlo je 12 vermanov, med njimi tudi komandant bataljona Wolf in njegov pribočnik, ujetih pa je bilo 255 vermanov. Brigada je imela 5 mrtvih in 40 ranjenih.

Postojanki Letuš in Šmartno ob Paki je napadla Tomšičeva brigada. Drugi bataljon je napadel 1. alarmno četo Celje-vzhod (75 mož) v Šmartnem ob Paki, orožniško postajo in vojaški oddelek na železniški postaji. Te enote so bile že na položajih, ker se je napad začel nekoliko pozneje kot v Mozirju. Po celonočnem boju je šele proti jutru uspelo zavzeti pošto in izriniti sovražnika na orožniško in železniško postajo, ki sta padli šele 12. septembra zvečer ob osmih. Padlo je 9 orožnikov in 2 vermana, ranjenih je bilo 12 vermanov, ujetih pa 63. Vojaki so bili likvidirani.

Postojanko 2. alarmne čete Celje-vzhod (67 mož) v Letušu je napadel tretji bataljon Tomšičeve brigade in jo zavzel do dveh ponoči. Sovražnik je imel 6 mrtvih in 61 ujetih, bataljon pa 4 mrtve in 29 ranjenih.

Sovražno postojanko v Braslovčah je napadla Zidanškova brigada, a je ni mogla zavzeti.²⁵¹

²⁵¹ Poročilo štaba IV. operativne cone 15. IX. 1944 v AMNO; poročilo III. Wehrmannschaftsbatalliona 22. IX. 1944 v AMNO; seznam padlih orožnikov iz celjskega okrožja v AMNO.

Sovražnik je v noči od 12. na 13. september pohitel na pomoč napadenim postojankam. Treeckova bojna skupina je prodirala iz Celja preko Žalca do Št. Petra, odkoder je Treeckov I. bataljon prodiral čez Gomilsko in Čreto do Šlabora in Mozirja. Druge enote so se razdelile pri Polzeli, odkoder sta Treeckov III. bataljon in I. bataljon »Cholm« 25. SS-pol. polka prodrli do Braslovč, od tam je prvi prodril dalje na Mozirsko Dobrovlje, drugi pa proti Letušu. II. bataljon 14. SS-pol. polka je iz Polzele prodril do Šmartnega ob Paki. Prodor teh bataljonov v postojanke 13. septembra zvečer je bil brez uspeha, ker so postojanke že padle, brigade pa so iz njih že odšle.²⁵²

Najosnovnejša posledica te ofenzive je vsekakor ustvaritev obsežnega osvobojenega ozemlja. Kljub temu, da ga je sovražnik večkrat skušal uničiti, se je vendarle obdržalo dobre tri mesece in imelo velik moralni vpliv na štajersko prebivalstvo. Narodnoosvobodilna vojska je dobila stotine novincev, kar je moral ugotoviti tudi sovražnik.²⁵³

Druga posledica je še močnejši ~~razkroj Wehrmannschafta, ki se je kazal posebno v prebegih iz alarmnih čet in z odhodom v partizane.~~ Avgusta in septembra 1944 so komande alarmnih čet stalno poročale o dezertacijah. Tako na primer 1. alarmna četa Ptuj 2. avgusta, da je dezertiralo že 28 vermanov, čez tri dni zopet deset, 9. avgusta spet osem, 13. avgusta devet itd. 5. alarmna četa Ptuj je 1. avgusta poročala o sedemnajstih, 29. avgusta o šestštiridesetih in 1. septembra celo o devetštiridesetih dezertirjih. 6. alarmna četa Ptuj je 22. avgusta poročala o enaintridesetih, ki so »samovoljno zapustili četo«, 3. alarmna četa Celje-vzhod je 31. avgusta poročala o dvajsetih dezertirjih, čez teden dni o petnajstih, tudi 4. alarmna četa Celje-vzhod je poročala, da je od 23 do 29. avgusta dezertiralo 14 vermanov.²⁵⁴ Te številke bi same po sebi še ne bile tako kritične, če bi čete štele na mestu preko sto mož. Če pa upoštevamo, da so štele dejansko le nekaj nad petdeset ljudi, vidimo, kako daleč je šel razkroj Wehrmannschafta. Seveda niso vsi dezertirji odšli v osvobodilno vojsko. Precej jih je odšlo domov na posestva in so živeli nekakšno pollegalno življenje.

Posamezni bataljoni so imeli poleti 1944 v svojih Standartah po eno rezervno četo, ki je dezertirje ali one, ki se niso odzvali pozivu za akeijo, pod stražo vlekla na zborna mesta. Iz poročil komandirja 5. alarmne čete Ptuj je lahko razbrati, kakšen problem je bila mobilizacija in iskanje dezertirjev. Tako je poročal v začetku avgusta: »Doslej smo imeli na razpolago vsaka dva dni tovrnenjak za dovoz moštva. Dovoz sam predstavlja največje težave, ker v večini primerov mož ni najti doma in sorodniki zagotavljajo, da so se ravnokar vrnili

²⁵² Treeckova brzovajka Rösenerju 13. IX. 1944 v AMNO.

²⁵³ Član Zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze inž. Tremel je pisal: »Zaradi izkoriščenja splošnih političnih in vojaških razmer, katerih razvoj so prikazovali kot jasen predznak bližnjega zloma Nemčije, kakor tudi v zvezi z utrditvijo močnejših bandinih skupin v zaprtih krajih — Ribnica in Sv. Lovrenc na Pohorju; Mišji dol, Planina, Kozje, Podsreda na Kozjanskem; Mozirje, Rečica, Ljubno, Luče, Gornji grad v zgornjem delu Savinjske doline — se je nekaj tisoč Spodnještajercev odločilo zapustiti svoja delovna mesta in domove in so odšli k banditom. Drugi pa so bili v velikih skupinah prisilno rekrutirani. Rok 15. september 1944, ki ga je določila boljševiška centrala, do katerega se morajo vključiti v OF in bande oni Spodnještajerci, ki doslej niso sodelovali z njimi, je imel močan psihološki učinek... Če vse to upoštevamo, moramo ugotoviti, da je bil posebno september 1944 izrecno kritični mesec za Spodnjo Štajersko.« (Die politisch-propagandistische Lage in der Untersteiermark, Marburg, 17. I. 1944 — izvornik v AMNO).

²⁵⁴ Poročila alarmnih čet o svojem številčnem stanju v AMNO.

nazaj v čete. Vzetje žena ali drugih družinskih članov se ni obneslo. Razne žene sem moral po treh dneh zopet izpustiti, ker jih po razgovoru z okrožnim vodjem ni mogoče poslati v taborišče za asocialne... (podčrtal T. F.). Od 50, ki jih je za četrtek vpoklicala Standarte Ptuj-jug, je prišel le en mož...²⁵⁵ 11. avgusta je spet poročal: »Kljub temu da smo skoraj vso četo angažirali za prigon vermanov, je rezultat slab... V bližnjo okolico mesta smo štirikrat poslali patrolje na isto mesto, od tega enkrat ob štirih zjutraj, da bi vermane zatele v posteljah. Toda ti so bili že opozorjeni, ko je angažirani vodšel po dravskem mostu, kot so to izjavili sosedi. Tudi hiše so bile zaprte in nikogar ni bilo doma.«²⁵⁶ Tudi 20. avgusta je poročal, da »so posamezne vermane, ki so prekoračili dopust in dezertirje, pozvali s priporočenimi pismi, naj se javijo pri četi in da del njih sploh ni reagiral na pismo.«²⁵⁷

V začetku so komandanti bataljonov oziroma komandant polka kaznovali dezertirje z nekaj dni zapora oziroma nekaj tedni ali meseci prisilnega dela v Strnišču. Ko pa je dezertiranje oziroma »samovoljno zapuščanje čet« postalo eden od najbolj perečih problemov Wehrmannschafta, je Steindl septembra privlekel na dan Himmlerjev odlok od 20. aprila 1944, ki pravi:

»Na osnovi 175. člena vojaškega kazenskega zakonika... podrejam za pomoč policiji angažirani Wehrmannschaft Štajerske domovinske zveze SS- in policijskemu sodstvu glede na splošna in vojaška kazniva dejanja, storjena v službi ali v akcijah, ki jih naroči ali vodi policija.«²⁵⁸

Vermani v posameznih četah so morali z lastnoročnim podpisom potrditi, da so seznanjeni z vsebino tega odloka. Prav tako so jih morali komandirji čet poučiti o vohunstvu in sabotaži ter o obrambi pred njima.²⁵⁹

Tako se je število moštva v četah zaradi padca postojank, dezertacij in delne demobilizacije zmanjšalo do take mere, da je v njih ostalo le še toliko moštva, da je stražilo samo sebe, ni pa bilo več sposobno za aktivno zasledovanje osvobodilne vojske in obrambo pred njo. Zato je Steindl septembra 1944 ukazal združitev posameznih čet.

V I. bataljonu (SA-Sturmbannführer Tschida v Marenbergu) se je devet alarmnih čet zlilo v novih pet. 1. alarmna četa Maribor-mesto se je preimenovala v 1. alarmno četo Maribor (Dworschak — Muta), 2. in 3. Maribor-mesto sta se zlili v 2. alarmno četo Maribor (Ranftl — Ruše), 1. in 2. Maribor-okolica v 3. alarmno četo Maribor (Raditsch — Vuzenica), 3. in 4. Maribor-okolica v 4. alarmno četo Maribor (Bach — Vuzenica), 1. in 2. Slovenj Gradec v 5. alarmno četo Maribor (Brudermann — Marenberg), poleg njih se je ustanovila še šolska in rezervna četa (Hartlieb — Maribor).

V II. bataljonu (SA-Hauptsturmführer Fischer v Ptuj) se je pet čet združilo v tri nove. 1. alarmna četa Ptuj je ostala (Wanek — Ptuj), 3. in 4. Ptuj sta se združili v 2. alarmno četo Ptuj (Stross — Ptuj), 5. in 6. Ptuj pa v 3. alarmno četo Ptuj (Wuga — Ljutomer), ustanovili so tudi šolsko in rezervno četo (Brezočnik — Ptuj).

V III. bataljonu (SA-Obersturmbannführer Wörndle v Celju) se je sedem čet združilo v tri nove. 1. alarmna četa Celje-zahod se je preimenovala v

²⁵⁵ Poročilo o delu 5. alarm. čete Ptuj od 20. VII. do 4. VIII. 1944 v AMNO.

²⁵⁶ Poročilo o delu 5. alarm. čete Ptuj od 5. do 12. VIII. 1944 v AMNO.

²⁵⁷ Poročilo o delu 5. alarm. čete Ptuj od 13. do 20. VIII. 1944 v AMNO.

²⁵⁸ Povelje III. Wehrmannschaftsbataillona 3. X. 1944 v AMNO.

²⁵⁹ Istotam.

1. alarmno četo Celje (Hotko — Sevnica), 2. in 3. Celje-zahod sta se zlili v 2. alarmno četo Celje (Bössner — Buče), 1. in 2. Celje-vzhod sta bili ukinjeni (Šmartno ob Paki in Letuš!), 3. in 4. Celje-vzhod sta se zlili v 3. alarmno četo Celje (Lehmann — Rogaška Slatina), ustanovila se je tudi šolska in rezervna četa (Passing — Celje).

V IV. bataljonu (SA-Sturmbannführer Bammer v Brežicah) so ostale vse štiri alarmne čete Brežice (1. Krabich — Arnovo, 2. König — Brežice, 3. Leonusio — Zdole in 4. Rottmann — Št. Peter pod Sv. Gorami).

Tudi v Trbovljah so v tem času ustanovili Alarmno četo Trbovlje (Präsent — Trbovlje), pri štabu polka (SA-Oberführer Steindl v Mariboru) pa samostojno topniško baterijo (Ordelt — Konjice), izvidniško četo (Ohland — Maribor) in orožarsko šolo (Karner — Studenci pri Mariboru).²⁶⁰

Najbolj žalostne so bile razmere v celjskem okrožju, kjer je bilo nekdaj samo v III. bataljonu sedem alarmnih čet z več kot 900 možmi, zdaj pa le tri čete z okrog 300 možmi, pa še od teh sta morali dve oditi za nekaj časa v brežiško okrožje.²⁶¹ Jasno, da samo z eno četo sovražnik ni mogel v nobeno resnejšo akcijo. Vzrok, da je ravno v mariborskem in brežiškem bataljonu ostalo še največ moštva in čet, je iskati v dejstvu, da so jedra teh čet sestavljali mariborski Nemci ali pa Kočevarji in so zato bile manjše možnosti za dezertiranje ali za vdajo.

Poleti in jeseni 1944 je Wehrmannschaft tako izgubil ono mesto med akcijskimi silami za protipartizanski boj, ki ga je imel do tega časa. Na prvo mesto je prišla vojska, ki se je do poletja udeleževala le posameznih ofenzivnih akcij, ni pa bila za stalno angažirana v boju proti narodnoosvobodilni vojski.

Stalno angažiranje vojske v protipartizanskem boju so že dalj časa zahtevali Nemci, ki so se s porastom osvobodilnega boja na Štajerskem čutili vse bolj ogrožene. Prve zahteve po stalnem angažiranju vojske so se pojavile že jeseni 1943, a jih je Steindl s svojo trmo iz prestižnih razlogov uspel odbiti. Posebno močne so bile po prihodu XIV. divizije na Štajersko in je predsednik štajerske pokrajinske vlade na štabni konferenci 28. februarja 1944 govoril: »V bližnjem času je pričakovati, da bodo dolino Save zasedle znatne sile vojske in oddelkov-SS za zavarovanje mejnega prostora.«²⁶² Toda to je pomenilo še vedno samo zavarovanje, zahteve pa so bile za vojsko, ki bo prevzela vodstvo in breme protipartizanskega boja. Šef Gestapa za Spodnjo Štajersko je 19. maja 1944 poročal, da obstaja mnenje: »Namesto, da bi delali izjemno stanje, zapirali ceste za javni promet, ukinjali železniške zveze, bi raje v Spodnjo Štajersko premestili nekaj posadk nemške vojske, ki ležijo v Avstriji in bi takoj nastopil mir.«²⁶³

To se je končno tudi zgodilo. Konec avgusta 1944 je prišel v celjsko okrožje 18. rezervni in šolski polk planinskih lovcev, ki so ga ustanovili v drugi polovici julija 1944 v Celovcu iz raznih šolskih in rezervnih enot XVIII. vojnega okrožja. Ob prihodu je štel 618 mož in ga je do konca vojne vodil polkovnik Treeck. Napravil je precej ofenzivnih pohodov proti enotam IV. operativne cone na Štajerskem (4. in 5. septembra skupaj s 14. SS-pol. polkom in 4. Landeschützen-bataljonom na Graški gori, od 5. do 12. septembra rekvizicija hrane v prostoru Šentjur—Ponikva—Šmarje pri Jelšah, 12. do 16. septembra

²⁶⁰ Istotam; seznam čet, njihovo vodstvo in razmestitev — izvornik v AM.

²⁶¹ Mayerhöferjev dnevnik v AMNO.

²⁶² Zapisnik v AM.

²⁶³ Izvornik v AMNO.

intervencija po napadu na Mozirje, Letuš in Šmartno ob Paki, 16. do 29. septembra rekvizicija hrane v Šaleški dolini, 29. in 30. septembra ofenzivna akcija na Boču, 6. in 7. oktobra skupaj s 13. SS-pol. polkom ofenzivna akcija proti Graški gori, 15. do 25. oktobra ofenzivna akcija na Pohorju, od 25. oktobra do 18. novembra čiščenje Pohorja, od 18. do 24. novembra ofenzivna akcija na Kozjaku, od 10. do 18. decembra ofenzivna akcija na Kozjanskem, od 18. decembra do 7. januarja 1945 ofenziva proti osvobojenemu ozemlju v zgornjem delu Savinjske doline itd.)²⁶⁴

Pregled sovražnikove aktivnosti od prve polovice septembra 1944 do uničenja osvobojenih ozemelj na Štajerskem pokaže, da je Wehrmannschaft sodeloval samo v dveh ofenzivnih akcijah in sicer proti Lackovemu odredu na Kozjaku (I. bataljon iz Marenberga) in proti osvobojenemu ozemlju na Kozjanskem (IV. bataljon iz Brežic). Vzrok za tako redko angažiranje Wehrmannscharfta v protipartizanskem boju od poletja in jeseni 1944 je v njegovem razkroju, ki se je kazal tako v količinskem kot kakovostnem oziru. Tako je Obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in POS 31. oktobra 1944 poročal Vrhovnemu štabu NOV in POJ:

»Kakovost Wehrmannschaftregimenta »Untersteiermark« stalno pada, tako da se lahko sedaj trdi, da je v popolnem razkroju. Večina obveznikov Wehrmannscharfta se odteguje vojaški službi, kolikor pa so v bližini naše večje edinice, se prijavljajo in prihajajo kot prostovoljci, drugače pa se skrivajo. Razkroj Wehrmannscharfta na Štajerskem se je pričel s prihodom XIV. divizije in se je postopoma stopnjeval do sedanjega stanja, ko se sovražnik lahko zanese samo še na nemškutarska mesta (Maribor, Ptuj, Celje in Marenberg) in na Kočevarje. Še Slovenske gorice, ki so do zadnjega časa veljale za odsek, s katerega črpa sovražnik živo silo, so se temeljito spremenile...«²⁶⁵

9. Vključitev v Nemški Volkssturm in končni zlom

Zadnje poglavje nemške vojaške katastrofe se je začelo jeseni 1944 z ustanovitvijo Nemškega Volkssturma, ki bi naj bil začetek totalnega odpora nemškega prebivalstva proti armadam protihitlerjevske koalicije na nemških tleh.

Ustanovil ga je Hitler 25. septembra 1944 in določil, da se vanj rekrutirajo vsi za orožje sposobni moški od 16. do 60. leta starosti, ki bodo v času svoje službe vojaki v smislu vojaškega zakona. Za njegovo ustanovitev in vodstvo v pokrajinah so bili odgovorni gauleiterji.

Tako je v štajerski pokrajini postal vodja Nemškega Volkssturma gauleiter Uiberreither, ki je za vojaško-organizacijske zadeve imel ob sebi svojega pokrajinskega štabnega vodjo SS-Oberführerja Lohnmanna in posebnega štabnega vodjo za Spodnjo Štajersko SA-Oberführerja Steindla. Enaka je bila organizacija v okrožjih, kjer so okrožni vodje NSDAP oziroma Štajerske domovinske zveze postali vodje Nemškega Volkssturma, ki so imeli ob sebi okrožne štabne vodje.

Nemški Volkssturm na Spodnjem Štajerskem je sestavljalo moštvo štirih pozivov. Po gauleiterjevem sklepu je prvi poziv zajel Wehrmannschaft-polk Spodnja Štajerska.²⁶⁶ To so bile štiri samostojne čete (Topniška baterija, izvidniška četa, posebna četa in orožarska šola), I. bataljon Maribor s petimi alarm-

²⁶⁴ Vojni dnevnik Treecckove bojne skupine v AMNO.

²⁶⁵ Izvirnik v AMNO.

²⁶⁶ Osnovno povelje št. 1/45 celjskega okrožnega vodje 1. III. 1945 v AMNO.

nimi in rezervno četo, II. bataljon Ptuj s tremi alarmnimi in rezervno četo, III. bataljon Celje s tremi alarmnimi in rezervno četo, IV. bataljon Brežice s tremi alarmnimi in rezervno četo ter alarmna četa Trbovlje.²⁶⁷ Pozneje so ustanovili še V. bataljon iz 1., 3., 4. in 5. alarmne čete Maribor, medtem ko sta v I. bataljonu Maribor ostali le 2. alarmna četa Maribor in rezervna četa. Sredi januarja 1945 pa je bila temeljitejša reorganizacija polka, ki je imel odtlej pet bataljonov, od katerih je imel vsak štabno in tri strelske čete ter topniško baterijo. Vse enote so dobile tudi posebne označbe, podobno kot v Nemčiji.²⁶⁸

Drugi poziv je zajel moške od 19. do 60. leta starosti, ki zaradi ključnega položaja v gospodarstvu ali iz zdravstvenih razlogov niso mogli biti angažirani za dalj časa. Tretji poziv je zajel letnike 1927—1929, ki še niso bili vpoklicani v aktivno vojaško službo, četrti pa le manj sposobne in je bil namenjen le za krajevno zaščito.

V nemški Volkssturm sta se vključila tudi mestna in deželna straža, kar je ukazal Himmler 17. januarja 1945 in Mariborski Selbstschutz.

Tako je bilo v vseh štirih pozivih zajeto staro in mlado in je na Spodnjem Štajerskem nastalo poleg pet bataljonov prvega poziva oziroma Wehrmannschaft-polka Spodnja Štajerska še 49 bataljonov drugega, tretjega in četrtega poziva.²⁶⁹

Bataljoni so bili še neizurjeni in nekateri med njimi komaj na papirju, zato so sredi decembra 1944 privlekli iz Gradca in Leobna dva bataljona Nemškega Volkssturma v brežiško okrožje.²⁷⁰

Ko je Rdeča armada 27. marca prebila zadnje nemške položaje na Mažarskem, so za prostor med Muro in Dravo oklicali tako imenovano alarmno stopnjo II in vanj čez dva dni premestili bataljone Volkssturma iz Brežic, Celja in Maribora, med katerimi so bili predvsem I., III. in IV. bataljon Wehrmannschafta. Poveljstvo nad njimi je prevzel Treeckov namestnik podpolkovnik Swoboda. Toda moštvo teh bataljonov se je že ob prvih spopadih skoraj v celoti razbežalo. In ko je 30. marca padel pri Rechnitzu še komandant polka Franz Steindl, so se dogodki vrstili s filmsko naglico, dokler 16. aprila 1945 ni bil ukinjen sam polk.²⁷¹ Nemški Volkssturm se je obdržal še nekaj časa, vendar pa ga niso mogli nikjer uporabiti zaradi njegove nezanesljivosti. Tako je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko 14. aprila 1945 poročal Rösenerju: »Volkssturm največ 30 % zanesljiv. V splošnem prevladuje bojazen, da bodo njegovi deli ob približanju fronte z orožjem vred zbežali k Sovjetom oziroma banditom.« In čez tri dni: »V Wehrmannschaftu (I. poziv) je doslej čez 300 prijav o dezerterjih. Čete nastopajo v moči 14 do 18 mož. Ko so možje prosti službe, se ne vračajo več nazaj z doma. Na drugi strani je pritožba o preobilici službe in nezadostni preskrbi, posebno s tobakom. Štabnemu vodstvu, bataljonskim in četnim poveljnikom je zaupana klasifikacija zanesljivosti. Po prvih izjavah sodeč, so ti ocenili: Skupina A (zanesljivi) 5 %, skupina B (pogojno) 25 % in skupina C (nezanesljivi) 70 %.«²⁷²

²⁶⁷ Steindlovo povelje 11. XI. 1944 v AMNO.

²⁶⁸ Steindlovo povelje 3. I. 1945 v AMNO.

²⁶⁹ Steindlovo povelje 27. III. 1945 v DAM.

²⁷⁰ Mayerhöferjev dnevnik v AMNO.

²⁷¹ Istotam.

²⁷² Izvirniki v AMNO.

Končno so prve dni maja 1945 ravno zaradi nezanesljivosti razpustili Nemški Volkssturm na Spodnjem Štajerskem, najprej v Revirjih nato pa tudi drugod.²⁷³

10. Vohunstvo in streljanje talcev

Nemci na Štajerskem niso organizirali tako imenovanih protiband (Gegenbande), ki bi se izdajale za partizane in ovajale ljudi, ki bi bili kakorkoli zvezani z osvobodilnim gibanjem. Za ta posel so se posluževali svojih policijskih organov, zlasti organov državne tajne policije, varnostne policije in varnostne službe, ki so poskušali na terenu ustvariti mrežo svojih zaupnikov in poslati svoje agente v partizanske enote. V tem pogledu so si tudi celo organizacijo Štajerske domovinske zveze predstavljali kot veliko zaupniško mrežo, ki naj seže do slednjega prebivalca.²⁷⁴

Prav oddelki Wehrmannschafta bi bili najbolj pripravljeni za protiband, saj je večina partizanov nosila iste uniforme, vsi verjamejo pa so govorili slovenski jezik, razen komandnega kadra. Toda kot celota prav gotovo ni bil uporabljiv za ta posel, ker je bil mobiliziran na široki osnovi in so lahko videli, da je iz dneva v dan nezanesljivejši. Zato so se ga posluževali le nekajkrat in to v zelo majhnem številu.

Konec oktobra 1942 se je tak oddelek pojavil na Čreti. Nemška obveščevalka je poročala orožniški postaji Vransko, da so se pojavili partizani, kar je ta sporočila nadrejenim orožniškim poveljstvom. Toda kmalu je sporočilo popravila:

»Ne gre za bandite, temveč za neko patroljo Wehrmannschafta z Vrānskega, ki so nekateri njeni člani bili v civilnih oblekah. Patrolja je štela 20 mož in je pregledala grebene Črete. Obveščevalka je menila, da gre za bandite.«²⁷⁵

Drug tak oddelek je bil iz 1. alarmne čete Maribor-okolica, ki je v drugi polovici decembra 1943 pod vodstvom komandirja Jožefa Raditscha iz Polskave ponoči obiskal nekaj kmetov na Pohorju (Lobnica, Planica, Pohorje itd.). Oblečen po partizansko je govoril s kmeti, prosil za hrano in celo tolkel po nacizmu ter naslednje dni o tem poročal državni tajni policiji.²⁷⁶

Nekateri oddelki Wehrmannschafta so se udeležili tudi streljanja talcev, vendar le v redkih primerih, kajti do spomladi 1943 so streljali talce v mariborski in celjski jetnišnici z eksekucijskimi oddelki zaščitne policije in šele nato po raznih krajih prav tako s policijo.

V arhivskem gradivu je najti le dva podatka, prvi je v poročilu 1. alarmne čete Celje-zahod za 13. januar 1944: »Prvi vod je imel stražarsko službo, drugi vod je bil navzoč pri justifikaciji 10 banditov pred občinskim uradom v Lučah.«²⁷⁷

O drugem primeru je poročala obveščevalna služba XIV. divizije 28. avgusta 1944. Dne 9. julija 1944 zvečer je okrog 120 vermanov iz 1. alarmne čete Maribor-mesto zasedlo vas Pameče pri Slovenjem Gradcu. Drugo jutro so tja

²⁷³ Poročilo komandanta zaščitnega področja Sp. Štajerska 6. V. 1945 (v AMNO): »Alarmna četa Trbovlje, rudniška straža Trbovlje, rudniška straža Hrastnik zaradi nezanesljivosti ukinjene in razorožene. Volkssturm Hrastnik ukinjen.«

²⁷⁴ Glej opombo 22!

²⁷⁵ Med Mrzlico in Dobrovljami, str. 113.

²⁷⁶ Poročilo Jožefa Raditscha 22. XII. 1943 v AMNO.

²⁷⁷ Izvirnik v AMNO.

pripeljali deset talcev iz mariborskih zaporov in jim dodali še enega domačina. 25 prostovoljcev iz omenjene čete je streljalo enajst talcev, drugi pa so nasilno dovajali ljudi, da so morali biti navzoči pri tem strašnem dogodku. Zatem so zažgali dve hiši in ropali po vasi.²⁷⁸

11. Nekaj primerjav z usodo Wehrmannschafta na Gorenjskem in zaključki

Gorenjski z Mežiško dolino je bila namenjena ista usoda kot Spodnji Štajerski, to je priključitev k Nemškemu rajhu. Tudi tu je Hitler postavil šefa civilne uprave in sicer namestnika koroškega gauleiterja Franca Kutschero. Ta je 24. maja 1941 ustanovil Štajerski domovinski zvezi podobno organizacijo Kärntner Volksbund (Koroška ljudska zveza) in za zveznega vodjo postavil Viljema Schicka.²⁷⁹ Vpis vanjo je bil celo za dva odstotka (97 %) večji kakor na Spodnjem Štajerskem.²⁸⁰

Podobno kot na Spodnjem Štajerskem je bil tudi na Gorenjskem v okviru Koroške ljudske zveze ustanovljen Wehrmannschaft. 20. junija 1941 sta štabni vodja SA-Gruppe Südmark SA-Brigadeführer Ohrt in šef civilne uprave Kutschera na Bledu sklenila dogovor, da SA-Gruppe Südmark prevzame vodstvo Wehrmannschafta v Koroški ljudski zvezi, ki ga bo vodil SA-Brigadeführer Beck. Sklicujoč se na Hitlerjev ukaz Kutscheri, naj Gorenjsko napravi nemško, sta takole določila nalogo Wehrmannschafta:

»Wehrmannschaft naj z ustreznimi ukrepi krepí s pristopom h Koroški ljudski zvezi kot veliki organizaciji, v kateri se združujejo vsi Gorenjci, izraženo priznavanje k nemštvu in pospeši vrnitev teh mož v nemško ljudsko skupnost.«

Na kraju dogovora je tudi zanimiva določba:

»Iz Wehrmannschafta bodo po ukinitvi Koroške ljudske zveze, ki ji bo določil rok koroški gauleiter, izšle formacije NSDAP... SA-Gruppe Südmark izrecno poudarja, da pred ukinitvijo Koroške ljudske zveze na Gorenjskem ne bo vzpostavljala SA, temveč da prevzame vodstvo Wehrmannschafta izključno pod vidikom popolnega ponemčenja tega področja.«²⁸¹

Vodja SA-Gruppe Südmark je nato 25. junija 1941 izdal »osnovno navodilo št. 1 o organizaciji in šolanju Wehrmannschafta na Spodnjem Štajerskem in Kranjskem«, v katerem je podrobneje določil organizacijsko strukturo.²⁸² Toda ker je bilo dosti manj ustreznih ljudi za vodstvo posameznih enot (avgusta 1941 je bilo na Gorenjskem brez Mežiške doline 168 članov Švabsko-nemškega Kulturbunda),²⁸³ je zajemanje moških v Wehrmannschaft šlo mnogo počasneje kot na Spodnjem Štajerskem. Tako so do novembra 1941 zajeli v štirih Standartah (Kranj, Radovljica, Kamnik in Mežiška dolina), oziroma 98 Stur-

²⁷⁸ Izvirnik v AMNO.

²⁷⁹ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains (citiram: VÄZK), št. 9, 29. V. 1941.

²⁸⁰ Karawanken Bote (citiram: KB), 5. VII. 1941. Kljub temu je gauleiter dr. Rainer 2. decembra 1941 izjavil:

»Moč vzgoje, katere vrednost mi, nacionalni socialisti, pač najbolj poznamo, je dosegla, da se danes 95 % prebivalstva priznava za Slovence (podčrtal T. F.). Gre za to, da se v teh ljudeh zopet obudi ponos na njihovo nemško kri in da se jih z nemško vzgojo zopet pridobi.« (KB, 3. XII. 1941).

²⁸¹ Izvirnik v AMNO.

²⁸² Izvirnik v AMNO.

²⁸³ Dopis vodje Wehrmannschafta Koroške ljudske zveze 19. VIII. 1944 v AMNO.

mih le 6800 vermanov, šele do januarja se je število dvignilo na 17.592, dokler ni bilo poleti 1942 zajetih 28.052 moških.²⁸⁴

Pomanjkanje zanesljivih vodij in počasno organiziranje je imelo za posledico, da Nemci Wehrmannschaffta na Gorenjskem niso pritegnili k protipartizanskemu boju, čeprav so nekateri uradi to želeli.²⁸⁵

Prvo večjo zahtevo po angažiranju vermanov v protipartizanskem boju je izrazil Rösener, ki je po znamenitih akcijah Cankarjevega bataljona decembra 1941 in v začetku januarja 1942 prosil šefa civilne uprave, naj posreduje, da bo dobil na razpolago tehnično šolane vermane in z njimi začel obnavljati mostove, železnico in telefonske zveze.²⁸⁶ Nato so v Standartah ustanovili po en sanitetni, pionirski in obveščevalni Sturm, ki jih pa niso nikjer uporabili.²⁸⁷

Narodnoosvobodilno gibanje na Gorenjskem je brez dvoma leta 1941 doživelo širši razmah kakor na Štajerskem, kar je spoznal tudi sam okupator. Čeprav se okupacijske metode niso razlikovale, pa je nemško politično vodstvo na Gorenjskem bilo preudarnejše od štajerskega, kar kaže Kutscherin proglas, objavljen v Karawanken Bote 6. septembra 1941:

»Nadaljujejo se strahopetni morilski napadi na mirno prebivalstvo... Ti napadi so mogoči zato, ker dobijo strahopetni morilci pomoč od prebivalstva. Tako se je jasno dognalo, da prebivalstvo podpira tolpe (podčrtal T. F.) s tem, da jih vzame pod streho, jim daje živila in obvestila. Zaradi tega sem primoran k najstrožjim ukrepom, ki bodo vsemu prebivalstvu prizadejali neizrečeno gorje in zadeli tudi nedolžne.«

Prav gotovo je bila ta ugotovitev za Kutschero negativna, saj so v tem času začeli priprave za priključitev Gorenjske k Nemškemu rajhu. 28. novembra je Hitler imenoval za šefa civilne uprave za Gorenjsko in koroškega gauleiterja ter državnega namestnika dr. Friedricha Rainerja.²⁸⁸ Ta je glede na dejstvo, da so na Gorenjskem v pozni jeseni za nekaj časa prenehali partizanski napadi, delal zadnje priprave za priključitev. 16. decembra 1941 ga je nemški notranji minister dr. Frick ustoličil v Celovcu za državnega namestnika za Koroško in v svojem govoru povedal:

»Vaša bistvena naloga bo, da novo ozemlje Južne Koroške včlanite do kraja in napravite iz njega dragocen enakovreden del Vaše dežele. Pravna priključitev osvobojenih pokrajin k stari koroški pokrajini se bo morala posebno skrbno preizkusiti. Upravna ureditev je z ustvaritvijo treh za življenje sposobnih okrožij nekako že zaključena. Zunanje izenačenje z Rajhom je že tako daleč napredovalo, da se lahko v kratkem izvede formalna priključitev pokrajin k Rajhu.« (Podčrtal T. F.)²⁸⁹

Novi koroški gauleiter je zelo pohitel s političnim izenačevanjem. Tako je že 15. decembra 1941 izdal odredbo št. 5/41, s katero je na Gorenjskem in v Mežiški dolini uvedel NSDAP.²⁹⁰ Kot je izjavil pozneje, je to storil v spo-

²⁸⁴ Poročila vodje Wehrmannschaffta v AMNO.

²⁸⁵ Dopisa komandanta varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko 4. VIII. in 10. IX. 1944 v AMNO.

²⁸⁶ Dopis vodje Wehrmannschaffta 8. I. 1942 v AMNO.

²⁸⁷ Poročila Standart v AMNO.

²⁸⁸ Rainer, ki ga je Reichsorganisationsleiter dr. Ley 2. XII. 1941 uvedel na ta položaj, je bil do tedaj gauleiter in državni namestnik za Salzburg.

²⁸⁹ KB, 20. XII. 1941.

²⁹⁰ Navodilo pokrajinskega štabnega urada NSDAP za Koroško 14. II. 1942 v AMNO.

razumu s strankino pisarno in državnim zakladnim mojstrom »v spoznanju, da se more gorenjsko prebivalstvo voditi v smislu Reicha in nemštva samo z izkušenimi organizacijami nacionalsocialističnega gibanja, ki sloni na vodilni nemški plasti tega ozemlja.«²⁹¹

Toda ravno v teh dneh je poleg napadov Cankarjevega bataljona prišlo do organizirane vstaje, v kateri je nemško orožništvo moralo izprazniti devet postaj in ki je odložila oziroma preprečila priključitev Gorenjske k Nemškemu rajhu.²⁹²

Uvedba NSDAP na Gorenjskem je bila prav gotovo zamišljena kot eden izmed prvih političnih ukrepov v priključitvi in kljub temu da do priključitve ni nikdar prišlo, je ta ukrep vseeno ostal v veljavi, le da je za nekaj časa izostalo vzpostavljanje formacij NSDAP kot na primer SA, SS itd.

Koroška ljudska zveza je ostala še naprej kot »neposredna organizacija stranke«,²⁹³ ukinjeni pa so bili njeni uradi kot zvezno vodstvo in okrožna vodstva. Nekatere zadeve okrožnega vodje je prevzel radovljiški okrožni vodja NSDAP Hradetzky, zadeve bivših okrožnih vodij Koroške ljudske zveze pa so prešle na okrožne vodje NSDAP. Na področjih krajevnih skupnosti Koroške ljudske zveze so ustanovili krajevne skupnosti ali pa oporišča NSDAP, kjer pa je bilo premalo članov NSDAP, je bila krajevna skupnost Koroške ljudske zveze.²⁹⁴ Vodstvo politične dejavnosti na Gorenjskem je bilo odtlej izključno v rokah članov stranke,²⁹⁵ saj je bilo število krajevnih skupnosti in oporišč NSDAP trikrat večje od števila krajevnih skupnosti Koroške ljudske zveze.

Po bojih Cankarjevega bataljona v Dražgošah od 9. do 12. januarja 1942 je nastopilo kratko zatišje. Spomladi 1942 pa je prišlo do tako močnega porasta osvobodilnega gibanja na Gorenjskem, da so ustanovili I. grupo odredov z Gorenjskim in Kokrškim odredom, ki sta imela vsak dva bataljona. Ta porast osvobodilnega gibanja je imel med drugim za posledico razkroj Wehrmannschafta. Tako je vodja blejskega Sturmabanna 23. aprila poročal, da prebivalci »kažejo zasramovanje in prezir do onih, ki prostovoljno sodelujejo pri Wehrmannschaftu.«²⁹⁶

Razmere so se zaostriale posebno v juniju 1942 in so zato na povelje vodje Wehrmannschafta SA-Brigadeführerja Becka začeli pobirati uniforme in to v taki meri, da je na Gorenjskem ostalo uniformiranih le 15 vermanov.²⁹⁷ Druga posledica je ukinjanje posameznih Sturmov, ker je zaradi delovanja

²⁹¹ KB, 14. X. 1941.

²⁹² Dr. M. Mikuž, Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu, Zgodovinski časopis, 1952—1953, VI-VII, str. 733—765.

²⁹³ Rainerjeva izjava na Bledu: »1. januarja 1942 bo Koroška ljudska zveza prevedena v NSDAP. Dosedanji zvezni vodja Schick bo izstopil iz urada, da se posveti novim in večjim nalogam. Politično vodstvo v tem ozemlju, začeni s 1. januarjem 1942, bo prevzel okrožni vodja Hradetzky.« (KB, 24. XII. 1941.)

²⁹⁴ Dopis zveznega vodje Schicka 31. XII. 1941 v AMNO; dopis radovljiškega okrožnega vodje NSDAP 5. I. 1942 v AMNO.

²⁹⁵ Bili so v glavnem učitelji, orožniki, financni, graničarji in uslužbenci, ki so vsi spomladi in poleti 1941 prišli na Gorenjsko. Prvih 90 domačinov, predvsem Volksdeutscherjev, je gauleiter sprejel v NSDAP šele 21. novembra 1942 v Celovcu (KB, 25. XI. 1942).

²⁹⁶ Izvirnik v AMNO.

²⁹⁷ Povelje 19. VI. 1942 v AMNO; dopis BdO 18. VII. 1942 v AMNO.

partizanskih enot bilo onemogočeno njihovo delo. Do srede junija so samo v kamniški Standarti ukinili enajst Sturmov.²⁹⁸

Zaostritev razmer na Gorenjskem je prisilila okupatorja na osnovanje posebnih obrambnih oddelkov za zaščito posameznih krajev. Poveljnik redarstvene policije Alpenland je 30. maja 1942 ukazal, naj se od 1. junija 1942 iz vrst Wehrmannschafta vzpostavi Selbstschutz za zaščito prebivalstva in to tridesetčlanski oddelki najprej pri najbolj ogroženih orožniških postajah (Golnik, Gabrjk, Gorenja vas, Žirovnica, Glogovica, Kresnice in Kamniška Bistrica).²⁹⁹ Ponekod so ta Selbstschutz ukinili še istega meseca na primer v radovljiškem okrožju, kjer je okrožni orožniški poveljnik 25. junija 1942 poročal: »Okrepitev orožniških postaj z vermani se ni obnesla... bili so zopet odpuščeni in poslani nazaj na svoje delovno mesto.«³⁰⁰ Drugod se je obdržal še nekaj tednov, a je bil ves čas šele v nastajanju,³⁰¹ dokler ni bil jeseni 1942 ukinjen.

Razmere v gorenjskem Wehrmannschaftu v tem času lepo slika poročilo vodje radovljiške Standarte 22. junija 1942:

»Vsa graditev in šolanje Wehrmannschafta je zdaj nazadovala zaradi zlih dejanj banditov. Od mož, ki so nastopali v prvem času, nastopa zdaj le okrog 25 odstotkov in še ti se upirajo. Kaže, da velik del simpatizira z našimi nasprotniki, delno iz prepričanja, delno iz strahu...«³⁰²

Te razmere so povzročile, da sta vodja SA-Gruppe Südmark in gauleiter Rainer 29. junija 1942 v Celovcu sklenila, »da vsem pripadnikom Wehrmannschafta Koroške ljudske zveze na Gorenjskem dasta dopust do 15. septembra 1942«. Tega dne pa je izšlo novo povelje, ki podaljšuje dopust do 10. oktobra 1942.³⁰³

Ker se vermani v Selbstschutzu niso obnesli, so ogroženi Nemci na Gorenjskem začeli snovati lastne samoobrambne oddelke in se urediti z orožjem, da bi se lahko branili pred partizanskimi napadi.³⁰⁴ Rösener pa je 2. julija poostril ukrepe zoper gorenjsko prebivalstvo. Uvedel je policijsko uro od 20. zvečer do 5. zjutraj, prepovedal vsak promet s kolesi, prepovedal Slovence (podčrtal T.F.) uporabo osebnih avtomobilov in motornih koles ter obiskovanje gostiln, ukazal oddati lovsko orožje itd.³⁰⁵

Vse to pa je bilo le iskanje zadnje rešitve pred napadi narodnoosvobodilne vojske, to je I. in II. grupe odredov. Pred nevarnostjo ljudske vstaje, ki bi jo naj začeli obe grupi, je Rösener moral začeti močno ofenzivo, ki je trajala od začetka julija do konca septembra 1942 in v kateri, kljub nekaterim uspehom, niso mogli uničiti gorenjskega partizanstva.

²⁹⁸ Poročilo vodje kamniške Standarte 17. VI. 1942 v AMNO; poročilo vodje škofjeloške Standarte 18. VI. 1942 v AMNO; poročilo vodje radovljiške Standarte 25. VI. 1942 v AMNO.

Štab I. grupe odredov je 14. VII. 1942 pravilno poročal Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet, da je v času priprav na ofenzivne akcije, ki so se začele poleti 1942, onesposobil organizacijo Wehrmannschafta (Zbornik VI/3, dok. 59, str. 146).

²⁹⁹ Izvirnik v AMNO.

³⁰⁰ Izvirnik v AMNO.

³⁰¹ Povelje BdO 31. VII. 1942 v AMNO.

³⁰² Izvirnik v AMNO.

³⁰³ Dopisa vodje Wehrmannschafta 7. VII. in 15. IX. 1942 v AMNO.

³⁰⁴ Poročilo vodje radovljiške Standarte 22. VI. 1942 in statut radovljiškega Selbstschutza v AMNO; poročilo kranjskega deželnege svetnika 7. VI. 1942 v AMNO.

³⁰⁵ Letak in povelje v AMNO.

V ofenzivi so osnovali in prvič uporabili tako imenovane protibande. Komandant varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko je 22. avgusta 1942 pisal kranjskemu deželnemu svetniku:

»7. VIII. 1942 smo prvič uporabili protibando na področju Krčavca, kjer se je tudi spopadla z neko večjo bando in s posebnim uspehom zaključila akcijo.

Poleg članov varnostne in zaščitne policije smo uporabili tudi 28 Slovencev, ki so se bodisi kot vodiči bodisi tudi v samih bojih popolnoma obnesli. Za protiuslugo smo jim obljubili poleg drugega tudi to, da jim bomo pred drugimi dali nemško državljanstvo na preklic...³⁰⁶

V protibande so se od Slovencev vključevali predvsem kriminalci in drugi, na katere so vplivale nemške obljube in plačila pa tudi strah pred nemškimi represalijami (Nemci so v juliju 1942 požgali na Gorenjskem okrog deset vasi, odrasle moške postrelili, otroke in ženske pa odgnali v koncentracijska taborišča).³⁰⁷ Po ofenzivi so Nemcem že primanjkovali prostovoljci za protibande, ki so nosile imena Martin (kamniško okrožje), Ludvik (kranjsko okrožje), Filip (radovljiško okrožje) itd. ter so se urile v samostanu na Brezjah. Zato je komandant orožništva pri državnem namestniku za Koroško major Schintler 31. oktobra 1942 zahteval od okrožnih orožniških poveljnikov, naj mu do 5. novembra 1942 dajo 105 orožnikov za protibande.³⁰⁸

Morda je teh nekaj primerov prijavljanja za vodiče v akcijah in v protibande napotilo koroškega gauleiterja, da je v svojem proglasu 27. septembra 1942 v Kranju povedal:

»Kljub temu da bijejo milijoni nemških vojakov na vzhodu in zahodu, severu in jugu Evrope v zmagoslavni bitkah največjo odločilno borbo zgodovine na kopnem, na morju in v zraku, je poslal Führer na mojo prošnjo v deželo potrebne sile za pobijanje boljševiškega krvavega terorja. Večji del tolpe je uničen, ostanek pa razbit ter beži. Prebivalstvo pa se je, ne glede na obžalovanja vredne izjeme, v vedno večji meri odločilo za red in zakon Nemškega rajha. Namesto začetnega pasivnega in pričakujočega zadržanja je stopilo čestokrat sodelovanje pri ugotavljanju sovražnih skrivališč in pripravljenost za aktivno obrambo. Vidim v tem znake preokreta v prepričanju, od katerega upam, da bo trajno. Uspehi nemških enot na eni in pozitivno zadržanje širših krogov prebivalstva na drugi strani mi omogočajo ustvarjati nadaljnje predpogoje za podvig na Gorenjskem.

Z razveljavo policijskih omejitev je uvedeno vzpostavljanje normalnih razmer.

Kazenskih ukrepov kakor prav posebno prisilnih izselitev spričo nastalega miru ni več treba ter veljajo zato z današnjim dnem kot zaključene.

³⁰⁶ Izvirnik v AMNO.

Poveljnik redarstvene policije Alpenland je že 25. junija 1942 prosil deželne svetnike na Gorenjskem, naj mu preskrbijo imena zanesljivih moških, ki bi prišli v pošte v vodiče pri protipartizanskih akcijah (izvirnik v AMNO). Čez mesec dni mu je radovljiški deželni svetnik poslal sezname za 80 moških iz devetih občin (dopisi radovljiškega deželnega svetnika 20., 23. in 27. VII. 1942 v AMNO), končno pa še konec julija seznam 69 oseb iz Ribnega pri Bledu ter pripisal: »Menim, da je prišel trenutek, ko se lahko za vedno napravi razcep med ljudstvom in bandami, tako da se teh ljudi zdaj v nekakšni obliki poslužimo za uničevanje banditov.« (Dopis 31. VII. 1942 v AMNO.)

³⁰⁷ Letaki o požigu vasi Bistrica, Kokra, Zavoden, Gradišče, Hrastnik, Koreno, Zlato polje, Obrše, Trnovče, Mala Lašna in Brezovica v AMNO.

³⁰⁸ Izvirnik v AMNO.

V bodoče naj nas nihče več ne prisili do takšnih ukrepov! V znak svojega zaupanja sem sklenil, vse Gorenjce, ki so se prijaviли za člane Kärntner Volksbunda in se izkazali v preteklih mesecih kot pozitivni in državi zvesti elementi, z veljavo od 1. oktobra 1942 sprejeti v Volksbund in jim podeliti državljanstvo do preklica. Prevzamejo s tem iste pravice, ki jih uživajo državljani Velikonemškega Reicha ter so tem v vsakem oziru enaki...³⁰⁹

Tega proglasa, ki ga je list Karawanken Bote imenoval »magno carto« za Gorenjsko, se je dotaknil tudi na velikem zborovanju NSDAP v Celovcu 11. oktobra 1942 in povedal da je Hitler njegovo sporočilo o proglasu in vdanostnih izjavah Gorenjcev »sprejel z veseljem in hvaležnostjo«.³¹⁰

Ko je govoril o »normalizaciji razmer« na Gorenjskem, je dejal:

»Normaliziranje razmer bo napredovalo do popolnega izenačenja s Koroško, pri čimer bo postranskega pomena vprašanje formalno-pravne priključitve, ki se določa raz medkrajevnih vidikov. Kot nov ukrep za izenačenje, objavljam s tem in odrejam za Gorenjsko, da se naj z veljavnostjo od 10. oktobra 1942 ustanovijo strankine formacije. V prvem času so se Gorenjci pod zaslužnim vodstvom SA organizirali v Wehrmannschaft. Tam so dobili osnovne pojme o nemški odgoji in disciplini, spoznali prve nemške pesmi. Zaradi trdih ukrepov, ki so bili potrebni v preteklih mesecih, je bilo delovanje Wehrmannschafta začasno ustavljeno. Medtem pa so bili postavljeni voditeljski rodovi strankinih formacij SA, SS, NSKK, NSFK in je bila napravljena prosta pot za ustvaritev formacij. Ko danes odrejam postavitev strankinih formacij, razpuščam hkrati gorenjski Wehrmannschaft z nalogo, da vodstvo prevede moštvo v novoustanovljene formacije v sporazumu s pokrajinskim štabnim uradom NSDAP in upoštevajoč tovariška načela...³¹¹

Strankine formacije so nameravali ustanoviti že 1. junija 1942. Tako je vodja gorenjskega Wehrmannschafta že 6. januarja 1942 predlagal vodstvu SA-Gruppe Südmark vzpostavitev štirih SA-Standart s 150 Sturm, SS-Sturm-bann s 5 Sturm itd.³¹² Ker pa so bile razmere takrat neugodne, je pokrajinski štabni urad NSDAP v Celovcu izdal 1. junija 1942 »naročilo za izvedbo št. 14«, ki govori šele o »pripravah za vzpostavitev formacij NSDAP v okrožjih Radovljica, Kranj in Kamnik« in sicer 134 SA-Sturm, 5 SS-Sturm itd.³¹³ Pač pa so že do tedaj vzpostavili formacije (15 SA-Sturm, SS-Sturm itd.) v občinah Črna, Mežica, Prevalje, Guštanj in Dravograd na Koroškem in sicer na osnovi »naročila za izvedbo št. 13« od 14. februarja 1942.³¹⁴

Na Gorenjskem so jih začeli vzpostavljati v novembru 1942, ko so osnovali SA-Standarte Oberkrain pod vodstvom SA-Obersturmbannführerja Kuscherja. Ta je začel razpošiljati vabilà za vpis v SA³¹⁵. Nato je bil 1. decembra 1942 sestanek na pokrajinskem štabnem uradu NSDAP v Celovcu, ki so se ga udeležili vodje ustreznih formacij in okrožni vodje NSDAP. Sklenili so, da bodo na Gorenjskem vzpostavili 48 SA-Sturm (vsak po 38 do 40 mož), 11 SS-

³⁰⁹ Letak v AMNO.

³¹⁰ KB, 14. X. 1942.

³¹¹ Istotam.

³¹² Dopis v AMNO.

³¹³ Izvirnik v AMNO.

³¹⁴ Izvirnik v AMNO.

³¹⁵ Dopis, ki ga je poslal vodji Sturma Brezje, pravi: »Vam kot enemu najboljših Sturmführerjev v radovljiški Standarti se vendarle mora posrečiti dobiti 15 do 20 moških za SA. Samo po sebi pa se razume, da boste Vi in podoficirji bivšega Sturma Brezje vstopili v SA.«

Sturmov, poleg tega pa, po gauleiterjevi želji, še posebni bataljon za oddelke-SS, 12 NSKK-Sturmov in 2 NSFK-Sturma. Določili so, da je pogoj za sprejem v eno izmed formacij članstvo v Koroški ljudski zvezi.³¹⁶ Sklepe je potrdilo »naročilo za izvedbo št. 16«, ki ga je 20. decembra 1942 izdal pokrajinski štabni urad NSDAP v Celovcu.³¹⁷

To pa so bili le računi, delo je namreč šlo mnogo teže od rok. Kljub temu da je bilo zdaj število SA-Sturmov trikrat manjše od prvič predlaganega, ga niso mogli uresničiti. Simpatije gorenjskega prebivalstva so namreč tudi po okupatorjevi ofenzivi in krutih represalijah ter »podelitvi nemškega državljanstva na preklic« ostale na strani osvobodilnega gibanja. Tako je na primer radovljiški okrožni orožniški poveljnik 23. novembra 1942 poročal:

»Prebivalstvo je povsod mirno in opravlja svoje delo, ne kaže pa v glavnem nobenega zanimanja za pomirjevalno prizadevanje oblasti in strankinih ustanov...«³¹⁸

Do januarja 1943 so vzpostavili le 28 SA-Sturmov s 1191 možmi (Kranj 624, Radovljica 322 in Kamnik 245 mož), pa še od teh so bili 4 godbeni Sturmi s 125 možmi. Do novembra 1943 je število Sturmov ostalo nespremenjeno, število članstva pa je padlo za eno tretjino, to je na 844 mož (Kranj 352, Radovljica 288 in Kamnik 204 mož).³¹⁹ Moštvo je bilo nekaj časa uniformirano, toda že konec oktobra 1943 je ekonom SA-Standarte Oberkrain zahteval, naj vsi SA-pripravniki in možje, ki stanujejo izven večjih krajev, vrnejo uniforme, da ne bi padle v roke partizanom.³²⁰ Ker jih nekateri niso hoteli izročiti, je ukazal vodjem Sturmov, naj jih poberejo z orožništvom.³²¹

SA na Gorenjskem ni imela nobene bistvene vloge, saj so bili v njo vključeni predvsem Nemci, od Slovencev pa le redki prostovoljci in nekaj uradnikov, in je tako životarila do jeseni 1944, ko so jo vključili v Nemški Volkssturm.

Slovence na Gorenjskem so podobno kot na Štajerskem organizirali v tako imenovane deželne straže. Organizirane so bile enako kot na Štajerskem in tudi njihova naloga je bila podobna.³²²

Toda na Gorenjskem se je ta poskus — pritegniti domače prebivalstvo v boj proti osvobodilnemu gibanju — v tem času ponesrečil. Zlasti spomladi 1943 je Gorenjski odred uspešno rekrutiral gorenjske mladeniče, tako da je do poletja 1943 narastel na devet bataljonov, poslal pa je še precej ljudi v brigade na Dolenjsko. S kamniškega področja pa je mnogo ljudi odšlo v Kamniško-zasavski odred. Vse to je bilo odraz ponovnega vzpona osvobodilnega gibanja na Gorenjskem, ob katerem je kranjski orožniški glavar 20. aprila 1943 ukinitel deželno stražo,³²³ 17. maja pa še sedemnajst orožniških postaj in oporišč.³²⁴ O tem je pisal poveljnik redarstvene policije Alpenland 11. junija 1943:

»Po doseženih uspehih proti banditom poleti in v zgodnji jeseni 1944. leta smo upali, da bo prebivalstvo pripravljeno aktivno sodelovati pri uničevanju banditov. Zato smo po vsej Gorenjski vzpostavili deželne straže. Da bi

³¹⁶ Zapisnik v AMNO.

³¹⁷ Izvirnik v AMNO.

³¹⁸ Zbornik VI/4, dok. 186, str. 515—516.

³¹⁹ Poročila o številčnem stanju SA-Standarte Oberkrain v AMNO.

³²⁰ Dopis 29. X. 1943 v AMNO.

³²¹ Dopis 28. II. 1944 v AMNO.

³²² Povelje komandanta orožništva pri državnem namestniku za Koroško 2. XI. 1942 v AMNO.

³²³ Povelje orožniškega glavarstva Kranj št. 12, 7. V. 1943 v AMNO.

³²⁴ Povelje orožniškega glavarstva Kranj 17. V. 1943 v AMNO.

lahko zajeli čim večji krog gorenjskega prebivalstva za to službo, smo ustanovili okrog 25 orožniških oporišč v moči 3—4 može, katerih edina naloga je bila ponoči voditi patrolje deželne straže, podnevi pa stražiti za deželne straže pripravljeno orožje in strelivo.

Poskus z deželno stražo pa se je že po kratkem času pokazal kot popoln polom. Zaradi prestiža smo se odrekli takojšnji ustavitvi službe deželne straže in s tem zvezani opustitvi oporišč. Marca 1943 smo oporišča spravili na povprečno moč 8—10 mož in jim omogočili, da so lahko brez deželne straže sodelovale pri uničevanju band.

Razvoj band v zadnjih mesecih je ta šibka orožniška oporišča obsodil v največji meri na defenzivne ukrepe...³²⁵

Razmere na Gorenjskem so se za Nemce zaostriale posebno v jeseni 1943, ko se je vrnila na Gorenjsko Prešernova brigada in ko se je ustanovila Triglavsko divizija. Ta je oktobra 1943 osvobodila vso Poljansko in Selško dolino in tako močno okrepila zavest gorenjskega prebivalstva. Kljub temu da je v novembrski ofenzivi 1943 sovražnik uničil to osvobojeno ozemlje, je bilo gorenjsko prebivalstvo odtlej skoraj v celoti na strani OF.

To dejstvo so morali že zgodaj priznati sami Nemci. Tako je na primer vodja radovljiške podružnice Državnega propagandnega urada za Koroško 19. februarja 1944 poročal svojemu šefu, da je že okrog štiri tisoč Gorenjcev odšlo k partizanom in o razmerah na Gorenjskem:

»V sedanjih razmerah moramo po triletnem delu na Gorenjskem ugotoviti, da so vsi Gorenjci po svojem notranjem prepričanju proti nam... Če pa si predstavim vrste grobov padlih Nemcev na kranjskem vojaškem pokopališču in to spravim v zvezo s sedanjimi razmerami na Gorenjskem, ne vidim opravičila za darovane žrtve. Bilo bi lepo misliti, da namesto Nemcev leže tam domačini, ki so padli v boju proti banditom za svojo lastno domovino.«³²⁶

Nacisti so to vseskozi poskušali, a se jim ni posrečilo zaradi temeljitega in vztrajnega dela Osvobodilne fronte pod vodstvom KPS. V letu 1944 so začeli z zadnjim poskusom, z ustanavljanjem Gorenjskega domobranstva (Oberkrainer Selbstschutz). Da jim je to do neke mere uspelo, so morali dati neke koncesije, od katerih je bila osnovna, ustavitev vpoklicev v nemško vojsko.

Šef civilne uprave za Gorenjsko dr. Rainer je 1944. leta predlagal vodstvu strankine pisarne, naj posreduje pri Vrhovnem poveljstvu nemške vojske, da Gorenjcev ne bi več klicalo v nemško vojsko. Po njegovem mnenju se namreč v njej niso pokazali za zanesljive, niso znali jezika, vedno pogosteje so dezertirali in se vključevali v narodnoosvobodilno vojsko itd. Vrhovno poveljstvo nemške vojske je res sredi leta 1944 ustavilo vpoklice.³²⁷

Poleti 1944 so začeli novačiti v Gorenjsko domobranstvo, na katerega je nelegalno vplivalo tudi domobranstvo v Ljubljanski pokrajini. Organizirati sta ga začela radovljiški okrožni vodja NSDAP Hochsteiner in komandant varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko Persterer, ki je za poveljnika določil gestapovca SS-Scharführerja Dichtla.³²⁸ Ta formacija se je obdržala še najdlje — vse do zloma nacistične Nemčije.

Kot smo videli, okupator ni obdržal Wehrmannschafta na Gorenjskem niti polovico tako dolgo kot na Spodnjem Štajerskem. Toda tudi na Spodnjem

³²⁵ Izvirnik v AMNO.

³²⁶ Izvirnik v AMNO.

³²⁷ Zaslišanje Rainerja in Rösenerja — prepis v AMNO.

³²⁸ Istotam.

Štajerskem so si določeni krogi prizadevali, da bi ga ukinili, ali pa vsaj odtrgali od udeležbe v protipartizanskem boju. Ta prizadevanja je moč razbrati tudi iz poročil šefa Gestapa za Spodnjo Štajersko, ki je poročal 12. maja 1944:

»Večina vermanov pa predvsem glede svojega odnosa do nemštva ni dovolj utrjena, da bi lahko iz trdnega prepričanja sodelovala v boju. Mnogokrat so sorodniki ali znanci vermanov odšli k banditom. Vedno znova se poudarja, da bi bilo pravilneje več letnikov popolnoma vpoklicati v vojsko in jih porazdeliti med prave nemške enote in zato ustrezajoče število zanesljivih pravih nemških enot prestaviti v Spodnjo Štajersko za uničevanje band.«³²⁹

Podobno je poročal tudi nekoliko pozneje:

»Prebivalstvo je posebno skeptično do akcij Wehrmannschafta, kajti njegov uspeh se ne da primerjati z izpadom delovnih ur, ki so zaradi vpoklicev šle v izgubo v industriji in poljedelstvu... Kako često se je zgodilo, da je planirana akcija Wehrmannschafta bila izdana banditom in kako blizu je domneva, da so v njem člani OF, pa tudi sami vermani si ne zaupajo, kar zelo ovira akcije.«³³⁰

Poročila so iz časa, ko še ni padla nobena postojanka Wehrmannschafta. Jasno, da so bila nato še bolj kritična.

Po spremenjeni okupacijski politiki na Gorenjskem so se tudi na Spodnjem Štajerskem začele pojavljati zahteve po nekaterih spremembah v okupacijski politiki, kar pa je politično vodstvo odločno odklanjalo. Šef civilne uprave je najprej ostro odklonil možnost, da Vrhovno poveljstvo nemške vojske tudi na Spodnjem Štajerskem ustavi novačenje. Skliceval se je na veliko število odlikovanih Spodnještajercev v nemški vojski in opozarjal na razlike med »nemško« Spodnjo Štajersko in slovensko Gorenjsko.³³¹

Tudi strogo zaupno navodilo člana Zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze inž. Tremla 17. januarja 1945 pravi, da so v zadnjem času z raznih strani prišla mnenja o razvoju na Spodnjem štajerskem, med drugim tudi, da je bila v Ljubljanski pokrajini in na Gorenjskem z vzpostavitvijo Slovenskega domobranstva, s priznanjem slovenske bití in velikopoteznostjo proti protikomunistični nacionalni slovenski propagandi dosežena pomiritev ter da je treba tudi na Spodnjem Štajerskem vzpostaviti Slovensko domobranstvo.

Proti takim mnenjem postavlja trditev, da sta v letu 1941 obe pokrajini dobili enak upravni sistem, da pa je razvoj šel po različnih poteh: »Drugče je bilo na Gorenjskem. Označba »Južna Koroška« je bila nova in ni nastala zgodovinsko. Prebivalstvo je bilo vedno usmerjeno k slovenski Ljubljani... Izseljevanje se je začelo, a le v najmanjšem obsegu in je bilo kmalu ustavljeno. Poznejše molčeče priznanje slovenstva se je samo vskladilo z dejanskimi razmerami.« Nato poudarja, da neko »brezizjemno odprtje meja za nacionalne slovenske časopise in drugo propagandno gradivo torej ne pride v poštev, četudi bi bilo protikomunistično.«

Proti mnenjem, da je neumnost oboroževati Spodnještajerce v alarmnih četah, ker so vsi nezanesljivi, postavlja trditev, da so se spodnještajerski vermani v glavnem vidno obnesli.³³²

*

³²⁹ Izvirnik v AMNO.

³³⁰ Poročilo 19. V. 1942 v AMNO.

³³¹ Zaslišanje Rösenerja — prepis v AMNO.

³³² Die politisch-propagandistische Lage in der Untersteiermark, Marburg, 17. I. 1945 — izvirnik v AMNO.

Po vsem povedanem o Wehrmannschaftu Štajerske domovinske zveze, še posebej pa glede na primerjavo z gorenjskim Wehrmannschaftom, lahko zaključimo:

1. Okupator je obema pokrajinama — Spodnji Štajerski in Gorenjski — določil enako usodo — priključitev k Nemškemu rajhu — in v obeh uvedel enake upravne in politične ustanove, med njimi tudi Wehrmannschaft. Ta je bil neke vrste inačica SA v stari Nemčiji, z nalogo izvenarmadne in nacional-socialistične vzgoje ter učenja nemškega jezika.

2. Medtem ko je na Gorenjskem zaradi pomanjkanja nemškutarskega jedra in nekaterih drugih vzrokov zajemanje ljudi v Wehrmannschaft šlo počasneje, je bilo na Štajerskem zajetje vseh, za orožje sposobnih moških, razmeroma hitro končano.

3. Kljub temu, da je bil skrajna razmah osvobodilnega gibanja na Gorenjskem iz določenih razlogov širši kot na Spodnjem Štajerskem — v obeh pa tako močan, da je preprečil priključitev k Nemškemu rajhu — so nacisti do 1943. leta hiteli s političnim izenačevanjem Gorenjske s Koroško. Tako so v začetku 1942. leta uvedli NSDAP in v njo organizacijsko vključili Koroško ljudsko zvezo, skoraj leto dni pozneje pa so uvedli tudi njene formacije. Zato so ukinili Wehrmannschaft, katerega delovanje je bilo od spomladi 1942 omejeno oziroma onemogočeno zaradi porasta narodnoosvobodilnega gibanja. V tem času so napravili tudi nekaj poskusov vključiti slovensko prebivalstvo v boj proti narodnoosvobodilni vojski, ki pa so se vsi izjalovili.

4. Na Spodnjem Štajerskem pa so vse do konca vojne obdržali ne samo enak upravni sistem, temveč tudi politične ustanove kot sta Štajerska domovinska zveza in njen Wehrmannschaft. Zaradi porasta osvobodilnega gibanja so ga že jeseni 1941 začeli uporabljati za boj proti partizanskim enotam in so to delali vsa štiri leta. Vsakemu pritisku narodnoosvobodilne vojske je sledila ustanovitev novih enot oziroma njihovo povečanje vse do razkroja Wehrmannschafta. Ta se je začel po prihodu XIV. divizije na Štajersko, višek pa je dosegel ob veliki ofenzivi IV. operativne cone poleti 1944, ki je ustvarila osvobojena ozemlja v zgornjem delu Savinjske doline, na Pohorju in Kozjanskem. V tem času so spregledali zadnji vermani, predvsem tisti iz Slovenskih goric in Haloz, ki so nasedli nacistični demagogiji, ker jim je nacistični režim v prvih letih dejansko izboljšal življenjsko raven, organizacije KPS in OF pa so bile v tem delu Slovenije slabo razvite ali jih sploh ni bilo, da bi lahko pravočasno razkrinkale to demagogijo. Večina maloštevilnih enot je odtlej le žvotarila, protipartizanskega boja pa so se udeleževale le tiste, ki so bile sestavljene pretežno iz mariborskih in kočevskih Nemcev.

5. Wehrmannschaft že od začetka ni pomenil neke močne, dobro izurjene in zanesljive oborožene sile. V protipartizanskem boju je bil le pomoč policiji, orožništvu in vojski, kljub temu, da so si nekateri njegovi voditelji prizadevali, da bi ga samostojno uporabljali za ofenzivne akcije. Vermani niso pokazali niti pravega zanimanja za boj, razen — pretežno nemškega — vodstvenega kadra, niti niso bili politično zanesljivi. Tega so se zavedali tudi Nemci sami, ki so kritizirali tudi njegovo sodelovanje v protipartizanskem boju.

6. Kljub temu pa ga nacisti niso ukinili kot tudi niso v nobenem pogledu spremenili okupacijske politike, kakor so to napravili na Gorenjskem. Vzrok za to je v močni zagrizenosti nemškega političnega aparata na Spodnjem Štajerskem, predvsem v vodstvih Štajerske domovinske zveze, da iz prestižnih razlogov ne popusti pri germanizaciji prebivalstva in ne dá nobenih koncesij

morebitnim slovenskim protikomunističnim elementom (domobranstvu), tudi ne v primeru, če bi to okrepilo protipartizanski boj, in pa v krutem pomanjkanju oboroženih sil za zavarovanje industrijskih naprav pred partizanskimi napadi.

The German »Wehrmannschaft« and Their Struggle Against the Partisan Forces in Styria

Summary

After the occupation of Lower Styria in mid April 1941 the Germans established an organization similar to the National Socialist German Workers' Party, called »Steirischer Heimatbund« (Styrian Patriotic League), with the view of schooling the Lower Styrian population to their imminent annexation to the so-called Greater German Reich. After certain Nazi measures for the behoof of »the consolidation of Teutonism« in Lower Styria (deportation of »alien elements« and confinement of »dangerous persons«), and in view of the vigorous Nazi demagoguery, about 95% of the population joined the Heimatbund.

All the male inhabitants between their 18th and 45th year, accepted as members of the Heimatbund, belonged automatically to the Wehrmannschaft. The basic task of these troops was the same as that of the S. A. (Stormtroops), i. e. premilitary training seasoned with political instruction in true Nazi spirit. They were also organized quite analogously to the S. A., put under the control of the S. A.-Group »Südmark« (South March) in Graz, and commanded by the leader of the Wehrmannschaft: this was up to mid 1943 the S. A. Standartenführer Blasch, and afterwards the leader of the Styrian Patriotic League himself, S. A. Oberführer Franz Steindl. Each district had one or two »Standarten« (regiments): the districts Ljutomer, Maribor-Town, Brežice, Trbovlje each one, and the districts Maribor-Country, Ptuj and Celje each two. Each Standarte had several »Sturms« (companies), i. e. basical military-instructional units, which used to comprise 150—200 men of the same place. The organization was achieved in late autumn, 1941, when there were 10 »Standarten« with 307 »Sturms« and 84.700 men.

But even prior to the gathering up of the men fit for service in the »Wehrmannschaft«, the Nazis had been forced by the activity of the first Styrian partisans as early as in summer, 1941, to employ the Wehrmannschaft for actions against the partisans, viz in August for the pursuit of the Pohorje company, and then in the Celje district where the 1st Styrian battalion was operating, formed of the Pohorje, Savinja and Mining-District Companies in early October, 1941. In each Sturm about ten men were armed to compose »Special Groups« (Sondergruppen), which were at any time at the command of the several police-stations; with a view to help the police to pursue the Styrian battalion, they were occasionally combined in larger detachments (Oct. 8th and 26th, Nov. 1st, 1941). After (in early Nov., 1941) the Battalion had divided into smaller units to hibernate in various places, and stronger partisan activities in Lower Styria had ceased for a while, the Wehrmannschaft was — up to the spring of 1942 — likewise no more used to fight the partisans back.

In order to shield Lower Styria against influences from the Province of Ljubljana and Gorenjska, where the struggle for liberation was then brisker, the Germans established (April 14th, 1942) the »Wehrmannschaftsbataillon Süd« (with 6 companies) and marched it to the frontier: 4 companies between Krmelj and Raka, 2 platoons to the provincial border between Styria and Gorenjska, and 4 platoons into the Celje district. After the partisan 2nd Group of Detachments had been repelled near Janče (May 19th—21st) and when the reorganized 1st Styrian battalion had

reopened its activity, the German battalion was reinforced with 3 companies in late May and early June, 1942, and gradually shifted to the north of the Trbovlje and the west of the Celje districts. But there were no essential gains, and even the Germans admitted the negative outcome of all encounters and skirmishes. Even before the arrival of the 2nd Group of Detachments in Lower Styria the Germans were forced to bring new police forces there and include part of the district Maribor-Country into the operational area.

The conditions of the occupation forces deteriorated still more after the arrival of the 2nd Group of Detachments in late August and early September, 1942. This Group had organized into four battalions (the Savinja, Pohorje, Moravce and Kozjansko battalions), each of them to unfold strenuous activity in its own area. The Germans had forthwith to start against them large offensive operations; first against the Savinja battalion, which was dispersed Nov. 7th, 1942. In all those combats the Germans as well employed the Wehrmannschaftsbatallion Süd, which had been reinforced up to ten companies. As soon as in late October 1942 two of its companies were sent to the Pohorje, the new fighting focus after the dispelling of the Savinja battalion: there was no day without the Pohorje battalion being engaged in combat. Against it the Germans undertook a series of large actions, none successful. Only by treason they managed to surround the fighters of the Pohorje battalion unawares and to kill them, after heroic resistance, to the last man. In this combat of extermination also took part a hastily gathered battalion of the Wehrmannschaft, since the Wehrmannschaftsbatallion Süd had been mainly demobilized as early as mid November, 1942, and its last four companies in late December, 1942, when other shapes of struggle against the partisans were imposed on the Wehrmannschaft.

In mid November 1942 the Germans began organizing their militia in what they called »Country-Guard« (Landwacht). Detachments of this Country-Guard, up to 30 strong, were at the command of the several police stations for the defence of inhabited places against partisan raids. Thus, the guardsmen remained in their working-places and had just sometimes in a month to patrol the villages under the command of the police forces.

In the spring of the year 1943 the Germans increased the number of their police stations and reinforced them with so-called reserve-policemen, i. e. men over 45 years free from military service.

Since the Country-Guard was only meant for local defence, and the reserve-policemen for the reinforcement of police stations and strongholds, the Germans established (as soon as in November, 1942) what they called »alarm-companies«, for the offensive checking of partisan raids: there, the guardsmen on their usual working-places were — whenever an alarm was given after an elaborate system — instantly ready to pursue any partisans menacing a place. But almost half the year 1943 passed away without any noteworthy participation of the alarm-companies in fighting the partisans. Not before summer, 1943, they were several times employed in larger (though lasting but one day) police actions, which however remained unsuccessful. First they were used for longer actions in July and August 1943, when three »Chase-Commandos« (Jagdkommandos) of guardsmen were moving in vain round the Celje district for six weeks, establishing seven strongholds there, which were likewise to remain quite useless. We must know that the Styrian partisan units (of the 4th Operational Zone) had as early as August 6th, 1943, coalesced in the Šlander brigade, which started — in late August 1943 — to fight its way from Gorenjsko part of its operational area, towards the Lowland (Dolenjska), by order of the Chief Staff of the Slovene National Liberation Forces on the eve of Italy's capitulation.

After the capitulation of Italy an extensive liberated territory sprang up in Dolenjska, and thence, in early October 1943, the XVth Division began pressing vigorously with the view of expanding this territory up to the Sava river. This is why the Germans, short of police forces, sent some alarm-companies to the Sent-

Janž area and formed of them, October 12th, a new Wehrmannschaftsbatallion Süd, which was soon to increase up to fourteen companies. But finally, they had to bring in some military units to clean the area between the Sava and the frontier; they started a powerful offensive against the Liberated Territory. The battalion on the frontier, having become superfluous, was abolished October 30th, 1943; the alarm-companies served to reinforce other — meantime established — battalions.

The reappearance of the Šlander brigade in the second half of September 1943, and its activity in the Celje district caused the foundation of an alarm-battalion »Mozirje« October 10th, 1943, which was soon (October 21st) given a new name »Alarmbatallion West«. Then, the activity of the Carinthian battalion provoked the establishment of the alarm-battalion »Nord« at Slovenj Gradec, October 28th, 1943; the raid of the Šlander brigade against the police station Šmartno ob Dreti caused the foundation of another alarm-battalion »Ost« at Gornji grad, October 30th, 1943, and the activity of the Pohorje detachment made the Germans set up a new alarm-battalion »Mitte« at Slovenska Bistrica, November 13th, 1943. All these battalions, each of more than four alarm-companies (together 23 companies), had the task to isolate and attack the several units of the IVth Operational Zone, and then to destroy them in larger-scale offensive operations. Such actions were directed against the Pohorje detachment (6th—9th December) and the Šlander brigade (16th—21st December), but both attacks miscarried completely. Very soon, in December 1943, because of the activity of the Kozjansko company, the alarm-battalion »Ost« had even to be marched to the Brežice district. And just when the Germans, hoping for a relative suspension of hostilities in the winter 1943—1944, intended to demobilize all guardsmen, they were surprised by the appearance of the XIVth Division.

Against this division the Germans concentrated units of the army, of the S. S. (Black Shirts), police, gendarmerie and Wehrmannschaft, together three times the strength of the partisan division. They were endeavouring to drive the partisan forces by all means back to Croatia or Dolenjska. Since it was snowing just then, and the division was moving through unknown terrain, it suffered heavy losses. For all that the Germans were not able to destroy it, although they announced so. Particularly was the »destruction« stressed by Steindl, February 26th, 1944, when he demobilized ten alarm-companies having under his command shared in the combats against the partisan division.

After a short rest and reorganization the XIVth Division took the offensive as soon as in late March 1944. Thence the Nazis started then (and still more in April) calling alarm-companies in, and formed them into four battalions: 1st battalion (Maribor) with 9 alarm-companies, 2nd battalion (Ptuj) with 6 alarm-companies (first in the Ptuj, then in the Celje, and finally again in the Ptuj district), 3rd battalion (Celje) with 7 companies, and 4th battalion (Brežice) with 4 alarm-companies. These battalions formed the Wehrmannschaftsregiment »Untersteiermark« (Lower Styria) commanded by the leader of the Heimatbund, Franz Steindl, personally. The alarm-companies were securing the more important mines and factories; they undertook, either by themselves or together with the police, minor one-day actions in their vicinity. Major, more-days cleaning-actions occurred only in May 1944, after a raid of the XIVth Division on the Velenje mines (May 1st, 1944), and at the end of June after an attack of the IVth Operational Zone against the communications (June 18th, 1944). But the German counterattacks failed altogether, and there was no more participation of Wehrmannschaft in large actions since, after a short time, decomposition began spreading in their ranks.

The first signs of the Wehrmannschaft withering away after the appearance of the XIVth Division showed up in the departure of guardsmen to the Liberation Army and in refusals to obey the calling-up of the alarm-companies; even worse dissolution resulted from the offensive of the IVth Operational Zone, started July 31st, 1944, especially against the Guard's garnisons and strongholds, which surrendered after a rather feeble resistance; 700 guardsmen were taken prisoners, and nearly

all of them joined the Army of National Liberation. Thus, a liberated territory originated in the Upper Savinja valley, on the Pohorje and the Kozjansko area, and remained free for as long as four months, which brought a special impulse to the Liberation Movement in Styria. One of the consequences of this offensive was the increasing disintegration of the Wehrmannschaft, manifest from continuous desertions and diminishing numbers of the several alarm-companies. This is why the Wehrmannschaft was no more employed for offensive actions against the Army of National Liberation, or only where the nucleus of an alarm-company consisted of Germans from Maribor or Kočevje. For offensive operations against the IVth Operational Zone the Germans began to use, besides their police regiments, army units.

In September 1944, the Germans established their »Volkssturm« and in Lower Styria with it was also incorporated the Wehrmannschaftsregiment »Untersteiermark«, as first reserve. On this occasion it was reorganized, and counted, in mid January 1945, five battalions, each of them with one staff-company, three rifle-companies, and one battery; but before April 1945, when those companies were sent to the front on the Mura and Drava, they had dwindled to 14—18 men each; and counted — according to German sources — no more than 5% reliable men. Thence, April 16th 1945, the Wehrmannschaftsregiment »Untersteiermark« was abolished, after its commander Franz Steindl had fallen in combat at Rechnitz, March 30th, 1945.

From its very beginning, the Wehrmannschaft had not represented any vigorous, well-trained and politically dependable armed force. Fighting the partisans, the guardsmen were but auxiliaries for the police, the gendarmerie and the army. The guardsmen were never interested in fighting (except the prevailing German leading cadre), nor were they politically reliable. Nevertheless the Germans did not abolish the Wehrmannschaft in Styria as they had done in Gorenjska in the summer of the year 1942. The reason was the vehement stubbornness of the German political administration, together with the severe shortage of armed forces to protect the industrial plants from partisan raids.